650613
AG
0 62-7311

Bibliotheek Universiteit van Amsterdam

01 2786 3900

WAARNEEMINGEN

VAN

JOHAN REINHOLD FÖRSTER.

F. C. [illegible]ER.

WAARNEEMINGEN

OVER DE

AARDRYKSKUNDE, DE NATUURKUNDE, DEN AART EN DE ZEDEN DER MENSCHEN;

DOOR

JOHAN REINHOLD FÖRSTER,
LEERAAR IN DE RECHTEN, GENEESKUNDE EN WYSGEERTE, HOOGLEERAAR IN DE NATUURKUNDE TE HALLE, LID VAN VERSCHEIDENE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN TE PETERSBURG LONDEN, MADRID &c. &c.

VERZAMELD OP ZYNE

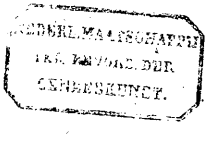
REIZE OM DE WAERELD;

Naar de Hoogduitsche Vertaaling, en met de Aanmerkingen van zynen Zoon en Reisgenoot.

GEORG FÖRSTER,
Hoogleeraar aan het Carolinum te *Casfel.*

Te HAARLEM,
By PLAAT en LOOSJES.
MDCCXC.

WAARNEEMINGEN

OVER DE AARDRYKSKUNDE, DE NATUURKUNDE, DEN AART EN DE ZEDEN DER MENSCHEN;

DOOR

JOHAN REINHOLD FÖRSTER,

LEERAAR IN DE RECHTEN, GENEESKUNDE EN WYSGEERTE, HOOGLEERAAR IN DE NATUURKUNDE TE HALLE, LID VAN VERSCHEIDENE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN TE PETERSBURG, LONDEN, MADRID &c. &c.

VERZAMELD OP ZYNE

REIZE OM DE WAERELD;

Naar de Hoogduitſche Vertaaling, en met de Aanmerkingen van zynen Zoon en Reisgenoot

GEORG FÖRSTER

Hoogleeraar aan het Carolinum te *Caſſel.*

DERDE STUK.

TE HAARLEM,

By PLAAT en LOOSJES.

MDCCXC.

ZESDE HOOFDSTUK

ACHTSTE AFDEELING.

OPENBAAR EN BYZONDER ONDERWYS, OORSPRONG EN VOORTGANG DER MANUFACTUUREN, KONSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Usus, & impigræ simul experientia mentis
Paulatim docuit pedetentim progredientis.

LUCRET. *L.* IV, *p.* 14, 51, 52.

Onze handwerken en werktuiglyke konsten zyn, zoo wel als onze geschiedkundige en andere wetenschappen, uitwerkselen der waarneemingen en uitvindingen van duizenden van menschen, die, op verschillende tyden en in verre van elkanderen afgelegene landen, geleefd hebben. Met recht zoude men dezelve den gemeen-

ſchaplyken voorraad van menschlyke kundigheden kunnen noemen, of een' ſchat, tot welken ieder leergierig mensch, inzonderheid by de beſchaafde Europeëſche Volken, eenen vryen toegang heeft. Deeze verbaazende voorraad kan heden ten dage niet meer door éénen enkelden mensch geheel omvat of doorkroopen worden, al was hy ook de grootſte geest, dien men zich kan voorſtellen. Het is dus met den tegenwoordigen hoogen trap van beſchaavinge in Europa meer overéénkomſtig, de menigte van deeze kundigheden, in verſcheidene takken verdeeld, op de nakomelingſchap voort te planten, en een groot aantal menſchen met wetenſchaplyke onderzoekingen bezig te houden, terwyl men hun, naar maate van hunne omſtandigheden, vryheid laat, om 'er het een of ander byzonder gedeelte van te verkiezen. Elke kleine tak van wetenſchap heeft, op dezelfde wyze, niet ſlechts zynen tegenwoordigen trap van volmaaktheid bereikt, maar is ook nog vatbaar voor verdere ontwikkeling. — De uitvinding van de letteren en de drukkonst is reeds genoegzaam, om alle nieuwe en nuttige bemerkingen, ondervindingen en ontdekkingen in elke wetenſchap, voor eene ganschlyke vergeetelheid te bewaaren. By aldien het geheele menschlyke geſlacht altoos als wilden of als jaagers, in de bosſchen verſpreid, hadt omgezworven, of zich, als herders,

ders, met groote kudden verre van elkanderen verwyderd, dan zoude de byéénzameling, vermeerdering en het gemeenſchaplyk nuttig gebruik van eenen zoodanigen voorraad van kundigheden reeds niet mooglyk geweest zyn. Nog meer: het aankweeken van nuttige gewasſen, en wel inzonderheid de koornbouw, is de voornaame grondſlag, waar op de ſterke bevolking van onze landen, en onze vereeniging in groote maatſchappyen, ſteunt. Maar dewyl nu veele konſten en handteeringen, niet dan door de menigte van arbeideren, eenen zekeren trap van volmaaktheid kunnen bereiken, en de verdeeling der handwerken in verſcheidene byzondere takken dikwyls den zekerſten invloed heeft, om dezelve te volmaaken; is het onbetwistbaar, dat alleen talryke gezelſchappen in landen, welke overvloed van levensmiddelen en andere noodzaaklykheden hebben, byzonder geſchikt zyn, om groote en gewichtige verbeteringen in de manier van leven te maaken, en alle takken van konſten en wetenſchappen met een' gelukkigen uitſlag te beoefenen.

Ægypten, door jaarlykſche overſtroomingen van den *Nyl* in zyne laage velden vruchtbaar gemaakt, werdt al vroeg een zetel voor den landbouw. Wel haast vergat men het herders leven; zelfs men verfoeyde het; de menigte des Volks nam op eene verbaazende wyze toe, en

met dezelve groeyden en bloeyden werktuigkundige konſten, allerleie handwerken en wetenſchappen, dewelken, zich van tyd tot tyd verder uitbreidende, den geheelen kring der menſchlyke kundigheden grooter maakten. Eene ſoortgelyke ligging van de landen, rondom de monden van den *Tiger* en den *Euphraat*, was aldaar ook voor den landbouw, de handwerken, konſten en wetenſchappen gunſtig, en wel reeds in eenen tyd, toen het overige der waereld nog in barbaarſchheid gedompeld lag. Dezelfde luchtsgeſteldheid, eene ſoortgelyke ligging, en ook denzelfden vroegen landbouw, en denzelfden voortgang in konſten en wetenſchappen, vinden wy aan de Oeveren van den *Sind* en *Ganges* in *Indien*, gelyk mede aan die van den *Hoanho* en *Jantſekian* in *China*. Deeze voorbeelden zyn genoeg, om myne ſtelling te ſtaaven.

Byna op dezelfde wyze kan men den trap van beſchaavinge op de *Societeits* en *Vriendlyke* Eilanden verklaaren. De Volksmenigte is aldaar aanzienlyk, en noodzaakte, naar myne gedachten, de Inwooneren, om allen vlyt aantewenden, tot het vermenigvuldigen van hunne Veldvruchten. De zachte luchtſtreek, de uitſtekende vruchtbaarheid van den grond, en de verbetering van den landbouw, bevestigden hunne gemeenſchaplyke verbindtenisſen, en maakten hun het gezellig leven hoe langer zoo aangenaamer; en op deeze wy-

wyze moest alles medewerken, dat de konſten, begrippen en grondregelen, waar op hunne opvoeding gebouwd is, op eene gemaklyke wyze en volledig op de nakomelingſchap voortgeplant wierden.

Dat de meer Westlyk gelegene Eilanden in de ſtille zee, by eene even zoo gunstige luchtſteek, genoegzaame vruchtbaarheid, en taamlyke menigte van Inwooneren, nochtans in de beoefening der konſten, gelyk in wetenſchaplyke begrippen, meer ten achteren zyn, hebbe ik te vooren reeds aangemerkt; maar ik hebbe ook de oorzaak van dit groot verſchil reeds opgezocht, en dezelve bepaaldlyk daar in gevonden, dat de verſcheidene ſtammen van welke de twee *racen* van menſchen op de Eilanden der Zuidzee ontſprooten zyn, waarſchynlyk niet in eene zelfde hoeveelheid eenen vooraad van kundigheden van hunne Voorouderen bewaard hebben. Ons blyft by gevolg alleen nog maar over, wat breedvoeriger over het ſtelzel van opvoeding zelve, het welk by deeze Volken plaats vindt, te ſpreeken.

Het geen tot voedſel, kleeding en wooning behoort, of eigenlyk alle denkbeelden, die de voornaamſte behoefte, het onderhoud des levens, betreffen, worden den kinderen door hunne ouderen natuurlyker wyze het eerst ingeprent. Dewyl men hier nog geene door konst gemaakte

behoeftens heeft, maar de voornaamſte bezigheid der Inwooneren alleenlyk de bovengemelde drie hoofdzorgen ten doele heeft, zyn hunne verrichtingen ook nog in haare eerſte eenvouwigheid, en niet, gelyk by ons, in verſcheidene takken verdeeld. De kundigheden, die hier toe vereiſcht worden, oordeelt men te recht volſtrekt noodzaaklyk, en worden dus aan ieder kind medegedeeld. Alle kinderen leeren bygevolg, hoe men den Broodboom, den Piſang, de Yamswortelen, en andere boom of veldvruchten, het best kan aankweeken; hoe men de meesten visſchen kan vangen; op welken tyd van het jaar en op welke plaätze deeze of geene byzondere ſoort het meest te vinden is, en van welk aas men zich, om ze te vangen, bedienen moet. Alle ſoorten van zeeinſekten, ſchelpdieren, en vooral van eetbaare visſchen, worden den kinderen aangeweezen en genoemd, en men leert hen derzelver eigenſchappen, voedſel, enz. Het zelfde geſchiedt by de vogelen; en niet minder naauwkeurig is men, met betrekking tot de wyze, om honden, varkens en hoenders aan te kweeken. Ook worden hun de naamen van alle wilde planten medegedeeld, die eenigszins tot levensmiddelen kunnen dienen, of op eene andere wyze tot nut ſtrekken, zoo, dat men aldaar moeyte zoude hebben, om een knaapje van tien of twaalf jaaren te vinden, het

welk

welk van dit alles niet volkomen onderricht was. Het kweeken van den Papiermoerbezienboom, van welks binnenſten bast men kleederen maakt, vereischt de meeste zorgvuldigheid; dan ook hier omtrent geeft men aan de jonge Mansperſoonen eene genoegſaame onderrichting; gelyk, aan den anderen kant de Meisjes al vroeg alle handgreepen moeten leeren, om deezen bast te bearbeiden, daar uit de onderſcheidene ſtoffen te maaken, ze te verwen, als mede matten en andere kleederen te vlechten. Van den minſten ſlaaf tot den opperſten Bevelhebber in het geheele land weet iederéén, welke ſoorten van hout de besten zyn, om 'er huizen of booten van te bouwen, welke ſtoffen men tot het vervaardigen der onderſcheidene werktuigen noodig heeft, wat 'er tot het bouwen van een huis, of het optakelen van eene boot behoort, en welke riemen, masten, touwen, zeilen enz. daartoe vereischt worden. De jeugd in het algemeen, het zy dezelve van voornaame of van geringe afkomst zy, wordt met deeze en alle andere werktuigkundige verrichtingen, die onder haare landgenooten in gebruik zyn, reeds zoo vroeg bekend, dat zy, door oefening, wel ras in dezelve zoo verre komt, als haare oudere leermeesters.

Men zoude hier tegen kunnen inbrengen, dat dit alles, met betrekkinge tot de opvoeding be-

ſchouwd, nochtans niets meer, dan eene kleinigheid is. Dan men moet zich te binnen brengen, dat de inſtandhouding van deeze Eilanders ten eenenmaale van hunne kennisſe der planten, vogelen, visſchen, ſchelpdieren, enz. afhangt, die aarde en zee hun tot ſpyze aanbieden. Ook is deeze kennis op zich zelve uitgebreid genoeg. Ik vondt gelegenheid, om op *Taheiti* alleen 48 naamen van eetbaare visſchen op te ſchryven; en Kapitein COOK verzekerde my, dat de ſoorten van visſchen, die men aldaar op zyne eerſte reize gezien en waar van men de naamen gehoord hadt, een getal van 150 uitmaakten.

De Broodvrucht (*Artocarpus,*) die by de *Taheiters*, *Oeroe* heet, heeft drie ſoorten, en de Inwooneren weeten elke van dezelve door eenen byzonderen naam te onderſcheiden. De eerſte, met ſmalle, diep gekorve, bladen (*foliis pinnatifidis*) en eene langwerpige vrucht, heet *Maira;* de tweede, waar van de vrucht ook langwerpig, maar ruw, en als met ſchubben bedekt is, *Epatea;* en de derde, welker vrucht insgelyk langwerpig, maar, door de menigte van haare kleine knobbels, byna ſtekelachtig is, wordt *Tattara* genaamd. Van den Paſang (*Muſa Sapientum & Paradiſiaca*) tellen zy ten minſten dertien verſcheidenheden, elke door eenen byzonderen naam onderſcheiden; en buiten dien

nog

nog de groote wilde ſoort, of de zoogenaamde plantanen (*Horſe-plantanes.*) Van den Aronswortel kweeken zy twee ſoorten, te weeten, de gemeene eetbaare, met blaauwachtige naar fluweel gelykende bladen (*Arum eſculentum* LINN.) die aldaar *Tarro* heet, en de grootere ſoort, met gladde groene bladen (*Arum macrorhizon* LINN.) in het Taheitisch *Ape.* Behalven deeze gewasſen, planten zy nog eenen boom, by hen *e-wili* genaamd, die eene ſoort van appelen draagt, en met de Braſiliaanſche myrabolaan pruimen (*Spondias*) de meeste overéénkomst heeft. Een groote boom, die, in eenen vezelachtigen dop, éene noot voorbrengt, in ſmaak met kastanien overéénkomende, wordt by hen *Ratta* genaamd; zynde de zelfde, dien wy *Inocarpus edulus* noemen. De Jamboesboom, die op de Oost-Indiſche Eilanden wel bekend is (*Eugenia malaccenſis* LINN.) is op de *Societeits-eilanden* niet zeldſaam; de ſappige verfriſſende vruchten van denzelven worden in menigte gegeeten, en *e-haya* genaamd. Nog een aanzienlyke boom, dien deeze Eilanden met de Oost-Indiſche gemeen heeft, en die op de *Molukſche* Eilanden onder den naam *Pandang* bekend is (*), heet op *O-Taheiti e-Hwara.* Deszelven

(*) *Pandanus odoratiſſimus* LINN. *Suppl. pl.* 64, 424. Rumph. *Amboin.* IV, *p.* 139. *t.* 74; 18. *Kaida* Rheed. *Hort. Ma-*

ven vruchten groeyen aan groote trosſen, en hebben, als zy ryp zyn, eenen aangenaamen reuk. Derzelver ſmaak was voor my onaangenaam en ſamentrekkend, alhoewel de Eilanders dezelve gaarne eeten. De breede bladen van deezen boom worden gedroogd, en men bedient 'er zich van, om de huizen te dekken. De manlyke bloem van dien zelfden boom wordt, in plaatze van poeder, op het hoofd geſtrooyd, en, uit hoofde van haaren lieflyken reuk, door lieden van aanzien, onder den naam *Hinanno*, gebruikt, om zich welrickende te maaken. De *Baniaanen* hebben, juist om deezen aangenaamen reuk, deezen boom uit *Indien* na *Yemen* in gelukkig *Arabien* verplant; de Heer FORSKAL was zelfs van oordeel, dat men in *Yemen* geene andere dan manlyke ſtammen van dit gewas hadt. Deeze heeten aldaar *Keura*, en elke bloemtak van dezelve wordt by hen voor omtrent negen ſtuivers verkocht (*). De *Morinda citrifolia* LINN. draagt op *Taheiti* den naam van *e-Nonno*, en de gemeene lieden eeten 'er, in tyde van nood, de vrucht van. De wortelen van de *Tacca pinnatifida*, of, zoo als

Malab. II, *p.* 1. *t.* 1—8. *Athrodactylis ſpinoſa* Forst. *Gen. plant p.* 149. *tab.* 75.

(*) Forskal *Ægypt. Flora arabica.* Havniæ, 1775, 4. *pag.* 172.

als zy in het Taheitisch heet, der *Piha*, die van de veelbladige draakenwortel (*Draçontium polyphyllum*) aldaar *Tewah* genaamd, die van zekere ſoort van zoomvaren (*Petris Grandifolia?*) of *e-Narre*, dienen dikwyls tot ſpyze; evenwel de beide laatſten ſlechts in tyden van nood, die deeze Eilanders ook dwingt, om tot poſteleinbladen (*Portulaca lutea*) of *e-Alocri*, tot nachtſchaduw, *Poeraheiti* tot de ſteelen van *Boerhavia procumbens* of *e-Noena-noena* hunne toevlucht te neemen, en dezelve gebakken, of eigenlyk geſtoofd, te eeten. Buiten dien worden nog de zoete Batatten (*Convolvulus Batatas*) of *Oemarro* en de Yamswortelen (*Dioscarea alata*) of *Oehvi*, behoorlyk aangekweekt, en behooren op dien tyd van het jaar, wanneer de Broodvrucht hun begeeft, onder de beste levensmiddelen. Ook wordt de pit der kokosnooten in groote menigte gegeeten.

De kennis der eetbaare planten alleen veronderſtelt dus reeds eenen aanzienlyken lyst van benaamingen en daar mede verknochte begrippen; en nochtans heb ik hier nog niet eens alles genoemd, het geen op die Eilanden ſomtyds tot ſpyze gebruikt wordt. Op de *Vriendlyke* Eilanden is de pompelmoes, (*Citris decumanus* LINN.) zeer overvloedig, en wordt aldaar Molia of Moria genaamd. Op *Mallikollo* heeft men Oranjeboomen; op *Tanna* twee verſchillende

Jam-

Jamboezen (de *Eugenia Jambos* en nog eene andere) als mede verſcheidene eetbaare vygen; van éene ſoort van dezelven worden zelfs de bladen, in eene ſoort van paſtey, die men van Piſang en Yamswortelen maakt, gebakken. De Katapnooten (*Terminalia Catappa*) en de pitten der *Steroulia Balanghas* worden aldaar insgelyks gegeeten. In *Nieuw-Kaledonien* eindelyk kauwt men nog den bast van den *hibiscus tiliaceus*; het welk my evenwel eene elendige ſpyze ſchynt.

Naa de levensmiddelen zorgt men in de tweede plaatze voor kleederen. Op *O-Taheiti* en de omliggende Eilanden, zyn de Inwooneren, met betrekkinge tot dit ſtuk, zekerlyk het best voorzien; maar het onderwys in alle de takken der konst, die daar toe vereischt wordt, is hier door by hen ook eenigszins uitgeſtrekter en moeylyker. Zy hebben drieërleie ſoorten van kleederen. De eerſte beſtaan in ſtoffen uit basten van boomen gemaakt, de tweede uit gevlochtene matten; en tot de derde rekene ik allerleie vercierſelen voor lieden van verſchillende ſtanden, die men ſlechts by zekere gelegenheden, of tot eene ſtaatige waarneeming van zekere plechtigheden of Godsdienſtige gebruiken, aandoet.

De konst om de ſtoffe te maaken, waar van men op *Taheiti* kleederen draagt, ſluit verſcheidene

dene kundigheden en handwerken in. Voor eerst zyn de ſtoffen van verſchillende ſoorten; de besten worden uit den binnenſten bast van den *Aaute* of Papiermoerbezienboom gemaakt. Tot dat einde plant men in eenen goeden vetten grond, die te vooren nog met allerleie ſchelpdieren gemest wordt, eene menigte van jonge Moerbezien ſtekken, en graaft 'er gemeenlyk diepe grachten om, op dat het plantzoen door menſchen noch vee beſchadigd worde. De ſtekken worden in rechte regels geplant, omtrent achttien duimen van elkanderen; men ſnydt de bladen en takken, die zich ter zyde aan den ſtam vertoonen, weg, om den ſtam zelven te ſpoediger en rechter in de hoogte te doen groeijen. Zoo ras deeze jonge boomen eenen duim diameter hebben, en omtrent zes of acht voeten hoog zyn, worden zy uit den grond gehaald, de wortelen en takken 'er afgeſneeden, en de jonge ſcheuten, die uit den wortel voortkomen, voor eene volgende planting bewaard. Thans ſnydt men den bast, aan den rechten, middelſten, of eigenlyken ſtam, in de langte open, en legt dien in loopend water, onder eenen plank met ſteenen beladen. Naadat dus de vezelen van den bast in het water buigzaamer gemaakt zyn, de harst, die dezelve aan elkanderen hechtte, ontbonden, en de papächtige zelfſtandigheid, die men in de tusſchenruimtens

dier

dier vezelen vindt, week gemaakt is, beginnen de vrouwen den bast in het water, of na by het zelve aan den oever, op eenen gladden ſchuinsliggenden plank te hekelen. Een fyne mosſelſchulp (*Tellina Gargadia*) is het gereedſchap, waar van zy zich tot dit werk bedienen. Geduurende deezen arbeid wordt de bast dikwyls in het water geſtooken. De kleine ſmalle ſtrooken van den bast, die op deeze wyze bereid zyn, legt men op Piſangbladen netjes naast elkanderen, tot dat het ſtuk de bepaalde lengte en breedte bekomen heeft, of tot dat de geheele voorraad van bast gehekeld is. Zoo blyft alles eenen nacht door liggen, en in dien tyd kleeven de fyne vezeltjes van den bast, door middel van den harst, die 'er nog aan is, zoo vast aan een, dat zy, den volgenden morgen, één geheel ſtuk uitmaaken, waar van het water, ten deele afgeloopen, ten deele uitgedroogd is. Tot dit uitbreiden der ſtrooken van den bast wordt veel naauwkeurigheid en voorzichtigheid vereiſcht, dewyl zy niet overal even dik zyn, en dus plaatzen, die wat te dun zouden uitvallen, hier en daar moeten verdikt worden. Vervolgens draagt men deeze groote ſtukken ſtoffe onder eene ſoort van ſchuure, die van de overige wooningen eenigszins verwyderd is. Aldaar plaatzen zich de vrouwen aan beide zyden van eenen langen, vierkanten, gladden balk,

en

en ſlaan op denzelven de ſtoffe met eenen vierkanten langen klopper van zwaar knodshout gemaakt. Aan de vier zyden van deezen klopper zyn in de langte groeven of kerven geſneeden, welker diepte en breedte aan elke zyde van den klopper verſchilt. Eerst ſlaat men met die zyde, welke de groffſte kerven heeft, en dan vaart men met de anderen trapswyze voort, tot dat de ſtoffe voor het gebruik bekwaam is. Door dit kloppen worden de vezelen nog nader met elkanderen verbonden, zoo dat, als de ſtoffe droog geworden is, dezelve in de daad vry vast en ſterk is. Echter moet men dezelve voor den regen bewaaren, dewyl deeze het weeffel wederom zoude los maaken. Eenige ſtoffen, die men uit den besten en fynſten bast vervaardigt, moeten langer, dan de anderen, geklopt worden, waar door zy fyner en zachter van weeffel worden, byna zoo ſchoon als ons neteldoek. Terwyl de vrouwen met dit kloppen bezig zyn, heeft ieder van haar, in een bakje, uit eenen halven kokosnoot beſtaande, water by zich, waar mede zy de ſtoffe van tyd tot tyd bevochtigt. Als een ſtuk gereed is, wordt het zorgvuldig gewaſchen en gebleekt, om het witter en zachter te maaken. Van deeze zachte ſtoffe, in het Taheitisch *Hoboe* genaamd, worden dikwyls verſcheidene laagen op elkanderen gelegt, en met eene ſoort van ſtyffel; die men

uit

uit de wortelen der *Taeca pinnatifida* maakt, te zamen gelymd. Deeze laagen worden dan door een herhaald kloppen, wryven, wasſchen en weeken, nog vaster aan elkanderen verbonden, waar door deeze ſtoffe op het laatst eene ſoort van flanel en week voor het gevoel wordt, zoo dat men 'er werklyk warme kleederen van kan maaken.

Op dezelfde wyze kan ook de bast van den Broodboom tot eene ſtoffe voor kleederen verarbeid worden. De Inwooneren planten daar van, even als van de Moerbezienboomen, jonge ſtekken, ſtroopen 'er den bast van af, hekelen of kammen die, leggen hem uit en kloppen hem, op dezelfde wyze als wy van den Moerbezien bast gezegd hebben. Echter zyn de ſtoffen, die men van den Broodboom maakt, wat minder fyn, en worden *Toe-erroe* genaamd.

Eene ſoort van Vygenboomen, die met de *Ficus indica* van LINNÆUS vry wat overéénkomst heeft, en aldaar *Ea-Oehwa* genaamd wordt, insgelyks eene tweede ſoort, die nog niet beſchreeven is (*Ficus aspera*) hebben eenen kaneelkleurigen bast, die insgelyks tot ſtoffen voor kleederen verwerkt wordt. De manier om denzelven te bereiden, is dezelfde; maar de ſtoffe zelve, die men *Oera* heet, kan beter tegen de vochtigheid, dan de voorgaande ſoorten; om welke rede dezelve zeer ſterk gezocht, en

ook

ook inzonderheid door voornaame lieden gedragen wordt, naa dat men dezelve vooraf welriekend gemaakt heeft.

Intusſchen zyn deeze ſtoffen, niet alleen uit hoofde van de verſcheidenheid der basten, waar van zy gemaakt worden, maar ook ten aanzien van de verwe en het gebruik, waar toe zy dienen, onderſcheiden. Alle de ſoorten worden met eenen gemeenſchaplyken naam *Ahau* genoemd. Een kleed voor vrouwen, het welk meestal van de warme ſtoffe, *Hoboe*, gemaakt wordt, draagt den naam van *Peroewai*. Een ſtuk, het welk omtrent zes voeten lang is, en in het midden eene langwerpige opening heeft, om het hoofd door te laaten, wordt by de Inwooneren *Tipoeta* genaamd. Deeze ſoort van kleedinge is aan beide de Sexen gemeen; het hoofd wordt door de opening geſtooken, en het kleed hangt van achteren en vooren geheel vry tot op de knieën neder, of 'er wordt nog een ander ſtuk over het zelve, dwars om het ligchaam, tot op de hoogte van den borst geſlaagen. Buiten dien zyn ook beide de Sexen gewoon, eenen ſmallen, langen ſtrook van deeze ſtoffe, by wyze van Gordel of onderkleed te draagen; by de Mannen heet deeze Gordel *Marro*, by de Vrouwen *Pareoe*. De ſtoffe zelve, waar van men zich tot kleederen bedient, wordt, als zy rood is, *e-Hwanyo*, maar geel zynde, *Hodpa*, genaamd.

Eene andere ſoort van geele ſtoffe, waar op, door middel van een' bamboes, dien men in zekere verwe doopt, allerleie roode figuuren gedrukt worden, draagt den naam van *Apæh;* eene bruine, ſterk gegomde ſoort noemt men *Poebwirri.* De kleuren zyn ſchoon en helder, en zouden opmerking verdienen, by aldien zy duurzaamer waren. De roode wordt niet zonder moeyte gemaakt. Men neemt hier toe de kleine vruchten van eene ſoort van vygenboomen (*Ficus tinctoria*, by de Inwooneren *Matti*,) die, zoo als men ze afplukt, een paar droppelen van een melkachtig vocht geeven. Dit vocht vergadert men in ſchoone doppen van kokosnooten, en als men 'er eenen genoegſaamen voorraad van by één heeft, worden 'er de bladen van de *Etau*, of *Cordia cebestena* LINN. in geweekt. Het melkachtig vocht trekt in deeze bladen, en verkrygt daar door de ſchoonſte Carmynroode kleur. Vervolgens drukt men de bladen zachtjes uit, giet het vocht door kokosvezelen, en bewaart het tot het gebruik. In plaatze van de *Cordia* kan men hier toe ook verſcheidene andere planten neemen; by voorbeeld, *Tahinnoe*, of de *Tournefortia Sericea; Poboea* of de Braſiliaanſche winde (*Convolvulus Braſilienſis*) en *e-Poea* of eene ſoort van Nachtſchaduw (*Solanum repandum.*) Het melkachtig vocht van deeze vygen, op zich zelf alleen,

geeft

geeft eene geele kleur; maar het ſchoonſte geel bereiden de Inwooneren uit het vocht, het welk uit de bloemſtengels van den populier heemst (*Hibiscus populneus* LINN., beter *Thespezia populnea* BANKS) of *e-Miro*, druipt; een aftrekſel van de wortel der *Morinda citrifolia*, of *Nonno*, geeft insgelyks eene ſchoone geele kleur; eindelyk krygt men het zelfde ook van de *Calophyllum inophyllum*, by de Taheiters *Tamannoe* genaamd. Eene kastanje bruine kleur verkrygt men van eene ſoort van Wolfsmelk, (*Euphorbia*) *Pirri-pirri* genaamd, en de geweekte bast van het *Meelblad* (*Aleurites triloba*) of *Toetoei*, levert eene harstachtige zelfſtandigheid, waar mede de bruine ſtoffe, *Poehwirri*, als met gom ſtyf gemaakt wordt.

Matten worden ten deele tot kleederen, ten deele tot vloertapyten en bedden, ten deele ook als zeilen gebruikt. Die tot kleederen moeten dienen doet men by regenachtig weder aan, of ook als men uitgaat om te visſchen. De bast van den *Poerau* of *Hibiscus tiliaceus* wordt tot zeer ſterke en duurzaame matten verwerkt. Zy worden, naar den boom, waar van zy gemaakt zyn, *e-Poeróa* genaamd, en zien 'er omtrent uit, als of zy van grof vlas of hennip gemaakt waren; ſomtyds zyn zy redelyk fyn, maar echter behouden zy altoos zekere hardheid of ruwheid. De ſoort van matten, die men *e-Waráa*

noemt, wordt van de bladen van den Pandang-boom (*Pandanus*) gevlochten. De fraayſte, glansryke, witte matten, *e-Wanne* genaamd, maakt men uit het huidachtig, wel toebereid, gedeelte van deeze zelfde bladen, maar ſomtyds ook uit eene ſoort van gras. Wederom eene andere, ſterke, ſoort, wordt van biezen gevlochten, en draagt den naam van *Moeya;* eene benaaming, die teffens het gebruik te kennen geeft, het welk van deeze ſoort van matten gemaakt wordt; voor zoo verre zy op deeze matten ſlaapen. 'Er is nog eene andere ſoort, die dicht aan deeze grenst, dikwyls zwart geſtreept, of in zwarte en witte velden verdeeld is, en tot vloertapyten, als mede by hunne ſchouwſpelen, om 'er op te dansſen, gebruikt wordt. Deeze ſoort is van dertig tot veertig ellen lang, maar de grootſte en groſſte ſoort wordt *Hohorra* genaamd, en van den bast van zekeren boom gemaakt, dien ik niet heb kunnen ontdekken. Deeze ſoort, in een eyrond raam geſpannen, maakt het zeil (*Eiya*) voor hunne booten uit.

De *Taheiters* en hunne nabuuren weeten vervolgens ook nog allerleie cieradien, en kleederen te vervaardigen, die voor byzondere plechtigheden dienen. Wanneer 'er, by voorbeeld, eene perſoon van zeker aanzien ſterft, is één der naaſte bloedverwandten verplicht, om zich op eene zeer zeldſaame wyze te vermommen.

Het

Het zal niet te onpas komen, hier de onderſcheidene ſtukken der kleedinge, die zy daartoe gebruiken, wat nader te beſchryven, om zoo veel te gemaklyker een denkbeeld van den trap van vorderinge te kunnen maaken, dien deeze Eilanders, in het ſtuk der konſten en uitvindingen, gemaakt hebben. Het eerſte ſtuk daar van, *Ta-oepo* genaamd, is het hoofd-vercierſel. Het zelve beſtaat uit een ſtuk mat, het welk in eene kegelwyze gedaante te zamen gebonden, in de plaatze van eene muts dient. Aan het zelve kleeft men eenen lap van de te vooren beſchreeve Taheitiſche ſtoffe, waar door de ooren, hals en ſchouderen bedekt worden. Op de muts zelve worden dwarſe, beurtlings afwisſelende, roode, bruine en witte ſtrooken van die zelfde ſtoffe vastgeplakt; boven op dezelve komt een krans van donker groene glinſterende duivenveeren, waar aan nog ſomtyds kleine bosjes van geele, of ook wel van roode, veeren, met kokosdraaden omwonden, vast gemaakt zyn. Rondom dit hoofd-vercierſel gaat een breed koord, uit tweeërleie Taheitiſche ſtoffe gemaakt, beneffens eene menigte kleinere koorden, die van den rood en zwart geverwden bast van verſcheidene ſoorten van winde (*Convolvulus*) gevlochten worden. Het kleed zelf beſtaat uit verſcheidene ſtukken. Het eerſte is *Pa-Tia*, een groote paarl d'Amour ſchulp, welker buitenſte

ruwe zyde zoo verre wordt afgeſleepen, dat de bruine kleur, die 'er onder ligt, en by na als ſchildpad uitziet, ten voorſchyn komt. Aan deeze ſchulp boort men aan den rand verſcheidene gaten, om 'er eene franje, uit glinſterende, donker groene duivenveeren beſtaande, in vast te maaken, die op een lind, uit kokosdraaden gevlochten, gehecht zyn. Tusſchen deeze franje ſteekt men nog eene menigte lange veeren uit den ſtaart van den Keerkring-vogel (*Phaëton æthereus*,) dewelken, gelyk de ſtraalen van een lichtgeevend ligchaam, telkens verder van elkanderen af moeten ſtaan. Onder aan deeze *Pa-Tia*, wordt de voorhoofdsplaat, *Pa-Rae*, door middel van eenige koorden, vast gemaakt, en is wederom een ſchulp van dezelfde ſoort, als de voorige, waar in men een zeer kleine ſpleet gemaakt heeft, op dat hy, die dit momaanzicht draagt, 'er door zoude kunnen zien. Onder deeze ſchulp volgt het *Pa-Oetoe*, een dun zwart plankje, in de gedaante van eene halve maan, het welk omtrent drie voeten breed, en zes of zeven duimen hoog is. Op het zelve zyn vyf, aan beide zyden gepolyste, oeſterſchulpen vast gemaakt, waar van de twee buitenſte, gelyk de *Pa-Tia*, wederom aan den rand met duivenveeren vercierd zyn. Aan elke deezer ſchulpen hangt nog buiten dien een kwast van duivenveeren, die achttien duimen lang is,

en

en *Orro-orro* genaamd wordt. Onmiddelyk op den onderſten rand van dit plankje volgt de *Hoepa*, een' foort van ſchortkleed of borſtplaat, beſtaaande geheel uit kleine ſtukjes Paarl d'Amour, welke anderhalf duim lang, twee tiende gedeeltens van een' duim breed, en door middel van een klein gat aan ieder einde, loodrecht boven elkanderen vast gereegen zyn. In zulk een *Hoepa* vindt men dikwyls 15 tot 20 dergelyke Paarl d'Amour ſnoeren. De gaten in deeze ſtukjes Paarl d'Amour worden door afgebrokene ſchulpen, of ſcherp gemaakte beenderen, geboord; en, als men bedenkt, dat alle deeze ſtukken volſtrekt even lang, en zoodanig aan elkanderen moeten gereegen worden, dat zy vlak liggen, zal men over het geduld en de bekwaamheid deezer Eilanderen verbaasd ſtaan, die, aan één enkeld gedeelte van deeze kleeding, 2000 en meer kleine ſtukken van dezelve langte, dikte en breedte, op deeze wyze bewerken kunnen. Om deeze zelfde rede is deeze *Pa-Rae* (zoo als ook het geheele ſamenſtel van ſchulpen genaamd wordt) by hen in de hoogſte waardye, en wordt niet, dan voor iets, het welk ten uiterſten hoog by hen in prys ſtaat, verruild. Dan volgt de *Ahau-aiboe*, het kleed met de opening boven in (*Ti-poeta*) van dikke ſtoffe, waar van wy te vooren reeds geſprooken hebben, het welk van vooren, met ronde ſchyfjes van kokos-

doppen, anderhalf duim in den Diameter groot, regelwyze, geheel bezet is. Dit kleed wordt over twee andere van dezelfde ſoort aangedaan, waar van het onderſte, van witte en roode ſtoffe, het breedſte, het tweede ſmaller en van eene bruine kleur, maar het bovenſte, of de *Ahau-aiboe* zelve, het aller ſmalst is. Een ſjerp, uit tweeërleie ſoorten van Taheitiſche ſtoffe gevlochten, en anderhalf duim dik, die den naam van *Nau-nau* draagt, bindt deeze kleederen te zamen, over dezelve hangt een mantel los over den rug, dien zy *Ahau-roepe* noemen, dewyl hy van buiten geheel met duivenveeren bedekt is, die aan een' ſoort van netwerk met zeer wyde maazen vast gemaakt zyn. Vervolgens heeft hy, die op deeze wyze uitgedoscht is, in de ééne hand eenen klapper, *Tetelli*, beſtaande uit twee groote Paarl d'Amourſchulpen, die zyne aannadering door geraas verkondigen. In de andere hand heeft hy de *Paybo*, eenen houten ſtaf, boven aan met ſcherpe tanden van eenen Haay bezet, waar mede ieder een tot op het bloed gewond wordt, die de plechtige omgangen van den rouwdraager niet in tyds uit den weg gaat (*). Deeze kleeding is on-

(*) In HAWKESWORTH zyne geſchiedenisſen der Engelſche zeereizen, in 4to. D. II. bl. 134, op de 32 Plaat, of in 8vo. D. III. bl. 550, en in de Engelſche Uitgaave van

onder alle handwerken, die wy op deeze Eilanden zagen, het meest te zamen geſteld, en vereischt daarom, zo zy net en cierlyk zyn zal, eene byzondere bekwaamheid.

Eene andere byzondere kleeding dient voor de voornaamſte krygslieden, als zy op eenen zeeflag uitgaan, en tot dat einde, in de Oorlogsbooten, op eene verheve ſtellaadje, plaats neemen. Tot deeze kleeding behoort voorecrſt de *Ahwau* of Helm, eene ronde muts, van gevlochten werk, die vyf of zes voeten hoog is. Van vooren heeft dezelve (gelyk onze Granadiers mutzen met een' blikke plaat voorzien zyn) een plaat, drie of vier voeten hoog, insgelyks van gevlochten werk, die boven aan, van den helm af, en met eenen breederen meer uitgebreiden rand, voorover geboogen is. Dit geheele voorſte ſtuk is dicht bezet met groene glinsterende duivenveeren; ſomtyds heeft het ook één of meer randen van witte veeren, en pronkt altoos aan den buitenſten rand met eene groote menigte van veeren uit den ſtaart van den

van COOK zyne tweede reize, bl. 185, pl. 44. wordt een rouwdrager in zyn treurgewaad voorgeſteld. Dan men moet in het oog houden, dat de Veeren van den Keerkringvogel, niet boven de *ta-oepo* uitſteeken, en niet aan de *pa-ſia* vaſtgemaakt worden; zo als de Heer HODGES het verkeerdlyk getekend heeft.

den Keerkring-vogel, 'er als ſtraalen opgeplaatst, het welk aan den helm eene heerlyke gedaante geeft. Deeze buitenſpoorig groote hoofd-vercierſels kunnen zekerlyk niet tot verdediging of beveiliging gedraagen worden, want zy zyn zoo ligt, dat de minſte wind ze zoude kunnen in beweeging brengen, en hem, die ze draagt, alle oogenblikken in gevaar ſtellen, om met dezelve omverre geworpen te worden. Zy ſchynen dus eigenlyk tot pracht te dienen, en daarenboven in plaatze van eenen ſtandaart te ſtrekken, om de troepen rondom derzelver Bevelhebber te verzamelen. Dit is te waarſchynlyker, dewyl wy, in eene vloot van 169 booten, ſlechts op eene of twee van dezelve een dergelyken helm gezien hebben (*). Daarentegen is het borstſchild, in de Taheitiſche taale *Ta-Oemi* genaamd, die ook uit mandenmaakers werk beſtaat, by alle de krygslieden, die op de ſtrydgevaartens ter zee dienen, algemeen in gebruik. Op het plat geraamte van gevlochte takken, worden twee ſtrooken van matwerk, uit kokosdraaden gevlochten, in de gedaante van eene

(*) Men vind eene afbeelding van deeze helmen, in eene toegift van 12 plaaten op HAWKESWORTH zyne geſchiedenis der Engelsche zeereizen, die uit PARKINSON zyn dagboek ontleend zyn. En wel in de uitgaave in 4to. D. II. bl. 237, en in die in 8vo. D. III. bl. 556.

eene halve maan, vast gemaakt, en deeze wederom met groene glinſterende duivenveeren dicht bedekt; tuſschen dezelve blinken drie halve cirkels van haaijentanden uit, die van achteren doorboord, en met draaden vast gemaakt zyn. De rand van het ſchild is met lang wit hondenhair bezet, het welk van de laage Eilanden na *Taheiti* en de *Societeitseilanden* gebracht wordt. Boven aan heeft men, aan elke vleugel, Paarl d'Amourſchulpen, en eenen rand van groene veeren. Het ſchild wordt, door middel van een touw, om den hals gehangen, en beſchermt de borst tegen den ſtoot van eene lans, die anders, uit hoofde van de ſcherpe roggengraat, waar mede de punt der lans doorgaans bewapend is, gevaarlyk zoude kunnen worden. Ook tot vervaardiging van deeze wapenrustingen wordt eene geoefende hand, zoo wel als tyd en geduld vereischt.

Ik zoude te uitvoerig worden, zo ik de menigvuldige ſoorten van korven, bankjes, kloppers en andere ſtukken huisraad der Zuidlanderen, mitsgaders de wyze, op welke zy dezelve vervaardigen, beſchryven wilde. Ik gaa derhalven tot den derden tak der werktuigkundige konſten over, die onder hen geoefend worden, te weeten, tot het bouwen der huizen, die, zoo wel in grootte en gebruik, als ook ten aanziene der bouwſtoffen, waar uit zy gemaakt worden,

ver-

verſcheiden zyn. De onderſcheidene ſoorten van hout, welke men tot dat einde bezigt, zyn: *e-Hoedoe*, of *Barringtonia ſpecioſa*, *Retta* (*Inocarpus edulis*) *e-Wih* (*Spondius dulcis*) *Tannanoe* of ſchoonblad (*Calophyllum niophyllum*) en *Oeroe* of de Broodboom (*Artocarpus communis.*) De algemeene benaaming *te-Hwarre* geeft allerleie ſoorten van huizen te kennen; kleine ronde huizen worden *Hwarre-potto*, maar zeer groote en lange *Hwarre-tàrra* genaamd. Maar buiten deeze heeft men nog ſchuuren of ſchuitenhuizen, onder welke de groote dubbelde booten voor wind en regen bewaard worden. De gewoone woonhuizen zyn van 15 tot 20 voeten lang, en van 10 tot 15 voeten breed; het dak is in het midden negen of tien, maar aan de zyden ſlechts vyf of zes voeten hoog, en loopt, buiten de posten van het huis, nog veel laager na den grond af.

Alle huizen worden op drie reijen van posten of pylaaren gebouwd, die het dak, *Erà-woro*, draagen. De middelſte regel, *e-Po-oe*, is in groote huizen van 16 tot 20 voeten hoog, en 9 of 10 in kleinere. Zy draagt eenen balk, die den nok (*ridge*) van het dak *Tokore-yore* uitmaakt, aan welken de ſparren of latten, *Ahéo*, vast gemaakt worden. Deeze rusten aan het ander einde op eenen anderen langen balk, *Epai* genaamd, die door de zyposten, *Toeto-orce* gedraa-

draagen wordt; en deeze tweede regel van pylaaren ſtaat teffens op eenen anderen balk, *Toe-Arroe* genaamd, die op den grond ligt. Somtyds wordt de tusſchenruimte tusſchen de zyposten met eenen rieten wand geflooten; en deeze foort van gebouwen wordt *Paroeroe* genaamd. Maar gewoonlyk zyn de huizen aan alle kanten open. Het dak wordt met Pandangbladen gedekt. Somtyds maakt men ook, by de opene huizen, rondom dezelve eene heining van bamboes, die niet boven eenen voet hoog is. Op dezelfde wyze ſtaan dikwyls verſcheidene kleine hutten binnen eene foort van ſchutting, die van dunne takken gevlochten is. De varkens worden des nachts gemeenlyk in de huizen opgeflooten. Tot dat einde heeft men in eenen hoek van het huis eenen afgezonderden ſtal, *Pa-boea* genaamd, met planken gedekt, boven op welken de Inwooneren gewoon zyn des nachts hunne ſlaapplaats te neemen.

De groote oorlogsbooten kosten den Eilanderen zoo veel vlyt en arbeid, dat men zich niet behoeve te verwonderen, als men ziet, dat zy deeze groote vaartuigen zeer zorgvuldig bewaaren. Daarenboven zyn deeze booten het beste middel, om zich tegen de aanvallen hunner Vyanden te verdeedigen. In de nabuurſchap van *Hoeaheine* liggen de Eilanden *Raietea*, *o-Tahà*, *Barabora* en *Maurua*, dewelken gezamenlyk onder

der OPOENI, eenen machtigen Koning en Veroveraar der twee eerstgenoemde Eilanden, ſtaan. *Hoeaheine* zoude misſchien hetzelfde lot hebben moeten ondergaan, maar het Opperhoofd van dit Eiland, ORI, was met deszelfs Bewooneren op zyne hoede, en hieldt altoos eene ſterke vloot, in de reeds gemelde ſchuitenhuizen, gereed, om 'er ingevalle van nood gebruik van te maaken. In één van deeze ſchuitenhuizen vondt ik eenen dubbelden oorlogsboot, die 144 roeijers en acht of tien ſtuurlieden noodig hadt, om in zee te gaan. Op het ruim en verheven ſtrydgevaarte van dit groote vaartuig hadden by de dertig mannen plaats. Zulke ſchuitenhuizen zyn ſomtyds 40, 50 en meer ellen (*Yards*) lang, omtrent 10 ellen breed, en het dak is drie voeten boven den grond, hoog. Somtyds verbeelden de zywanden van deeze ſchuitenhuizen halve cirkels, die om hoog by elkanderen komen. Op *Taheiti* noemt men de kleine booten, ter onderſcheidingen van de grooten, *e-Wàha*, de grooten daarentegen *Pahei* (*). De laatſten zyn, ten aan-

(*) De inwooneren der Vriendelyke Eilanden en de Nieuwzeelanders ſpreeken het woord *e-waha* ſterker uit, op deeze wyze: *te-wagga*. Zoo veranderen zy ook *Tibi* in *Tiggi*, en *Tabata* in *Tangata*; *Ehoë* of *Ehohe in Hoghi* (by de Nieuwzeelanderen) *Tohi* in *Toggi*, *Tareha* in *Taringa*, *Toehqna* in *Toegana* enz.

aanziene van derzelver beſtemminge zeer onderſcheiden, en verſchillen ook in maakſel, naar maate zy tot de visſchery, tot lange zeereizen, of ten oorlog dienen moeten. Die van de laatſte ſoort zyn van achteren zeer hoog, en worden altoos twee aan twee te zamen gekoppeld. Naby den voorſteven loopt over beide de booten een vlakke ſtellaadje (*Etoeti*,) ſtaande op zes of acht pylaaren, die vier of vyf voeten hoog, en, in evenredigheid met de grootte der booten, dik zyn. Op dit gevaarte ſtaan de krygslieden, en gaan van hetzelve den Vyand te keer, die zich op het ſtrand tegen hunne landing verzetten wil. Het gewoone hout voor den ſcheepsbouw geeft hier de Taheitiſche Myrabolanenboom, of *e-Wih* (*Spondias dulcis*) of ook wel de *e-Marra* (*Nauclea Orientalis.*) De kiel beſtaat uit eenen enkelden boomſtam, op de wyze van een trog uitgehold; echter moet, tot grootere booten, de kiel uit twee, of ook wel uit drie ſtukken, te zamen geſteld worden. De plank, die op den rand van de kiel ſtaat, wordt ſchuins geplaatst, zoo, dat de boot daar door ruimer wordt. De daar op volgende deel is aan de buiten zyde rond en van binnen hol of uitgewerkt; en hier op volgt nog een derde. Deeze ſtukken moeten allen met de grootſte naauwkeurigheid op en in elkanderen paſſen, en worden naderhand met touwen, of eigenlyk met

met koorden van kokosdraaden, vast te zamen gebonden (*), zoo dat zy waterdicht zyn, en niet

(*) De oudſte en eenvouwigſte manier, om booten of andere vaartuigen te bouwen, eer men de planken aan de knieën en dwarsbalken met ſpykers en pennen leerde vast maaken, ſchynt deeze geweest te zyn, dat men ze met touw te zamen naayde. Zoo leezen wy by PLINIUS, *Hiſt. Nat. Lib.* XXIV, c. 40: *cum ſutiles fierent naves, lino tamen, non ſparto unquam ſutas.* In de negende en tiende Eeuw werden reeds alle ſoorten van ſchepen met ſpykers in elkanderen geſlagen; dan omtrent dien tyd ſtrandde 'er aan de kust van Syrien een vaartuig, waar van alle de planten aan één genaayd waren. De Schryver der Reizen van eenige Muhamedaanen na China (door RENAUDOT uitgegeeven) zegt, bl. 53, dat het „een Arabisch vaartuig van Schiraf geweest „is, waar van de planken niet geſpykerd, maar zoo ver„bonden waren, als of men ze aan elkanderen genaayd „had." Zoo leest men ook in *Arriani periplo maris Erythr: pag.* 20: καὶ απο Ομανων εις την Αραβιαν ευτοπια ϱαπτα πλοιαϱια, τα λεγομενα Μαδαϱατε. De Heer NIEBUHR (Beſchryving van Arabien, bl. 306. Reize bl. 285) vondt ook te Oman zulk eene ſoort van vaartuigen, die aldaar *Tarad* genaamd werden. Het is merkwaardig, dat de Inwooneren aldaar hunne genaayde vaartuigen, en zelfs de benaaming van dezelven, van de tyden van Arrianus af, tot heden toe, dat is, omtrent 1700 jaaren lang, gehouden hebben; want dat *Madarate* & *Tarad* het zelfde is, zal men ligtlyk toeſtemmen, daar by het eerſte woord de voorſte lettergreep ſlechts een *formativum nominis* ſchynt. Op het Eiland *Enganho*, ten zuiden van *Sumatra* gelegen, hebben de Inwooneren geen yzer, en bouwen evenwel zeer nette booten, die uit twee dunne aan elkanderen genaayde planken

niet behoeven gekalfaterd te worden. In de groote booten wordt evenwel, uit voorzichtigheid, een man aangeſteld, om het water, het geen 'er mocht indringen, uit te hoozen. De voor- en achterſteven zyn met ſnywerk vercierd, en boven aan ſtaat gemeenlyk een wanſtaltig beeld van eene menschlyke gedaante, het welk zy *e-Tzhi* noemen. Men zoude het met de beſchermgoden der oude Romeinen en Grieken kunnen vergelyken.

Booten, die tot langduurende reizen moeten dienen, hebben aan het voorſte gedeelte eene kleine hut, met palmboombladen gedekt, dewelke aan eene, of ook aan beide zyden, met planken of bamboesried bekleed, en buiten dien van binnen met matten behangen is. In deeze hutten houden aanzienlyke reizigers over dag hun verblyf, en ſlaapen 'er ook des nacht in. Voor het overige zyn deeze booten byna even eens geſteld, als die men ten oorlog gebruikt; maar zy voeren eenen mast (*e-Tire*) en een zeil van matten, in een raam geſpannen (*Eiya.*) Boven aan den top van den mast maakt men een bundel van jonge boomtakken vast, het welk men *E-Hwatewa* noemt, en aan dezelfde plaatze,

beſtaan, welker voegen met eene ſoort van harst toegeſtreeken worden. CHARLES MILLER *in Philoſ. Tranſactions Vol.* LXVIII, *part.* I, *pag.* 174.

ze, of ook wel aan den hoogſten top van het zeilraam, hangt men een of twee zeer lange koorden, met kwasten of feſtonnen van veeren vercierd, waar aan zy den naam *Matitti* geeven. Wanneer men, in plaatze van twee te zamen gebondene booten, 'er maar een gebruikt, maakt men, in het midden van dezelve eenen langen dwarsbalk (*Patoa*) vast, en aan de eene zyde van den zelven eenige kleine ſtukken hout, welker ander einde in eene driekante lat geſtoken wordt, die byna zoo lang als de boot is, en parallel met dezelve op het water rust. Deeze toeſtel, die wy den uitlegger, maar deeze Eilanders *E-Oa* noemen, wordt buiten dien nog door verſcheidene dwarsbalken met de boot verbonden. Men belet daar door het omſlaan, zonder de beweeging van het vaartuig te vertraagen. De ſnelle, of zoogenaamde *vliegende proën*, op de *Dieveneilanden*, van welke ANSON in zyne Reisbeſchryvinge gewag maakt, kunnen van de nuttigheid van deezen toeſtel het beste denkbeeld geeven. Het wand of ſtaande touwwerk wordt aan eenige dwarsbalken vast gemaakt, die rondom den mast uitſteeken. Ook is men wel eens gewoon eenen grooten ſteen aan de zyde, die tegen den uitlegger overſtaat, vast te binden, om het vaartuig zoo veel te beter in evenwicht te houden.

De

De visſchers booten hebben vry wat overeenkomst met die men tot het doen van reizen gebruikt, met dat onderſcheid alleenlyk, dat zy minder fraay en of geheel niet, of ſlechts van eene ſlechte hut voorzien zyn. Dan, uit het geen ik reeds gezegd hebbe, blykt genoeg, dat het deezen Eilanderen niet ontbreekt aan werktuigkundige konſten, die zy zorgvuldiglyk op hunne nakomelingen voortplanten. Eene ſteene byl, een bytel mede van ſteen, een ſtuk van een koraalklip om te polyſten, en eene zaag, beſtaande uit het vel van een ſtekelrog, het welk op een ſtuk hout gelymd wordt — maaken alle de gereedſchappen uit, van welke zy zich, tot het bouwen van huizen of het timmeren van booten, bedienen. Moet men zich niet verwonderen, dat zy bekwaam zyn, om, met zoo weinig en zulk ſlechte werktuigen, zoo veel te doen? Ik zag eens eenen Eilander, die de planken van zyne boot aan elkanderen naayde; hy hadt tot dat einde eene ſoort van tweetandige vork gemaakt, om den draad zoo veel te vaster te kunnen aanhaalen. Wanneer hy den eenen tand van deeze vork tegen de onderſte plank ſteunde, terwyl het koord om den anderen geſlaagen was, konde hy het touw met groote kracht aanhaalen, en zoo ras hy dit zoo ſterk gedaan hadt, als het in zyn vermogen was, ſloeg zyn helper in dien arbeid eenen prop in het

gat, waar door het touw ging, op dat het niet wederom zoude los ſchieten.

Hun vischgereedſchap levert ook een bewys van hun vindingryk vernuft, en eenen geest van opmerkinge. Zy maaken harpoenen van riet (*E-Tao-werro-Eiya*) met een punt van hard hout, waar aan weerhaaken zyn, even als aan eenen pyl. Treknetten (*Oepea*) gebruiken zy niet dan in ondiep water; deeze zyn van eene ſoort van boonen (*Phaſeolus*) of winde (*Convolvulus*). De vischhoeken (*Mattau*) beſtaan uit ſtukken van ſchelpen; de kleinen, voor kleine visſchen, zyn ongemeen net en uit één ſtuk; het middenſlag wordt van Paarl d'Amour gemaakt, en uit twee ſtukken te zamen geſteld. Tot den rug neemt men gemeenlyk het glansrykſte van de ſchelp, en hier aan wordt de haak zelf, door middel van de gaten, die men in beide de ſtukken geboord heeft, met draaden vastgemaakt. Hayren, veeren, of kleine kwasten van draaden, verbeelden de vinnen van kleine vischjes, om daar door de groote, die men poogt te vangen, zoo veel te beter te verſchalken. Deeze middenſoort van vischhaaken wordt *Witti-witti* genaamd. De grootſte ſoort heeft een rugſtuk van hout of been het welk boven op ſlechts met Paarl d'Amour bekleed is, beneffens een haak van ſchildpad, die ſomtyds wederom uit twee met elkanderen verbonde deelen

be-

beſtaat. De ſnoer voor deeze ſoort van vischhoeken moet van *E-Roea*, eene ſoort van Netelen (*Urtica argantea*) gemaaakt worden, dewelke ſterk genoeg is, om den ſterkſten Boniet, Albicoor of Doraad op te haalen (*). Tot alle andere gebruiken bedient men zich van ſnoeren, die uit *E-Mohoe* (*Cyperus alatus*) uit den bast van *Poerau* (*Hibiscus tiliaceus*,) van *Matti* (*Ficus tinctoria*) en *Pipi* (*Dolichos luteolus*) gedraayd worden.

Ten behoeve der visſcherye zyn den Eilanderen ook nog zekere planten en vruchten bekend, dewelken, fyn geſtampt, en met gehakte kreeften in de zee geworpen, de visſchen bedwelmen, zoo dat zy met de handen kunnen gegreepen worden. Van dien aart zyn inzonderheid de vruchten van zekeren boom, *E-Hoedoe* (*Barringtonia ſpecioſa*) genaamd, de bladen van *O-Ao* (*Daphne foetida*) van *E-Hora* (*Galea littoralis*) en van *E-Nau* (*Lepidium piscidium.*) Zoo ras zy boven zekere bepaalde plaatze in zee eene groote menigte van vogelen zien zweeven, weeten zy, door de ondervinding, dat zich aldaar veele visſchen onthouden. Zy ſpoeden zich dan in hunne booten, met hunne *Witti-*

wit-

(*) *Bonito*, in het Taheitiſche *Pirara* (*Scomber pelamys.*)
Albecora ——— ——— *E-Abai* (*Scomber Thynnus.*)
Dorade ——— ——— *E-Oema* (*Coryphæna Hippurus.*)

witti, of vischhoeken, derwaarts, maaken den ſnoer aan een' taamlyk ſterken bamboes vast, die aan beide zyden van de boot verre buiten boord ſteekt, en het mist hun zelden, eenen goeden vangst te doen (*).

Naa dat de kundigheden, die op het onderhoud, de kleeding en wooning van den Eilander betrekking hebbeen, ten gronde gelegd zyn, en de vruchtbaarheid van zyn land, de ſchoonſte luchtsgeſteldheid, en zyne eige vrolyke geaartheid, hem van langſaamerhand tot zinlyk vermaak geſtemd en voor het zelve vatbaar gemaakt hebben, zal het een of ander gelukkig geval hem wel ras met blydſchap vervullen, en deeze gewaarwording van vreugde hem in beweeging brengen. Hy begint als van zelf te huppelen en te *danſen*, en ademt, door deeze beweeging genoodzaakt, in afgemeetene tydperken. Wil hy, in deeze hartstocht, zyne gewaarwordingen aan anderen mededeelen, dan meet hy zyne woorden naar deeze ademhaalingen, en de ſtem van gejuich wordt het begin van een *gezang*. In-

(*) De Inwooneren der Maldiviſche Eilanden zyn insgelyks zeer geſchikt in het vangen van visſchen, die aan hunne kust in groote menigte gevonden worden. Vleesch van viervoetige dieren is by hen eene zeldſaamheid; daarentegen visch is hunne voornaamſte ſpyze. *Voyage de* F. Pyrard, 4to *Paris* 1679, *part.* I, *p.* 88, 136, 166.

Innerlyk gevoel bezielt zyne woorden; hy begint in beelden te ſpreeken; de tyd is hem te kostbaar, om eene zaak altoos by haaren rechten naam te noemen, wanneer hy zich dezelve thans juist onder zekere gelykenis voor zynen geest vertegenwoordigt, en hy dezelve door zekeren trek aan anderen duidelyk kan voorſtellen; elke uitſtekende eigenſchap van eene zaak is by hem de zaak zelve; en dus ontſtaat eene ſoort van *Dichtkonst*, met haare ſchilderingen, gelykenisſen, leenſpreuken en anderen cieraaden. Dit toneel bekoort de aanſchouwers, zy beginnen bekende bedryven van hun eenvouwig leven door pantomimen uit te drukken, en deeze voorſtellingen met ruwe, ſtoflyke, grappen te kruiden. Hoe beter en natuurlyker iemand eenigen trek weet na te bootzen, hoe duidelyker hy het wanſtaltige en verkeerde van deeze of geene daaden of karakters ten toon ſtelt, zoo veel te grooter is het vermaak van allen, die hem zien of hooren. Op deeze wyze wordt het *Drama*, een nieuw tydverdryf, uitgevonden en hoe langs hoe meer tot volkomenheid gebracht; ja zoo ras het volk ſmaak vindt aan deeze konſten, leert hy, die het 'er verre in gebracht heeft, natuurlykerwyze zynen kinderen de grondregelen, door welker inachtneeming hy zoo veel toejuichinge verwierf, en door welker opvolging zy hem naa kunnen ſtreeven. Dit is

derhalven een andere tak van opvoedinge, die by de meestbeſchaafde volken der Zuidlanden plaats heeft. Hunne dansſen, hun muzyk, hunne dichtkonst en dramatiſche voorſtellingen hebben evenwel nog geenen byzonderen graad van volkomenheid bereikt, het zyn nog ſlechts de eerſte ruwe beginſelen deezer konſten, maar die ook, juist om dat zy nog eenvouwig en niet zeer beſchaafd zyn, ook veel algemeener geleerd worden, dan by ons doorgaans het geval is. Op *O-Taheiti* dansſen gemeenlyk alleen de Vrouwen, zelden de Mannen; nochtans kent ieder hunner de ſchreeden en beweegingen, die daar toe vereischt worden. De konst, om voor den vuist vaerſen te maaken, en dezelve te gelyk te zingen, is algemeen. Hunne dramatiſche voorſtellingen zyn gemeenlyk zulke ſtukken, die men op het zelfde oogenblik maakt, waar op zy geſpeeld worden, of een mengſel van gezangen, dansſen en muzyk. Ons waereldddeel is het dus niet alleen, het welk zyne *improviſtatori* heeft.

In het dansſen beweegen de Taheitiſche Vrouwsperſoonen haare voeten zeer naauwkeurig naar den maat, die door ſterke en ſchielyk op elkanderen volgende trommelſlagen aangeweezen wordt. De kleeding, die by de dramatiſche dansſen in gebruik is, ſchynt 'er geen wezenlyk ſtuk van uit te maaken; en dezelve is op

an-

andere plaatzen reeds uitvoerig beſchreeven (*). Alleenlyk geeft de langte der kleederen te kennen, dat men in de cierlyke beweeging der voeten hier geene byzondere ſchoonheid ſtelt, dewyl dezelve zorgvuldiglyk bedekt worden; alle ſchoonheid en cierlykheid der dansſen beſtaat by haar alleenlyk in de beweeging der handen en vingeren. Haare vingeren zyn byna doorgaans lang, welgemaakt, en teffens zoo ongemeen buigſaam, dat zy, te gelyk met de geheele hand, byna als een cirkel, achter over kunnen geboogen worden; en juist in deeze gedaante beweegen zy dezelve, onder het dansſen, met eene verwonderenswaardige vlugheid. Deeze manier van dansſen heet *Hiwa-he-oera*, en deeze beweeging der vingeren *Eorre*. Buiten dien weeten zy, zoo wel ſtaande, als op de knieën en elboogen ſteunende, haare heupen in eene ſchielyke en ſchommelende beweeging te brengen, het geen dikwyls niet minder merkwaardig was, dan het geen wy van de beweeginge haarer vingeren gezegd hebben; deeze vaardigheid wordt in de taale van dat land *Onne-onne* genaamd. Behalven deeze heeft men nog andere dansſen, tot welke afgepaste ſchreeden vereiſcht worden.

By

(*) HAWKESWORTH's verzameling van Engelſche zeereizen, uitgaave in 4to, D. II, bl. 261. en in 8vo, D. III, bl. 24, 25. FORSTER's reize, D. I, bl. 399. enz.

By deeze dansſen vatten zy elkanderen by de handen, en klappen in dezelve, het laatſte wordt *Pa-ata* genaamd. Maar by alle ſoorten van dansſen vertrekken zy den mond op eene verſchriklyke wyze. Wy zagen in deeze geheele konst niets dan de lelykſte wanſtaltigheid; maar de Taheiters zyn in dit ſtuk van eenen anderen ſmaak. Zy kunnen den mond geheel ſcheef trekken, terwyl zy de lippen door eene ſchielyke krampachtige beweeging verdraaijen; en zulke lelyke grimasſen laaten nooit naa door de aanſchouwers luidkeels toegejuicht te worden. Deeze verdraaijing van den mond draagt den naam van *Oetoeroa* (groote lippen.) By de dansſen, die de nachtlyke feesten der *Erriroys* vergezellen, komen, volgens het bericht der Eilanderen, zeer wanvoeglyke en wellustige beweegingen voor; deeze dansſen, die niemand van ons te zien kreeg, worden *t-nài-nnorotti*, en de dansſeres zelve *Toeàha*, genaamd. By de gewoone verbeeldende (dramatiſche) dansſen is de beweeging ten uiterſten hevig; het meest behaaglyke by dezelve is het ſpeelen met de handen; want de voeten krygt men niet te zien; en het ſchommelen der heupen is, volgens onze begrippen, vreemd en wanvoeglyk teffens, gelyk wy het verdraaijen van den mond lelyk en walgelyk oordeelen. By de dansſen der Vrouwsperſoonen was altoos een Man tegenwoordig, die

die naar de maat van eenen trommel eene ſoort van gezang op zeide, en de beweegingen der dansferesſen, door het klappen in de handen en het luid uitſpreeken van zekere woorden, ſcheen te beſtieren. Naar allen ſchyn zyn dus hunne dansſen niet geheel zonder plan, en de overgang van de ſchuinſche ſtappen, waar mede de vertooning begint, tot de beweeging der vingeren en heupen, heeft denklyk eenige betrekking op den inhoud van het gezang, het welk de balletmeester laat hooren.

Veel onvolmaakter dan hunne poëzy en danskonst, is hunne muzyk. De Taheitiſche fluit heeft niet meer dan drie gaten, en 'er kunnen dus ſlechts weinig toonen uit gehaald worden. De muzyk, die men 'er mede maakt, beſtaat in een eenzelvig gebrom. De fluit wordt niet met den mond, maar met de neus geblaazen. Ook hunne vocaal muzyk is van geene groote uitgeſtrektheid; zy loopt insgelyks over niet meer dan drie of vier toonen; desniettegenſtaande zyn ſommige van hunne gezangen niet geheel onaangenaam.

Onder de Inwooneren der *Vriendlyke* Eilanden heeft de muzyk ongelyk meer vorderingen gemaakt. De liedjes der Vrouwen op het Eiland *Ea-Oehve* of Middelburg, alwaar wy dezelve het eerst hoorden, hadden iets aangenaams. Nog meer afwisſeling en uitgebreidheid vindt men in

de

de gezangen der *Tanneezen* (*) en *Nieuw-Zeelanderen*; het ſchynt dus, dat deeze van natuure meer bekwaamheid voor de muzyk hebben.

De Taheiters zyn, gelyk de oude Grieken weleer, altoos gewoon, hunne gedichten al zingende op te zeggen. Deeze kleine gedichten worden meestal voor den vuist gemaakt; want derzelver inhoud was dikwyls betreklyk op onze ſcheepen en reisgenooten, of op gebeurtnisſen, die, geduurende ons verblyf onder hen, waren voorgevallen. Echter hoorden wy ook gedichten zingen, die op ons bezoek in het geheel geene betrekking hadden. De vaerſen zyn geregeld in voeten verdeeld, en onder het zingen wordt de lengte of kortheid der lettergreepen uitgedrukt. Over derzelver dichtkundige ſchoonheid konden wy niet oordeelen, dewyl wy te weinig kennisſe van hunne taale hadden; echter bemerkten wy, dat in hunne gedichten ver-

(*) Op *Tanna* hoorden wy alle morgen, by het aanbreeken van den dag, een plechtig gezang, het geen ons toeſcheen van den landshoek aan de Oostzyde van de haven te komen. Waarſchynlyk verrichten dus de Inwooneren aldaar hunnen Godsdienst met gezang. En het geen ons in deeze gedachte nog meer bevestigde, was, dat wy meer dan éénmaal deezen Oostlyken landhoek wilden bezoeken, maar telkens door gewapende Eilanders te rugge geweezen wierden. Zie FORSTERS Reize, D. II, bl. 360, 362.

verſcheidene woorden voorkomen, die men anders, in den gewoonen omgang, niet hoorde. Des nachts, als de Maan ſcheen, zongen de Meisjes, aan boord van ons ſchip, dikwyls het volgend *couplet* of *pehai*:

Te Oe | wa no | te Ma | lama
Te Oe | wa te hi | naro.

Het wolkje in de Maan
Het wolkje heb ik lief.

Ik voege hier, uit HAWKESWORTH zyn verhaal der Engelſche zeereizen en ontdekkingen, nog een ſoortgelyk *couplet* by, het welk, toen het ſchip de *Endeavour* te *Taheiti* was, gemaakt werdt:

Epaha | tayo | Malama | taye
No Taba | ne to | no Ta | wa hwanno | maye.

Misſchien was deeze Maan een vriend
Van BANKS, die hier by zyne vrienden kwam.

Ook hier is de Maan 'er in gebracht, en dus dit deuntje, naar allen ſchyn, by Maanlicht gemaakt.

maakt. Aanmerklyk is hier by nog de rym op het einde der regels, dewelke geen werk van het geval is, alhoewel men in het voorgaande *couplet*, zoo wel als in de overigen, die HAWKESWORTH bybrengt, geene rymen vindt. Nog zulk een deuntje van twee regels hoorden wy dikwyls door de Eilanders aan boord van ons ſchip de *Reſolution* zingen, toen wy in het jaar 1774 by hen waren.

Ăwa | hī tĕ pahī | nŏ Tŏwĕtĕ
Tĕinī | ă-tŏ Tĕŏ | rī hŏrŏ | ă-ē.

Voor de wyze of de melody wil ik juist niet in ſtaan; want dezelve is ſlechts volgens het gehoor opgegeeven.

By gebeden, *dramatiſche* voorſtellingen en andere plechtigheden (*) hoorden wy dat de taal van

(*) Toen zekere Inwooner van *Duskybaay*, in *Nieuw-Zeeland*, by ons aan boord wilde komen, zeide hy te vooren, met eenen groenen tak in de hand, een *Carmen* op, of lievèr, hy hieldt, in eenen zingenden, hoewel plechtigen toon, eene redevoering, die een paar minuuten duurde. Vóór en naa deeze redevoering floeg hy met den tak tegen het ſchip, en wierp dien ten laatſten op het verdek. In de zeeëngte *Charlotte* kwamen eenige Nieuw-Zeelanderen, die ons te voo-

van de gewoone taale der verkeeringe afweek, en den naam *Carmen* verdiende, omtrent in dezelfde betekenisſe, als het formulier, het welk de Romeinſche *Feciales* opzeiden. LIV. *Hiſt. Lib.* I, c. 24.

De *Dramàtiſche* voorſtellingen van de Taheiters en hunne nabuuren, van welke ik hier reeds met een paar woorden gewag gemaakt hebbe, verdienen, als een tak der vrye konſten, nog wat breedvoeriger beſchouwd te worden. Zy beſtaan in dansſen met tusſchen ingevoegde gezangen. Maar de bedryvende perſoonen zyn alleen van het manlyke geſlacht, gelyk dit in het oude Rome insgelyks gebruiklyk was. Het ſtuk,

vooren nog niet bezocht hadden, by ons aan boord. De eene hieldt eene groene bieze in de hand, terwyl de andere eene lange redevoering, naar de maat, op zeide. De plechtigheid en het gebed van TOEPAYA, by de landing op de Eilanden *Iloeaheine* en *O-Rojetea*, ſchynt iets dergelyks geweest te zyn (HAWKESWORTH Geſchiedenis in 4to. D. II, bl. 247, 248. en in 8vo. D. III, bl. 6.) Toen wy in *Nieuw-Kaledonien* landden, hieldt het Opperhoofd, TEABOEMA, eenige plechtige, naar de maat verdeelde, redevoeringen, met tusſchen afdeelingen, in welke ſommige Mannen zeer kort antwoordden. Zie FORSTERS Reize, D. II, bl. 310. De eerſte te zamenkomst der halven, of een verdrag van Vrede tusſchen verſchillende, van elkanderen afgezonderde, Volken, is niet alleen eene plechtige handeling, maar de redevoeringen, die daar by gehouden worden, zyn ook eigenlyke gedichten.

ſtuk, het welk zy vertoonen, ſtelt het een of ander bedryf, of de eene of andere gebeurtnis uit het gemeene leven voor. By voorbeeld, iemand vertrouwt zynen bedienden het één of ander zyner goederen, zy vallen in ſlaap, en, alhoewel zy, tot grootere veiligheid, het toevertrouwde goed onder hun hoofd gelegd hebben, komen 'er vlugge dieven, die 'er desniettegenſtaande mede voortgaan, of ook betrapt, en braaf afgerost worden, en ſomtyds de ſlagen, die zy ontfangen, met winst te rugge geeven. In een ander dergelyk kluchtſpel komt een Vader met zyne Dochter en haaren Minnaar op het tooneel. De laatſte behaagt den Vader niet, en wordt afgeweezen, maar geeft denzelven evenwel zoo veele vreeze, dat hy zorgvuldig op zyne Dochter past. Midden in den nacht eindelyk ontmoet de Minnaar zyne Beminde, bepraat haar, om met hem voort te gaan, en het gevolg van hunne verkeering is — de geboorte van eenen Zoon. De jonge Vrouw verſchynt in baarensnood op het tooneel, en naa eene menigte van grimaſſen, wordt een groote kaerel, die het jonggebooren kind verbeeldt, ten voorſchyn gebracht, die vervolgens met den navelſtreng en de nageboorte (*Placenta*) op het tooneel rond loopt. Deeze vertooning verliest hier haare wanvoeglykheid, dewyl iedereen, tot een kind van vier of vyf jaaren toe, weet, hoe het

met

met de geboorte van een kind toegaat. Het vreemde der vertooninge, dat een pas geboo-ren kind rond loopt, en der Vroedvrouwe, die het tracht te grypen, by herhaalinge ontſnapt, verwekt by de aanſchouwers een algemeen ge-lach en luide toejuichingen. En het ſlot van dit kluchtſpel is, dat de Vader van het Meisje, door de byzondere bekwaamheid van zynen Kleinzoon getroffen, en met zynen Schoonzoon verzoend wordt.

Eene andere klucht, in deezen zelfden ſmaak, werdt in *Hoeaheine*, voor den vuist, geſpeeld, en behelsde eene Satyre op het Meisje, het welk, by ons vertrek uit *Taheiti*, aan boord van ons ſchip, dat Eiland verlaaten hadt, om weder-om na *O-Rajetea* tot haare Ouderen te rugge te keeren, van welke zy met eenen jongen *Er-rioy* weggeloopen was. Hoe onvolkomen en lomp deeze voorſtelling ook uitviel, echter be-ſchaamde zy het Meisje, het welk onder de aanſchouwers zat, en perſte haar traanen uit de oogen. Het komt my voor, dat in deezen trek veel ten voordeele dier geheele Natie ligt opge-ſlooten. De traanen dier zondaaresſe getuigden van een teder gevoel, het welk te pryswaardi-ger was, dewyl luchtsgeſteldheid, temperament, opvoeding, alles tot haare verontſchuldiging diende, dat zy aan de aanzoeken van eenen jongen, vuurigen, Minnaar gehoor gegeeven

hadt, te meer, daar deeze ſtap haare vooruitzichten, om eens een huwelyk aan te gaan, volgens de denkwyze van haar land, niet wegnam. Intusſchen was het van deeze tooneelſpeelers ook welgedaan, dat zy deeze gelegenheid waarnamen, om de gevolgen der zedenloosheid af te ſchetſen, zonder zich daar aan te keeren, dat het voorwerp hunner hekelinge eene Vrouwsperſoon, en nog daar by een' vreemdling was, die zich, onder de beſcherminge der met vuur gewapende *Europeërs*, op hun Eiland bevondt. Welk een heldenmoed, om, in weerwil van zulke machtige beſchermers, aan hunnen plicht te voldoen! De aanſchouwers zelve vertoonden zich daar by insgelyks van eene goede zyde. Zoo lang zy ſlechts de kluchten van hunne tooneelhelden hoorden, vermaakten zy zich over dezelve met hartlyk lachen, maar toen zy ontdekten, dat het voorwerp dier bittere Satyre tegenwoordig was, dat het Meisje voor haare misſlagen boette, en dat ſchaamte, berouw en zelfsveroordeeling haar traanen deeden ſtorten, leedt menig een hart met haar, en menig oog vloeyde insgelyks van traanen over. Toen het ſtuk ten einde was, deeden de aanſchouwers hun best, om haar blyken van vriendſchap te geeven, haar te troosten, en over haare wederkeering tot haare Ouderen te pryzen; by na zoude ik kunnen zeggen, om haar over de aan-

ge-

genaamen tydkorting te danken, die zy hun toevallig veroorzaakt hadt (*). Hoe veel hebben deeze goede Eilanders niet vooruit, als men hen met die gevoellooze menſchen vergelykt, die by ons dagelyks den Schouwburg bezoeken, zonder ooit, gelyk deeze kinderen der natuure, eene traan van medelyden te ſtorten, of eenig ander bewys van een zacht gevoel te geeven.

Mollisſima corda
Humano generi dare ſe natura fatetur
Quæ lacrymas dedit; hæc noſtri pars optima ſenſus.
JUVEN.

Op deeze wyze dan verſpreidt het Taheitisch tooneel, met deszelfs dansſen, gezangen, en muzyk ſtukken, vrolykheid (†) en genoegen over het geheele Volk, leert de beoefening van deugd en plichten, en is werkzaamer en gelukkiger in het beſtryden der ondeugd, dan zulks by de meer beſchaafde *Europeërs* plaats heeft. Ik heb reeds gezegd, dat de perſoonen, die zich met deeze konſten bezig houden, daar door geenszins iets van de achting hunner medeburge-

(*) Op deeze wyze werdt LUCIUS door de Overheid van zekere Stad in *Theſſalien* bedankt, dat hy haar door zyn Proces vermaakt hadt. APULEJUS *de Aſino aureo.*

(†) HOMERUS, *Odyſſ.* 247, 248.

geren verliezen. In tegendeel zyn het geboorene Princesſen, die aan de Onderdaanen van haaren Vader of Broeder haare bekwaamheid in het dansſen vertoonen, en Kamerheeren (*Hoas*,) die als tooneelſpeelers verſchynen. Wy hebben op die Eilanden niet éénen Inwooner gevonden, die niet in ſtaat zoude geweest zyn, om zyn liedje te zingen, en zelfs de Vrouwlieden, die haare liefkoozingen onzen Matroozen veil booden, zongen, by elke gelegenheid, voor den vuist, vaerſen van haar eige maakſel. Over de tooneelſpellen en dansſen der overige Eilanden in de Zuidzee, kunnen wy, wegens ons kort verblyf op dezelve, en onze geringe kennis van derzelver taalen, niet oordeelen.

De *Nieuw-Zeelanderen* hielden ons ſomtyds met hunne krygsgezangen bezig. Een hunner ſtemde zulk een gezang aan, ſtampte daar by hevig met de voeten, maakte 'er allerleie beweegingen en gebaarden by, en zwaayde zyne ſtryd-byl. Op het einde van elk vaers, volgde eene ſoort van *Ritornel*, in het welk zich de geheele wilde hoop, als Choor, met een luid, woest, geſchreeuw, deedt hooren. Hier door verhitten zy zich onderling tot zekeren trap van raazernye, als zynde dit de eenige geestgeſteldheid, in welke zy handgemeen worden.

Op het Eiland *O-Tahà*, was ik by éene begraavenis tegenwoordig, by welke drie kleine

Meis-

Meisjes dansten, en drie Mansperſoonen tusſchen beiden eenige vertooningen maakten. Tusſchen de bedryven traden de vrienden en nabeſtaanden (*Heabiddi*) van den overledenen, van het hoofd tot de voeten gekleed, paar aan paar voor den ingang van de hut, zonder 'er evenwel in te gaan. Hier op werdt de plaats, op welke men het tooneelſpel vertoond hadt, zynde eene vlakte van 30 voeten lang, en 8 voeten breed, met ſtoffe belegd, en deeze ſtoffe den trommelſlaageren, die geduurende het ſpel de muzyk gemaakt hadden, ten geſchenke gegeeven. Of deeze plechtigheid nog eenige byzondere betekenis hadt, konde ik niet ontdekken; zoo veel werdt ik ſlechts gewaar, dat het de gewoonte was, dat, by het overlyden van voornaame lieden, de eerſte rouwdraager, om de lykſtatie te vergrooten, het boven beſchreeven rouwgewaad droeg, en dat 'er tooneelſpellen, van dans en gezang vergezeld, gegeeven wierden.

De wetenſchappen der Eilanderen, van welke wy inzonderheid in deeze Afdeeling moeten ſpreeken, betekenen zekerlyk, als wy ze met de onzen vergelyken, niet zeer veel. Echter munten de Taheiters in dit opzicht verre uit boven de overige Bewooneren der Eilanden in de Zuidzee; het geen hun Volksgeluk eenen trap hooger doet klimmen, voor zoo verre zy

daar door aan den eenen kant aan zuiver voordeel winnen, aan den anderen kant verſcheidene onheilen en ongemakken weeten te ontgaan of voortekomen. De wetenſchappen, waar van de Taheiters eenig denkbeeld hebben, zyn 1) de geneeskunde, 2) de geſchiedkunde, 3) de aardrykskunde, 4) de ſterrenkunde, 5) de ſtuurmanskonst, en 6) de godgeleerdheid.

1) Over het algemeen genieten de menſchen in de Zuidlanden eene duurzaame gezondheid, en moeten zeer oud worden. Wy zagen onder hen eene menigte van oude lieden met gryze hoofden, en dikwyls gryzaards met ſneeuwwitte hayren en alle overige kentekenen van eenen hoogen ouderdom. Intuſſchen was niemand hunner in ſtaat om zynen bepaalden ouderdom te zeggen; het is hun genoeg, te leeven, zonder de duurzaamheid van hun leven, volgens zekere tydperken te kunnen berekenen. Kapitein COOK noemde in den jaare 1769 den *Erih* TOETAHAH eenen Man in zyne beste jaaren. In den jaare 1774, toen wy te *Taheiti* kwamen, vonden wy zyne twee oudſte Broeders, beide gryzaards, nog in leven. Hunne Moeder, die toen insgelyks nog in leven was, moest tuſſchen de 60 en 70 jaaren oud zyn; zy was zeer zwaarlyvig, hadt wit hayr, en ſcheen levendigheid en krachten genoeg te bezitten, om nog ouder te worden.

Naar

Naar myn oordeel vindt men onder deeze Eilanders noch zoo veele, noch ook zoo veelerleie ziektens, als in onze gewesten. De dood, die by ons zoo veele verſchriklyke gedaantens aanneemt, en zelfs den hardvochtigſten Wysgeer weet te doen beeven, kan by gevolg op die Eilanden, om meer dan éene rede, niet zoo hevig woeden, als onder de Europeeſche Volken. De oorzaak daar van moet voor een gedeelte in de voortreflyke luchtsgeſteldheid gezocht worden. By eene maatige beweeging, en zonder zich al te zeer aan de hitte der Zonne bloot te ſtellen, vindt men de lucht, door de afwisſelende zee- en landwinden, meestal gemaatigd. Den nacht brengen de Inwooneren van alle de Eilanden in de Zuidzee meestal het liefst onder een dak door, om tegen de koele en vochtige lucht eenigszins gedekt te zyn. Echter is men, op *Taheiti* en in de *Societeits* Eilanden, ten deezen opzichte, lange niet zoo zorgvuldig, als op de meer Westlyk gelegene Eilanden, alwaar de hutten niet flechts in een afdak beſtaan, maar rondsomme dichte wanden hebben. Als 'er regenwolken, van koude winden vergezeld, van de bergen kwamen, bemerkten wy altoos, dat de Inwooneren haast maakten, om zich tegen dezelve te beveiligen.

De kleeding der Taheiters is, naar maate de bast der Moerbezienboomen bereid wordt, nu

eens luchtig, dan eens verwarmende; over dag dekt hen dezelve tegen de Zonne, en des nachts tegen de koude. Hunne ſpyze, die uit de beste vruchten van het heete waereldeel beſtaat, is insgelyks gezond; en daarom weeten zy ook weinig van den vloek, die, mag ik zoo ſpreeken, op *Europa* rust, alwaar menig een met een gebrekkig ligchaam en verdorvene ſappen op de waereld komt, en van zyne geboorte af een zieklyk leven leidt. De gulzige *Eribs* zyn, wel is waar, gewoon, eene verbaazende menigte van ſpyze tot zich te neemen; maar zy hebben 'er geen ander ongemak van, dan dat zy dikke buiken krygen. De visſchen en andere zeedieren, die men by hen vindt, by voorbeeld, de Hommers, (Zeekreeften,) Slakken, Egelvisſchen, Calmers (*Sepia*) en eene ſoort van Zeeinſekten (*Meduſa*) ſchynen eene even gezonde als ſmaaklyke ſpyze op te leveren. Maar wat aangaat andere uit het dierenryk ontleende ſpyzen, zoo als het vleesch van varkens, honden en hoenders, deeze komen zekerlyk niet dan zelden op hunne tafels; en even daarom kunnen de *Eribs*, als 'er eens een varken of hond geſlacht wordt, zulk eene ontzaglyke hoeveelheid van vleesch, vet, bloed en ingewanden na binnen ſlingeren, dat wy ons 'er over verwonderen moeten. Hunne gewoone drank is versch water, en in ſommige gevallen ook wel zeewater; het een en

an-

ander is zekerlyk niet nadeelig voor de gezondheid. Maar de Opperhoofden en andere voornaame lieden zyn aan eenen drank gewend, die uit de wortelen van zekere peperheester (*Piper methyſticum*) bereid wordt. Men kauwt deeze wortelen, doet het kauwſel in eene diepe houte ſchotel, giet 'er of versch water, of het ſap van kokosnooteen op, en laat het door eene menigte van kokosvezelen loopen; als dan ziet het 'er melkachtig uit, en is onſmaaklyk, of liever, het ſmaakt dan als een zwak aftrekſel van peper. Wanneer zy van dit walgelyk brouwſel eene groote hoeveelheid drinken, worden zy ſlaaperig, en eindelyk volkomen dronken (*).

Hier

(*) By alle onbeſchaafde Volken gaat het drinken van eenen roes en de dronkenſchap in zwange. De oude Scythen maakten zich dronken, door den damp van hennipzaad in te zuigen, het welk zy op heetgemaakte ſteenen wierpen. HERODOTUS, *l.* IV, 69—71. MAXIMUS TYRIUS, *Orat.* XII, §. 6. De onderſcheidene Celtiſche en Teutoniſche ſtammen, brouwden doorgaans Bier en Mede; en ſommige van hunne vreemde nabuuren hadden insgelyks deeze gewoonte aangenomen. PELLOUTIER, *Hiſt. des Celtes*, *l.* 2 *Ch.* 18. TACITUS *de moribus Germ. c.* 22, 23 *Kinq* ALFREDS *Oroſius in Angloſaxon. p.* 26, 27. De Tſchuktſen en Jukaghieren, aan den Noordoostlyken hoek van *Aſien*, drinken zich dronken aan een afgietſel van paddenſtoelen. Alle de Mongoliſche Volken, en onder anderen de Kalmukken laaten paardenmelk gisten, tot 'er een dronkenmaakende drank uit

Hier uit ontſtaan nu allerleie nadeelige gevolgen, die ik naderhand zal opnoemen. Op *Taheiti* is de wortel van die foort van peper zeldſaam, en wordt daarom aldaar ook niet veel gebruikt. In *Hoaheine* en de andere *Societeits-eilanden* heeft men 'er reeds uitgeſtrekte plantzoenen van; maar het allerſterkst wordt dezelve op de *Vriendlyke* Eilanden geteeld; en overal bedient men zich van de takken van dit gewas, als een vriendſchaps teken. Intusſchen, daar deeze drank, in vergelykinge met de geheele menigte van Inwooneren, ſlechts door weinig menſchen gebruikt wordt, kan dezelve ten nadeele der gezondheid van het Volk in het algemeen geene zichtbaare uitwerkſelen hebben.

Eene maatige beweeging in hunne koele bosſchadien, in welke zy nu eens gaan wandelen, dan eens hunne huishoudelyke bezigheden verrich-

ontſtaat, of zy haalen 'er het geestachtige gedeelte van over, het welk zy *Kumysz* noemen. By de Muhamedaanen is *Opium* en Tabak in gebruike; het Tabakrooken is onder de Kalmukken insgelyks zoo algemeen, dat zelfs Vrouwen en Kinderen het gewoon zyn. De Negers op de kust van *Guinea* hebben eenen ongemeen ſterken trek tot brandewyn. (RÖMERS Beſchryving van de kust van *Guinea*) KOLBE en SPARRMAN verhaalen het zelfde van de Hottentotten. Even zoo algemeen bekend is het, hoe begeerig de Wilden, zoo wel in Noord als in Zuid-Amerika, na brandewyn zyn. LA HONTAN. *Liv.* XI, en meer anderen.

richten, en de maatige oefening hunner krachten, zoo by het roeijen van hunne booten, als by hunne visſcheryen; dit alles verſterkt hun ligchaam insgelyks. En al is het ook, dat de Zonne, die aldaar ſomtyds vlak boven hunne hoofden ſtaat, door haare hitte, de vaste deelen al te zeer verſlapt, door herhaalde baadingen in de zee, en het wasſchen met versch water wordt dit wederom goed gemaakt. Gemeenlyk baadt men zich des morgens en avonds, of ook wel maar éénmaal op eenen dag, naar maate ieder dit gewoon is. Intusſchen is de onzichtbaare uitwaasſeming in heete landen zoo aanmerklyk, dat het ligchaam daar door zoude kunnen lyden, en de ſappen eene neiging tot bederf bekomen; hierom zyn de Eilanders gewoon, ſomtyds het hayr, het hoofd, of ook wel het geheele ligchaam met kokos-olie te beſmeeren, om door dat middel eene al te ſterke uitwaasſeming voor te komen (*) Deeze olie wordt met welriekend hout, vruchten, bloemen en bladen toebereid. Voegt men by dit alles nog de vrolyke geaartheid deezer Eilanderen, hun leven zonder zorge, de eenvouwigheid van hunne zeden, mitsgaders de byna algemeene maatigheid in eeten en drinken, dan kan men gemaklyk begrypen, hoe

(*) FRANS PYRARD (*Voyage Liv.* I, *p.* 126) verhaalt het zelfde van de Inwooneren der Maldiviſche Eilanden.

hoe zy van een heirleger van ziektens hebben kunnen bevryd blyven, die by ons de verſchriklykſte verwoestingen veroorzaaken.

Op alle die Eilanden vonden wy weinig wanſtaltige of gebrekkige lieden; evenwel zyn zy niet geheel vry van ligchaamlyke gebreken. Ik heb 'er eenigen gezien, die ſcheel zagen, anderen, die een vlies op het oog, en verſcheidenen, die maar één oog hadden. Op *Tanna* bemerkte ik by veelen eene zwakheid der oogleden, zoo dat zy dezelve niet konden opligten, maar het hoofd achterover buigen moesten, om een voorwerp te kunnen beſchouwen, het welk met hun hoofd op dezelfde hoogte ſtondt. Dit ongemak ſcheen my niet geheel toevallig, dewyl een Man met zynen Zoon, een kind van zes jaaren, 'er te gelyk mede behebt waren. Misſchien werdt het dus door de manier van leven, aan die familie eigen, of door de ongezonde plaatzing van haare hut, of door zeker erflyk gebrek veroorzaakt, en op deeze wyze van Vader op Zoon voortgeplant (*). Ook zag ik eeni-

(*) 'Er zyn voorbeelden, dat ſtomheid en daofheid zich van Ouderen op Kinderen voortgeplant hebben; zoo ook blindheid. Lieden met vier of zes vingeren aan elke hand hebben kinderen geteeld, die even zoo geſteld waren. Intuſſchen zoude ik in het geval, waar van in den Text geſproken wordt, liever denken, dat deeze zwakheid der oog-

eenige gebochelden, eenige die krom waren, eenige die ſcheeve beenen hadden, en éénen, wiens eene been by na geheel dor was. Onder de *Nieuw-Zeelanders* zag ik een' welgemaakt' mensch, die eene lamme hand hadt; maar daar wy in den beginne de taal van dat land niet verſtonden; en ook met allerleie bezigheden overlaaden waren, konden wy niet altoos de oorzaaken van zulke gebreken behoorlyk ondergoeken. In *Hoeaheine* hadt een Man eenen navelbreuk, en een ander eenen verharden kankerachtigen zaadbal, die tot de dikte van een kinder-hoofd was opgezwollen, zoo dat hy den geheelen balzak en de huid der roede vervulde, en de opening tot de waterloozing ter zyde was. Des echter niettegenſtaande was deeze Man ſterk en werkzaam, en klom de ſcheeps lad-

oogleden aan den eenigszins moerasſigen grond, waar op de hutten gebouwd waren, in welke de huisgezinnen, met dit ongemak behebt, woonden, of ook aan den geduurigen rook moet worden toegeſchreeven, dien zy des nachts in hunne hutten onderhouden, om de muggen en vliegen, die in hunne vochtige bosſchen zeer menigvuldig zyn, te verdryven. Dit is te waarſchynlyker, dewyl 'er zekere ſoorten van hout zyn, welker rook of eene volkome blindheid, of eene merklyke vermindering en verzwakking van het gezicht veroorzaakt. Zie OSBECKS Reize D. I, bl. 320. van de Engelſche Uitgaave.

ladder even zoo vlug en onbekommerd op, als of hem niets gedeerd hadt.

Onder de ziektens, die wy by deeze Volken bemerkt hebben, telle ik vooreerst *het hoesten*, een ongemak, waar aan veelen deezer Eilanderen, inzonderheid des morgens en avonds onderhevig zyn. Waarſchynlyk ontſtaat het zelve van verkoudinge, wanneer zy door eene ſterke regenvlaag overvallen worden, of des nachts by hunne viſcheryen op een rif koude vatten, of ook wanneer zy in hunne eigene hutten zonder genoegſaame dekkinge ſlaapen.

Eene tweede, aldaar vry algemeene ziekte, die verſchiilende trappen heeft, is, in haaren hoogſten trap van kwaadaartigheid, eene wezenlyke *Melaatsheid*. Het eerſte begin beſtaat in eene ſchubachtige affchilfeiing van de huid, die als dan witachtig, of ook wel geheel wit is. Somtyds ſtrekt zich dit ongemak over het geheele ligchaam uit, ſomtyds bepaalt het zich ſlechts tot één of beide de beenen, of ook wel tot den rug; ſomtyds was het niet dan hier en daar op byzondere plaatzen te beſpeuren. Met deeze ſchilferende huidziekte hadden nog twee andere verſchynſelen eenige overéénkomst. Het eerſte, het welk men vry dikwyls aan de Inboorlingen bemerkte, beſtondt daar in, dat de huid ruw was, en 'er uit zag, als of 'er ryp op gevallen was; dan dit ontſtondt niet uit eene ziekte,

te, maar alleen van zoutdeeltjes, die, wanneer de Inboorlingen na ons ſchip gezwommen hadden, van het zeewater aan de huid gedroogd waren, maar zich ook wederom zeer gemaklyk lieten afwryven. He tweede verſchynſel is een uitwerkſel van den te vooren beſchreeven peperdrank, als dezelve te veel gedronken wordt. In dit geval ziet 'er de huid uit, als of dezelve verſchroeyd, door hitte of wind droog en dor gemaakt was; dezelve is zwartachtig, en ſchilfert ſomwylen in kleine ſchubben af. Daar by zyn gemeenlyk de oogen rood, ontſtooken en druipende, het ligchaam begint uit te teeren, en de verſtandlyke vermogens neemen af. Men verzekerde ons, dat alle deeze toevallen alleen aan een onmaatig gebruik van het peperaſtrekſel moeten toegeſchreeven worden. De ſchubben van de huid zyn by deeze ziekte niet zoo hard en ruw op het gevoel, als die door het zeewater worden veroorzaakt, en meestal ligt onder dezelve een gezwel verborgen. Als de ziekte de overhand neemt, ontſtaan 'er, op de witte plekken, zweeren, die onder de huid voortloopen, ſponsachtig uitzien, en uit eene opening, die eenen rand van rood ſponsachtig vleesch heeft, zich van etter ontlasten. Tusſchen de witte plekken heeft men ſomtyds ook roodachtige, of geelgroene plaatzen.

Eene

Eene tweede ſoort van deeze verſchriklyke ziekte beſtaat in ronde en langwerpige, paarſche knobbels op de huid, van de grootte van eenen ryksdaalder, die ſomtyds een voorkomen hadden, als of 'er een gedeelte was uitgevallen, en het overige zich in eene zweer, met eenen roodeu ſponsachtigen rand, veranderd hadt. Op het Eiland *Ea-Oehwe* of *Middelburg* zagen wy eene Vrouwsperſoon met dergelyke zweeren behebt; haar gezicht was zeer gezwollen, geheel rood, groenachtig geel en etterende; haar neus was reeds weggerot, en haare wangen geleeken naar roode ſponſen. Haare roode, druipende oogen waren diep ingevallen — met één woord, zy bevondt zich in eenen deerniswaardigen toeſtand.

Nog eene andere ſoort van die zelfde ziekte bemerkte ik op het zelfde Eiland. Eén der Inwooneren hadt op den rug, op den linker ſchouder en op den boven arm, een gezwel, het welk een' pink dik boven de huid uitſtak, en geheel groenachtig rood was. De uitſtekende randen hadden eene lelyke geele kleur. Evenwel het etterde niet, ſchoon het 'er al het uiterlyk voorkomen van hadt. Voor deeze ſoort van zweeren hebben de Inwooneren geenen byzonderen naam, zy noemen dezelve, gelyk alle andere ſoorten van uitſlag, en blaaren door hitte veroorzaakt enz. *Epæ.*

Op

Op de Eilanden *Taha*, *O-Rajetea*, *Tongatabboe* en *Nieuw-Kaledonien* zagen wy verſcheidene Mansperſoonen, by welke één of beide beenen tot eene verſchriklyke dikte gezwollen waren. In deezen toeſtand hadt de huid van het zieke deel eene groenachtige kleur, en was zeer hard op het gevoel. De zwelling liep meestal van de knie tot den enklauw, ook wel nog laager tot de teenen, en klom ſomtyds ook opwaarts tot de dyen. Intuſschen belette dit de lyders niet, zeer ſterk te gaan, gelyk mede om tot den buik toe in zee te waaden. Het eenig ongemak, het welk zy daar van hadden, beſtondt daar in, dat zy wat heigden in het ademhaalen. Dit is waarſchynlyk de zoogenaamde *Elephantiaſis* (*), die in Oost-Indien, op de Malabaarſche kust, bekend is. In *Nieuw-Kaledonien* hadden twee Mannen ieder éénen dikken arm van die zelfde natuure.

By onze aankomst te *O-Taheiti*, in den jaare 1773, vernamen wy, dat eenige maanden vóór ons, aldaar een Spaansch ſchip geweest was, het welk de Eilanders *Pahei-no Peppe*, het ſchip

(*) Het is bekend, dat de Indiaanen, die zich St. Thomas Christenen noemen, eene ſoort van ziekte hebben, welke men *Pedes Strumoſi* noemt. Zie *Miscell. Medico-phyſ. Decur.* III, *T.* III, *Obſ.* 13. SANCHEZ, *Diſſ. ſur la Maladie Venerienne.*

ſchip van *Peppe*, noemden. Den Bevelhebber van het zelve noemden zy *t-Errire*, en zy beſchuldigden zyne Matroozen, dat zy eene nieuwe ziekte, *E-pœ no Peppe*, de zweeren van *Peppe*, onder hen ingevoerd hadden. By onze te ruggekomst aan de *Kaap*, verhaalde ons de Heer CROZET, Kapitein van een Fransch Oost-Indisch ſchip, en eenige Officieren van het Spaansch Fregat *Juno*, waar op toen DON JUAN DE ARRAOS het bevel voerde, bevestigden het, dat in den jaare 1773 twee Spaanſche ſchepen, onder bevel van DON JUAN DE LANGARA Y HUARTE, waren uitgeloopen, om ontdekkingen in de Zuidzee te doen, en dat zy voor *Taheiti* het anker hadden laaten vallen. De Inboorlingen verklaarden, dat de nieuwe ziekte, *Pœ-no-Peppe*, in opene zweeren beſtondt, met een benaauwde borst vergezeld, dat daar by op het laatst alle hayren uitvielen, en 'er de dood op volgde; en zy voegden 'er by, dat deeze ziekte, door den omgang der Spanjaarden met Taheitiſche Vrouwlieden, op het Eiland gebracht was. In den beginne dachten wy dus, dat deeze ziekte Venerisch zyn moest; maar, als men bedenkt, dat de Spaanſche ſchepen van *Callao* by *Lima* kwamen, alwaar men veele Negerſlaaven heeft, die dikwyls met verſcheidene ſoorten van Melaatsheid, en wel inzonderheid met de *Elephantiaſis* beſmet zyn, wordt het niet

onwaarſchynlyk, dat de één of ander van het ſcheepsvolk de *Elephantiaſis* kan gehad, en de Vrouwlieden van het Eiland, met welke hy te doen hadt, daar mede insgelyks beſmet hebben. Sommige ſoorten van Melaatsheid, weet men, dat door den byſlaap medegedeeld worden, en het is bekend, dat zy, die deeze ziekte hebben, doorgaans met eene drift voor het andere geſlacht bezield zyn, die zy, dikwyls nog maar weinige oogenblikken voor hunnen dood, op de allerbuitenſpoorigſte wyze opvolgen. Het geen de waarſchynlykheid van deeze gisſing nog meer bevestigt, is, dat de verſchynſelen, die ARETÆUS en PAULUS ÆGINETA, aan de *Elephantiaſis* toeſchryven, met ſommige der bovengemelde toevallen overéénkomen. Naauwkeurigere Waarneemingen konden wy in dit geval niet maaken, dewyl wy niemand van de lyderen, die met deeze ziekte beſmet waren, te zien kreegen. Het blyft daarom ook nog twyfelachtig, of dezelve van de Spaanſche Matroozen al dan niet afkomſtig is; want hoe ligt is men niet gereed, om de invoering van eene ziekte onverdiend aan vreemdlingen toeteſchryven, wanneer de tyd van hunne komst in een land, met dien, waar in zich zulk eene ziekte aldaar het eerst openbaarde, overéénkomt!

In den jaare 1769 naa dat Kapitein COOK *Tahiti* en de *Societeitseilanden* verlaaten hadt, was

de helft van zyn Volk met de Venusziekte beſmet (*). Men hieldt toen het ſcheepsvolk van den Heer VAN BOUGAINVILLE verdacht, van deeze ziekte aldaar gebracht te hebben. De Heer VAN BOUGAINVILLE (†) daarentegen ſchynt de Manſchap van het ſchip, het welk aldaar onder Kapitein WALLIS ten anker gelegen hadt, verdacht te houden; en deeze hebben zich daar tegen verdedigd, door de verzekering, dat zy, zoo min geduurende hun verblyf te *O-Taheiti*, als kort daar naa, éénen enkelen lyder aan de Venusziekte onder zich gehad hebben (§).

Wy waren ten minſten vyf maanden lang op zee geweest, eer wy, in den jaare 1773, te *Charlottezond* in *Nieuw-Zeeland* kwamen. Niemand van onze Matroozen hadt eenig het geringſte bewys van Venusziekte, die nochtans niet wel zulk eenen geruimen tyd by hen hadt kunnen verborgen blyven, daar zy, zedert wy de *Kaap de Goede Hoop* verlaaten hadden, niets dan

(*) HAWKESWORTH, Geſchiedenis der Engelſche Zeereizen en ontdekkingen in de Zuidzee. Uitgaave in 4to D. II, bl. 230 enz. en in 8vo D. III, bl. 545–547.

(†) Men zie deszelven beſchryving van zyne reize rondom de Waereld.

(§) HAWKESWORTH, Geſchiedenis der Engelſche zeereizen en ontdekkingen in de Zuidzee. Uitgaave in 4to D. I, bl. 262 enz. en in 8vo D. I, bl. 369, 370.

dan gezouten vleesch en ſpek, zonder eenige groente of verſche toeſpyze, gegeeten, en eene menigte van brandewyn gedronken hadden, en zy daarenboven aan de nattigheid en koude van eene ruwe luchtſtreek geduurig bloot geſteld geweest waren. By aldien zy beſmet geweest waren, zoude dit alles, te zamen genomen, eene hevige uitbarsting dier ziekte hebben moeten veroorzaaken, die zy gewislyk den ſcheeps Doctor niet zouden verborgen hebben. Dan zes maanden, naa dat wy de *Kaap* waren afgevaaren, gingen wy ook van *Charlottezond* weder onder zeil, en terſtond daar naa ontdekte een Kadet op de *Adventure*, dat hy door eene *Nieuw-Zeelanderin* beſmet was. Onze Manſchap werdt in den jaare 1773 op *O-Taheiti* en de *Societeitseilanden* insgelyks beſmet. Op de *Vriendlyke* Eilanden werdt hun, die reeds beſmet waren, de omgang met Vrouwlieden verbooden, en dus deeze ziekte op dit Eiland niet medegedeeld. En het gevolg daar van was, dat hier ook niemand van ons Volk beſmet wierdt. Wy verlieten de *Marqueſas* en het *Paascheiland*, alwaar onze Manſchap vry van alle Veneriſche beſmettinge kwam, ook wederom even zoo vry van dezelve. Maar in den jaare 1774, naa ons tweede bezoek op *O-Taheiti* en de *Societeits* Eilanden, hadden wy wederom eene menigte van lyders. Geduurende de weinige

dagen, die wy te *Namoka* door brachten, werdt de beſmetting, waarſchynlyk, noch van onzen kant, noch van dien der Inboorlingen, medegedeeld. Op de Westlykere Eilanden *Mallikollo*, *Tanna* en *Nieuw-Kalledonien*, hadden onze Matroozen geenen omgang met Vrouwsperſoonen; dan toen zy weder te *Nieuw-Zeeland* kwamen, werden zy op het nieuw aangeſtooken. Het ſchynt in het algemeen, dat de Venusziekte niet eerst zedert kort op deeze Eilanden gekomen, maar dat zy aldaar reeds lange bekend geweest is. OHEDADDI of MAHEINE, de jongman uit *Borabora*, die ons, in den jaare 1773, van *O-Rajetea* af vergezelde, was gewoon te verhaalen, dat deeze ziekte op *Borabora* zeer gemeen was, alhoewel daar nooit een ſchip uit *Europa* was ten anker geweest; ja wy vernamen van hem, dat zyne eige Moeder, nog vóór de komst der *Europeërs*, aan deeze ziekte geſtorven was.

Zoude derhalven deeze ziekte niet wel van zoodanig eene natuure kunnen zyn, dat zy door buitenſpoorige ontucht, en eenen ongeregelden omgang tuſſchen verſcheidene perſoonen van beide geſlachten, ontſtaan kan? Dat op *O-Taheiti* en de omliggende Eilanden, voorbeelden van dergelyke buitenſpoorigheden niet zeldſaam zyn, is thans bekend genoeg. Zoude het daarenboven onbegryplyk zyn, dat eene ziekte, die door

door byſlaap wordt voortgeplant, onder een wellustig Volk, het welk onder eene heete luchtſtreek woont, en buiten dien aan Melaatsheid onderhevig is, de overhand neemt? Wy zagen onder de Inboorlingen eenige bejammerenswaardige ſlachtoffers van deeze verſchriklyke ziekte, by welke dezelve reeds den hoogſten trap van kwaadaartigheid beklommen hadt (*).

Be-

(*) Wy kunnen de nadere beſchryving van zulk een droevig en walglyk onderwerp gevoeglyk met ſtilzwygen voorby gaan, om het gevoel onzer Leezeren niet te ſterk aan te doen.

G. F.

SANCHEZ heeft in zyne beide kleine Verhandelingen (*Diſſert. ſur l'Origine de la Maladie Venerienne, Paris* 1752, 12mo. en *Examen hiſtorique ſur l'Apparition de la Maladie Venerienne en Europe, Lisbonne* (*Paris*) 1774) volkomen beweezen, dat de Venusziekte geenszins het allereerst uit *Amerika* na *Europa* gebracht is, Hy toont, dat deeze ziekte reeds in Maart 1493 in *Italien*, zoo wel als in *Auvergne* en *Frankryk* beſpeurd is. Op dien tyd was CHRIST: COLUMBUS nog op zyne terug reize uit *Amerika* na *Spanjen*; want hy landde op den 15 Maart 1493 te *Sevilla*, en kwam omtrent half April van dat zelfde jaar te *Barcelona*, alwaar het Hof toen zyn verblyf hieldt. Uit zeker geſchrift, door PETRUS PINTOR, eenen Spaanſchen Geneesheer, geſchreeven, blykt dat de Venusziekte reeds in Maart 1493 te *Romen* gewoed heeft; en men kan uit verſchidene andere Schryveren bewyzen, dat deeze ziekte, op dien zelfden tyd, zich reeds, als eene *Epidemie*, over geheel *Italien* verſpreid heeft. PACI-

Behalven de tot hier toe gemelde ziektens, hadt TOHWA, de opperſte Bevelhebber der Tahei-

FIÇUS MAXIMUS, een Dichter, wiens Werken 1489 te *Florence* gedrukt zyn, beſchryft de Venusziekte zoo duidelyk, dat zy, buiten allen twyfel, toen reeds ten vollen bekend moet geweest zyn, In de Kerk *St. Maria de' populo* te *Romen* ziet men de Graftombe van zekeren MARIA ALBERTI, *qui annum agens* XXX *peste inguinaria interiit, Anno* 1485, en dus acht jaaren, eer COLUMBUS van zyne eerſte reize was te rugge gekomen. (*Viaggiano, or detached Remarks on the buildings, pictures, ſtatues, inſcriptions &c. of ancient and modern Rome. London* 1776) De Jooden, die uit *Spanjen* verdreeven werden, brachten, gelyk LEO AFRICANUS getuigt, (*Descr. Africæ, L.* I, *p.* 86. *Ed. Elzev. Lugd. Bat.* 1632 12mo) deeze ziekte in *Afrika*, alwaar men het de Spaanſche ziekte, *malum hiſpanicum*, noemde. Maar nu zegt MARIANA (*Lib.* XXXIV. *cap.* I, *ad ann.* 1492) uitdruklyk, dat het bevel, om de Jooden uit *Spanjen* te verdryven, in Maart 1492 afgekondigd wierdt, en dat men hun niet meer dan vier maanden tyds gegeeven heeft, om zich tot hun vertrek gereed te maaken. By gevolg waren zy denklyk reeds in Juny 1492, eer COLUMBUS nog vertrok, over gevaaren. Ook ontbreekt het niet aan andere voorbeelden, in nog andere tyden, in welke de toevallen der Venuszickte bekend geweest, en duidelyk beſchreeven zyn. ALPHONSUS I, Koning van *Napels*, ſtierf in den jaare 1458 aan de *Gonorrhæa*, of, zoo als TRISTANO CARRACIOLO, *de varietate fortunæ*, zich uitdrukt, *morbo inſuper immundo & pertinaci, involuntari ſcilicet inſenſibilique ſeminis fluxu.* LADISLAS, Koning van *Napels*, ſtierf in 1414 aan eene beſmetlyke ziekte der ſchaamdeelen, die hem door eene Maitres was medegedeeld. *L'Art de verifier les dates, p.* 903 en *Cardani Chronicon*

van

heitiſche vloot, en één der Opperhoofden van *Attaboeroe*, aanvallen van Podagra, die zoo weinig

van 1410 tot 1494. Meer andere voorbeelden, ten bewyze, dat de Venusziekte van ouds reeds bekend geweest is, vindt men in de *Opuscula* van JOH. ZACHAR. PLATNER, T. II, *prolus.* 3 *de morbo Campano*, *p.* 21. *Lipſiæ* 1748, 4to PETRUS MARTYR DE ANGLERIA (*Epiſt. Lib.* I, No. 68 van den 5den April 1489) verhaalt, dat ARIO BARBOSO, Hoogleeraar te *Salamanca*, toen ter tyd de *Bubas*, dat is, de Venusziekte gehad heeft. Ten laatſten blykt nog uit MURATORI *Collect. ſcriptor. Hiſt. Ital. T.* XVI, *p.* 554, 555 (volgens het *Chron. placantinum*) dat in den jaare 555, naa de geboorte van Christus, eene peſtaartige, beſmetlyke ziekte in *Italien* gewoed heeft, die, onder anderen, ook deeze eigenſchap hadt, dat de klieren, voornaamlyk aan de ſchaamdeelen, ter grootte van eene Okkernoot opzwollen, waar op een ondraaglyke hitte volgde; en dat de zieken daar aan meestal in den tyd van een paar dagen ſtierven. Ik heb uit brieven van den Heer HENSLER, Lyfmedicus aan het Deenſche Hof, aan éénen myner vrienden in *Londen*, met vermaak gezien, dat hy verſcheidene gewichtige gevallen van vroege tyden uit Chronyken en oude Oirkonden verzameld heeft, die het buiten allen twyfel ſtellen, dat deeze ziekte, in verſcheidene landen van Europa, reeds eenige Eeuwen voor de ontdekking van Amerika door COLUMBUS, is bekend geweest, en dat in het Noordlyke gedeelte van Duitschland, de Monniken, meer dan iemand anders, hebben toegebracht, om deeze ziekte te verſpreiden. (Meer hier van kan men in het geleerde Werk van deezen Schryver over dit onderwerp vinden, het welk nu onlangs is uitgekomen.) Men zie hier over verder de *Philoſ. Tranſact. Vol.* XXVII, en XXXI. *No.* 365. De Heer ANDRÉ, Heelmeester en Apothe-

nig twyfelachtig waren, dat ieder van ons dezelve daar voor erkende. Hy was ſterk van lig-

chaam

ker te *Londen*, merkt, in zyne *Obſerv. on the Theory and Treatment of the Venereal diſeaſe*, aan, dat de Venusziekte ook in Engeland, vóór de ontdekking van *Amerika*, bekend geweest is. Hy maakt tot dat einde gewag van een oorſprongly handſchrift van een oud Kerk-formulier, voor het Kerſpel van Winchester, het welk DR. W. BECKER, in de *Philoſ. Tranſact. No.* 355 *Abridg. Phil. Tranſact. Vol.* V. *p.* 382. *Seq* ook reeds aanhaalt, en waar uit hy met volle zekerheid bewyst, dat deeze ziekte toen *the Brenning (Burning) of an Harlot*, het branden eener *Hoere*, genaamd werdt. Van daar noemden de Franſche Schryvers van dien tyd dezelve *la Brulure*, en in geneeskundige ſchriften, in het Latyn geſchreeven, vindt men dit door *incendium* uitgedrukt. In een geſchrift van JOH. ARDEN, *Esquire*, die Heelmeester van Richard II. en Hendrik IV. was, (in den jaare 1377 tot 1413) en omtrent het jaar 1380 ſchreef, vindt men de laatstgemelde benaaming. Een andere Schryver van het jaar 1390 noemt de *G norrhœa the brenning of the pynry*', that men clepe *the Apegalle*, van *Galle*, eene open, etterende, zweer, en *Ape (pudenda)*, waar van nog het Engelsch woord *Apron*, een ſchortkleed, afkomſtig is. Het bovengemelde *book of ordinances, rules and Customes*, het welk den Biſchop van Winchester toebehoort, is omtrent het jaar 1430 geſchreeven.

Uit de aangehaalde bewyzen blykt dan ten vollen, dat de Venusziekte ook in oude tyden niet zeldſaam was. Maar omtrent het jaar 1493 barstte zy met eene nieuwe hevigheid uit, en werdt door den byſlaap beſmetlyk, dewyl zy misſchien op eene andere beſmetlyke ziekte geënt werdt. En naa dit alles zal men het nu ook beter kunnen begrypen, hoe deeze ziekte, reeds vóór de komst der Europeërs op Taheiti, aldaar heeft kunnen ontſtaan.

chaam en daar by zeer zwaarlyvig; waarſchynlyk hadt hy dus deeze ziekte aan de onmaatigheid in het eeten te danken, die onder de lieden van zynen ſtaat zoo algemeen was.

Ook ontdekte ik nog dikwyls by de Inboorlingen kleine ontſteekingen der oogleden, en ſomwylen eenige verſchynſelen van waterzucht. Waarſchynlyk zyn 'er ook nog andere ziektens onder hen, die wy, geduurende den korten tyd van ons verblyf in hun land, niet allen ontdekken konden.

De Taheitiſche Geneesheeren, die by hen TAHAUWAMAI (*) heeten, ſchynen juist geene zeer uitgeſtrekte kundigheden te bezitten, want voor alle de reeds gemelde zwaare ziektens bekennen zy openhartig, dat hun geen geneesmiddel, of *Irrepau*, bekend is. Intusſchen wordt in HAWKESWORTH zyne Geſchiedenis der En-

(*) *Tahauwa* heet in het Taheitisch een Priester, *mai* of *momai*, eene pyn, eene wond, eene ziekte; uit deeze twee woorden is het woord *Tahauwa-mai* te ſaamen geſteld, het welk eenen Geneesheer of Heelmeester te kennen geeft; en het ſchynt byna dat deeze daar door in zekeren opzichte onder de Priesters geteld worden. Ook komt het my niet onwaarſchynlyk voor; dat zy ſomtyds, tot het doen van geneezingen, van gebeden, plechtigheden en bezweeringen gebruik maaken. Men zie HAWKESWORTH geſchiedenis der Engelſche Zeereizen &c. 4to. D. II, bl. 282, 789, en in 8vo. D. III, bl. 544.

Engelsche zeereizen en ontdekkingen in de Zuidzee, 4to D. II, bl. 230. en 8vo D III, bl. 546, een voorbeeld by gebracht, waar uit schynt te blyken, dat zy de Venusziekte kunnen geneezen. Ook zeiden sommigen ons, dat 'er een middel tegen deeze ziekte was; dan het was of hun zelven niet bekend, of zy maakten 'er voor ons een geheim van. Van eene soort van *Stachys*, by hen *Enia-rohitti* genaamd, eene soort van *Cotula* (*E-Wainoe*) en eene derde plant (*Etoehoe*,) onder elkanderen gestampt, maaken zy omslagen op wonden; dan ik kan niet zeggen, hoe verre de heilzaame krachten van deeze kruiden gaan; want, by de eenvouwe levenswyze en het gezond ligchaam der Inboorlingen, geneest elke wond by hen buiten dien gemaklyk van zelve. Desniettegenstaande kan de gewoonte, om wonden door middel van eenen omslag van gestampte kruiden te geneezen, van hunne voorouderen, door overlevering tot hen gekomen, en, hoe wel in eenen minderen graad, het zelfde zyn, het geen de wetenschap van ÆSCULAPIUS was, wiens Zoonen, in den Trojaanschen oorlog, de gewonde Grieken verbonden; want deeze schynen, buiten eenige heelkundige bewerkingen, en het maaken van eenige pleisters of zalven, juist niet veele kundigheden gehad te hebben. De lidtekens, die wy by verscheidene Taheiters ontdekten, gaven van

van de konst van hunne Heelmeesters niet altoos het gunstigst getuigenis, onder eenige, die goed geneezen waren, vonden wy 'er altoos veelen, met dikke naaden. Een gelukkig voorbeeld van de eerſte ſoort, konde O-RETTI, de *Erih* van *O-Hiddia*, een vriend van den Heer VAN BOUGAINVILLE, vertoonen, die van eene wond, boven de ſlaap van het hoofd door eenen ſteen veroorzaakt, zonder eenig lidteken hoegenaamd geneezen was, niettegenſtaande de ſteen het bekkeneel derwyze hadt ingedrukt, dat men in de holligheid eenen vuist leggen konde.

By de Inwooneren der *Vriendlyke* Eilanden, vonden wy, dat zy, genoegſaam allen, op ieder kaakbeen eenen vlak hadden. By ſommigen hadt de huid ſlechts eene andere kleur, maar by anderen was de vlak met een roof bedekt, en by nog anderen zag dezelve rood en bloedig uit, als of zy zoo even eerst door een bytend middel gemaakt, of, op de wyze der Japanſche Moxa, gebrand was (*). Op onze vraage, waar

(*) Alle Oosterſche Geneesheeren bedienen zich van brandende middelen tegen zekere ziektens. De Arabieren laaten op het lydend deel des ligchaams een ſtukje boomwolle tot asch verbranden. De Indiaanen en Maleijers bedienen zich van verſcheidene bytende middelen, waar van het merg van eene ſoort van biezen, in Seſam-olie gedoopt, het gewoonlykſte is. De Chineezen en Japanners neemen het wollig hayr

waar toe dit diende, weezen de Inwooneren na hunne oogen; waar uit wy beſlooten, dat zy het als een middel tegen de ongemakken der oogen bezigden (*). Dan, hoe zy deeze bewerking

hayr der jonge bladen van Byvoet (*Artemiſia vulgaris*,) maaken 'er een klein hoopje van, leggen het op het lydend deel, en laaten het daar op tot asch verbranden. Eenige Nederlandſche Geneesheeren hebben dit middel tegen de jicht en rheumatike pynen aangepreezen; dan het heeft geenen byzonderen opgang genaakt. De Laplanders bedienen zich, tot dat zelfde einde van gemeene zwam (*Boletus igniarius.*) Zie KNOED LEEM *Beſchryving der Laplanders.* De Bedoijenen gebruiken 'er boomwol toe (D'ARVIEUX *Reizen na paleſtina*) en Leeuwenhoek oordeelt dit even zoo goed, als de Moxa. Men zie ROB. HOOK, *philoſophical Experiments and Obſ. p.* 73. Buiten dien hebben over de Moxa nog geſchreeven VALENTINUS *in Ej. iſt. ad Cleyerum in Act. Nat. curioſ.* KÆMPFER *in Amœn. exot. p.* 589 *ſeqq. ejusdem hiſtory of Japan. Vol.* II, *app. p.* 37. JONAS BERGIUS *in Mat. Med. e regno Vegetabili, p.* 673. P. S. PALLAS in zyne Verzameling van geſchiedkundige berichten omtrent de Mongoliſche Volken, *p* 169, 170. GMELIN *flora ſiberica*, I, 170.

(*) In het voorloopig bericht van COOK's laatſte ongelukkige Reize, zedert uitgekomen, leest men dat deeze vlakken tekenen van droefheid zyn, die zy, by den dood van hunne naaste bloedvrienden, zich laaten inbranden. In hoe verre dit gegrond zy, zal uit de echte beſchryving van COOK's laatſte reize na de Zuidzee blyken, die uit zyne handſchriften in *Engeland* zal uitkomen, en van welke ik, by HAUD en SPENER te *Berlyn*, eene Hoogduitſche Uitgaave bezorgen zal. G. F. (Aan deeze belofte heeft de Heer

FORS-

king verrichtten, hadden wy geene gelegenheid om te ontdekken.

Een Taheitisch Geneesmeester, of *Tahauwamai*, moet niet alleen de verſchillende geneesmiddelen kennen, waar van men zich gemeenlyk op die Eilanden bedient, maar hy bezit doorgaans ook nog eene algemeene kennis der natuure, voor zoo verre zulks met de bekrompene begrippen van dit Volk beſtaanbaar is. By na zoude ik denken, dat hy ook iets van de ontleedkunde moet weeten; want hoe zouden de Inwooneren anders hunne vry naauwkeurige kennis van de inwendige deelen van het menschlyk ligchaam bekomen hebben? Voor elk deezer deelen hebben zy eene byzondere benaaming, by voorbeeld, de harsſenen noemen zy *Roro;* het hart *O-Huttoe;* de lever *Paraia;* de nieren *Hoeawauv;* de maag *Opoe-arahai;* de darmen *Aau;* de blaas *Oboeboe;* den blinden darm *Pauohoere;* de baarmoeder *Awa*, en het net (*Omentum*) *Toa-hauwa.* Zoo kennen zy ook de naamen der planten en dieren, die zich op en rondom hunne Eilanden bevinden; ja, ſomtyds ſchynt deeze naam eenen geest van opmerkinge te verraaden, voor zoo verre dezelve de eene of andere eigenſchap van eene plant of een dier uitdrukt.

FORSTER zedert voldaan, gelyk men deeze reisbeſchryving thans ook reeds in onze taale kan leezen. VERT.)

drukt. Men vindt by voorbeeld op *O-Taheiti*, eene ſoort van *Lovanthus*, die, gelyk de overige planten van die ſoort, en gelyk onze Marentakken (*Viscus*,) op andere boomen groeyt, en op dezelfde wyze, als zy, voortgeplant wordt; te weeten, door vogelen, die 'er de besſen van inſlokken, en het zaad daar van wederom onverteerd uitwerpen, het welk, als het op de tak van eenen boom valt, aldaar terſtond uitloopt. Uit hoofde van deeze manier van voortplanting wordt deeze plant by de Taheiters *Toete-Oepa* of duivendrek genaamd, naar eene ſoort van Duiven *Oepa*, die na haare vrucht zeer greetig is. Ook vindt men aldaar eene ſoort van *Phyllanthus*, wiens bladen zich des nachts ſluiten, en als het waare ſchynen te ſlaapen, zoo als LINNÆUS zelf het by andere planten noemt. Ook deeze kleine omſtandigheid is der aandacht van de Inwooneren niet ontſnapt; zy hebben deeze plant *Mæ-moe*, de ſlaapertge, genoemd. De Knodsboom (*Caſuarina Equiſetifolia*) is ongemeen hard en zwaar van hout, waar van men knodſen maakt, om 'er zich in den oorlog van te bedienen; van daar is het woord *Toa*, het welk oorlog betekent, teſſens de naam van deezen boom.

De zaaden van de *Urena lobata*, hebben de eigenſchap van onze klitten, dat zy zich aan de kleederen hechten; zy worden daarom *Pirri-*

pir-

pirri genaamd, het welk anders te zamen kleeven, zich vast aan hechten, betekent.

Dezelfde geest van waarneeming ſtrekt zich by de Inwooneren ook tot op de deelen der planten uit; de wortel heet *Ea;* de ſtam onder den grond (*Caudex intra terram*) *Toemoe;* boven den grond *Eraau;* de takken *Ama;* de bladen *Elau;* de middelſte ſcheut *Amau;* de bloemen *Tearri;* de vrucht *Hoëerroe.* Maar nog merkwaardiger zyn de benaamingen *Oróe,* van de bloemkoker der Kokospalmen, en *Te-Pewaye* van de bladen der bloemen (*bracteæ;*) die in der daad eene groote oplettendheid op voorwerpen der kruidkunde te kennen geeven. Deeze hunne kennis bleek ons hoe langer hoe meer op onze wandelingen, op welke de Eilanders ons dikwyls aan planten, die met den eerſten opſlag elkanderen gelyk ſcheenen, derzelver onderſcheidende kenmerken in de gedaante der bladen, de byzondere geſteldheid der bloemen enz. deeden opmerken. Zy kennen ook de manlyke en vrouwlyke deelen der bloemen, inzonderheid aan de Kokospalmen.

Smarten, ziektens en wonden waren het derhalven, die de eerſte menſchen aanſpoorden, om naa geneesmiddelen om te zien, het ryk der planten na te ſpeuren, en het maakſel van hunne eigene ligchaamen naauwkeuriger te onderzoeken. Geene geringere zaak, dan het gemis

van alle genietinge, van alle gelukzaligheid, door het verlies der gezondheid veroorzaakt, konde hen beweegen, om alle hunne vermogens in te ſpannen, ten einde middelen ter geneezinge op te zoeken, en de wyze te leeren, om van dezelve gebruik te maaken.

2.) De gedachtenis van voorledene daaden en verſtorvene Mannen wordt op *Taheiti* insgelyks van Vader op Zoon voortgeplant. De Inboorlingen weeten, van het geen op hun Eiland is voorgevallen, naauwkeurig bericht te geeven. Intuſſchen moet men dit alleen van de gebeurtnisſen van laatere tyden verſtaan, want, daar zy hunnen eigen ouderdom niet weeten op te geeven, is het natuurlyk, dat zy ook den tyd, waar op iets geſchied is, niet naauwkeurig kunnen bepaalen. Zy vergenoegen zich met te zeggen: het geſchiedde ten tyde van mynen Grootvader, mynen Overgrootvader enz. Byzonder merkwaardige gebeurtnisſen, en naamen van vermaarde Mannen, worden in hunne gedichten bewaard, en als de ruwe jaarboeken van hunne *Geſchiedniſſe*, ſomtyds opgezongen. In dit opzicht gelyken de Taheiters naar alle Volken, by welke de ſchryfkonst, of eenig ander middel, om het voorledene op te tekenen, nog niet bekend is.

3—5.) De Taheiters bezitten verder eenige kundigheden, betreklyk de *Sterrenkunde*, de

Aard-

Aardrykskunde en de *Stuurmanskonst*. Ik voege deeze drie wetenſchappen hier by één, ten deele wegens derzelver betrekking op elkanderen, ten deele ook, dewyl by de Taheiters de twee eerſten ſlechts gevolgen, en teffens hulpmiddelen tot verligting van de laatſte, geworden zyn. Want het weinige, het geen hun van de ligging der plaatzen en derzelver geſteldheid, bekend geworden is, leerden zy alleenlyk door hunne ſcheepsvaart, en zo zy, op lange reizen, geene wegwyzers noodig gehad hadden, zouden zy zeer waarſchynlyk op de beweeging der hemelſche ligchaamen geenen acht geſlagen hebben. Geene nieuwsgierigheid, maar behoefte, doedt hen het oog op de ſterren vestigen. Als zy, op hunne reizen na nabuurige Eilanden, door eenen ſtorm beloopen, en verre buiten hunnen cours gedreeven worden, zouden zy misſchien hun Vaderland nooit weder vinden, by aldien niet eenige kennis van de beweeging der ſterren hun daar toe behulplyk was. Deeze kundigheden, welke de nood hun het eerst leerde verzamelen, worden thans, als een gedeelte der opvoedinge, van Ouderen op Kinderen voortgeplant.

De lucht is in die gewesten doorgaans helder, en, in een geheel jaar, ſlechts weinige dagen door wolken betrokken. De Bewooneren der heete luchtſtreek hebben dus genoegſaame

gelegenheid, om de beweeging der helderſchynende ſterren waar te neemen. De ſchemering en de dageraad zyn aldaar niet, gelyk by ons, van langen duur; de Zonne verſchynt eensklaps in haaren vollen glans, en op het zelfde oogenblik, waar op zy is ondergegaan, is alles in eene donkere ſchaduw. Ieder een moest aldaar ontdekken, dat de Zonne, op eenen bepaalden tyd, in tegen elkanderen overſtaande ſtreeken van den horizont, op- en onder gaat; want de afwyking bedraagt in een geheel jaar niet meer dan vyftig graaden. Die zelfde ſtreeken moesten den Inwooneren, wegens het open ondergaan der Maane, merkwaardig worden; en in het vervolg moesten zy insgelyks ontdekken, dat vyf ſterren, (de planeeten) waar van de meesten hun op het oog even zoo groot, ja nog grooter, dan de aanzienlykſten onder de overigen, voorkwamen, op dezelfde plaatzen van den gezichteinder op- en ondergaan. Dit gaf hun genoegſaame aanleiding, om deeze ſtreeken van den hemel door byzondere naamen te onderſcheiden. De plaatze, alwaar de Zonne opgaat, heet daarom *Tataheite*, en die, alwaar zy ondergaat, *Tòpa-t-Erà*. Zy ontdekten verder, dat de Zonne, van het oogenblik van haaren opgang af, nu eens meer, dan eens minder, haar toppunt nadert, dat zy vervolgens, tot haaren ondergang toe, zich wederom, in die zelf-

zelfde maate, van haar toppunt verwydert, dat zy, op zekere dagen van het jaar, werklyk loodrecht boven hunne hoofden te ſtaan komt, en dat alle die ſtippen der dagelykſche nadering tot het *Zenith*, in *één* lyn liggen. Deezen *meridiaan* of middagslyn noemen zy *T'-Erà-Hwattèa*, den Noordlyken uitgang van denzelven *To-errau*, en het tegenovergeſtelde einde op den Horizont, of het Zuiden, *Toà*. Tuſſchen deeze hoofdpunten hebben zy ook benaamingen voor eenige onderafdeelingen, die my, wel is waar, genoemd werden, maar zoo, dat ik niet in ſtaat was, om te bepaalen, in welke betrekking dezelve tot ons kompas ſtaan. Zoo veel ik weete, verdeelen zy den geheelen Horizont in twaalf afdeelingen, en dus tellen zy, tusſchen elke twee hoofdpunten, nog twee andere.

Dat de Broodvrucht, als het voornaamst levensmiddel der Inwooneren, binnen den tyd van twaalf maanden maar één maal groeyt, konde hunner opmerkinge niet ontgaan. Zeven maanden lang plukt men deeze vrucht, in eene grootere of kleinere hoeveelheid, van de boomen, geduurende de vyf overige maanden is 'er niets aan te vinden. Het was natuurlyk, de oorzaak van zulk een merkwaardig verſchynſel te willen naſpeuren, en even zoo natuurlyk dezelve in de ſchynbaare beweeging der Zonne te ſtellen. By den Zonneſtilſtand in December, ſtaat de

Zonne in *Taheiti* ten Zuiden van den *Zenith*, by dien in Juny, ten Noorden; bygevolg gaat zy tweemaalen in het jaar door het toppunt. Omtrent twee maanden vóór den Zuidlyken keerkringstyd is de Broodvrucht zeer zeldſaam op het Eiland, van Maart daarentegen tot Augustus in grooten overvloed, dewyl zy in Maart, of in het begin van April, begint ryp te worden. Deeze tyd van het jaar, heet daarom ook *Pa-Oeroe*, naar den naam van de Broodvrucht, (*Oeroe*). By de zachte luchtſtreek gebeurt het dikwyls, dat nu eens hier, dan eens daar, een Broodboom, naar maate hy meer in een hooger dal, of aan de zuidzyde van eenen hoogen berg enz. ſtaat, op eenen tyd van het jaar vrucht draagt, waar op de meeste boomen 'er reeds lang van ontbloot zyn. Dergelyke enkelde boomen verſchaffen dan aan de *Eriks*, en andere voornaame lieden van het Eiland, deeze vrucht zonder eenige tusſchenpoozing, terwyl zich de gemeene man ten deele met grove Plantanen, Ratta-nooten (*Inocarpus fagifera*), Yamsen Aronswortelen (*Dioscorea alata* & *Arum macrorhizon & esculentum*) ten deele ook met het zuure deeg, het welk zy van de Broodvrucht gemaakt hebben, by hen *Mahei* genaamt (*), moet vergenoegen.

Het

(*) De manier, op welke dit deeg bereid wordt kan men by

Het geheel tydperk, geduurende het welk de Broodboom vrucht draagt, met inſluiting van die maanden, in welke men geene vrucht op deeze boomen vindt, en bygevolg een geheel jaar, wordt in het Taheitisch *Táoe* genaamd. Dan men telt aldaar ook de onwentelingen van de Maan, en noemt ze, gelyk de Maan zelve, *Maráma* of *Malama*. Zy telden my dertien maanden op, en zeiden dan *Harre-te-taoe*, het jaar is om; ook voegden zy 'er nog by: *Oemannoe*, dat is, dikwyls of veelmaalen, waar door zy misſchien wilden te kennen geven, dat de Maankring jaarlyks herhaald moet worden. Het jaar begint by hen met Maart, om welken tyd zy ook beginnen *Mahei*, of het gegiste deeg van Broodvrucht te maaken, waar toe zy de rype vruchten in groote menigte afplukken. Juist omtrent dien tyd derhalven ontſtaat 'er eene ſchaarsheid van verſche Broodvrucht, die in het vervolg geduurig toeneemt. Uit de enkele optellinge intusſchen van dertien maanden bedoele ik niet te beſluiten, dat het jaar by hen werklyk uit zoo veele maanden beſtaat; ik geloof veel eer, dat het niet meer dan twaalf heeft, en dat de dertiende 'er van tyd tot tyd wordt in-

by HAWKESWORTH vinden. Zie zyne Geſchiedenis der Zeereizen &c. D. II, bl. 196, 197, en in 8vo D. III, bl. 499.

ingevoegd, om het Zonnejaar met het Maanjaar te doen overéénſtemmen. Hoe dikwerf dit geſchiede, is my onbekend. Ter voldoeninge van myne Leezeren, zal ik hier de naamen der maanden laaten volgen:

1.) *O-porori-o-moea* (*) . . Maart.
2.) *O-porori-o-moeri* . . April.
3.) *Moereha* . . . . . May.
4.) *Oehi-Eiya* . . . . . Juny.
5.) *Hurri-ama* (*Obwirri-ama*) July.
6.) *Tauwa* . . . . Augustus.
7) *Hur-*

(*) Sommige van deeze naamen hebben bekende betekenisſen, anderen kan ik niet verklaaren. 1) *O-porori-moea*, kan betekenen: de eerſte honger of het eerſte gebrek, en 2) *O-porori-o-moeri*, de laatſte honger. Deeze benaamingen zouden eenigszins paſſen, zo men op het geen wy zoo even gezegd hebben let, dat de Broodvrucht, juist op den tyd, wanneer zy ryp wordt, het zeldſaamst is, om dat men ze dan afplukt, om 'er *Mahei* van te maaken, 4) *Oehi-Eiya* is buiten twyfel betreklyk op het viſchen met den hoek, 8) *O-te-Ari* wordt waarſchynlyk zoo genaamd, uit hoofde van de jonge Kokosnooten, die als dan in overvloed gevonden worden, 9) *O-te-Tai* zinſpeelt op de zee, 11) *Wa-abau* op de ſtoffe uit den bast van Moerbezienboomen gemaakt, 12) *Pipirri*, op zekere ſpaarzaamheid of bezuiniging, misſchien insgelyks betreklyk op den voorraad van vruchten. De naamen, die wy tusſchen twee haakjes geſlooten hebben, geeven de verſchillende uitſpraaken der onderſcheidene Inwooneren te kennen.

7.) *Hurri-erre-erre* (*Oh-wirri-erre-erre* . . . . . September.
8.) *O-te-Ari* . . . . . October.
9.) *O-te-Tai* . . . . . November.
10.) *Wareboe* (*Owarehoe.* Zie HAWKESWORTH, D. II, bl. 167.) . . . . . December.
11.) *Wà-àhau* . . . . January.
12.) *Pipirri* . . . . . February.
13.) *E-oe-noenoe* . . . . . .

Elke maand houdt, zoo als men my verhaald heeft, negen-en-twingtig dagen, het welk met den juisten tyd van den omloop der Maane vry naauwkeurig overéénkomt. By aldien dus het jaar maar twaalf zulke maanden heeft, bedraagt het ſlechts 348 dagen, maar 377, zo men dertien maanden telt; in het eerſte geval is het 17 dagen te kort, in het tweede 12 te lang. Hier uit ſchynt te volgen, dat zy, op een wyze, die ons niet bekend is geworden, het Zonnejaar met het Maanjaar wederom weten te doen overéénſtemmen. Nog is merkwaardig, dat zy, gelyk de Perſiaanen, aan elken van deeze 29 dagen eenen byzonderen naam geeven. De maand begint by hen met de eerſte verſchyning der nieuwe Maane, maar naa den 28 of 29 dag zyn zy gewoon 'er by te voegen: *Màlama-matte*, de Maan is dood, dat is, onzichtbaar. Dan hier

uit volgt, dat hunne maanden niet altoos even lang kunnen zyn, maar nu eens 30 dan eens ſlechts 29 dagen moeten hebben, naar maate de nieuwe Maan vroeger of laater zichtbaar wordt. Zo zy altoos 29 dagen telden, zouden zy ſomtyds ten opzichte van de verſchyning der nieuwe Maan misrekenen, en de uitdrukking *Màla-ma-matte*, zoude op de twee laatſte dagen van den Maans omloop niet paſſen. Ziet hier de naamen der dagen, welker betekenis ik niet heb kunnen ontdekken:

1.) *Tirreo.*
2.) *Tirrohtddi* (*Hoi-rohiddi*)
3.) *O-Hatta* (*Ha-otta*)
4.) *Ammi-amma.*
5.) *Ammi-amma-hoi* (*Hwaotti*)
6.) *Orre-orre.*
7.) *Orre-orre-hoi* (*rotto*)
8.) *Tamatea.*
9.) *Hoena.*
10.) *Oráboe.*
11.) *Maharroe.*
12.) *Ohoea.*
13.) *Mahiddoe.*
14.) *Ohoddoe* (*Ohwoddoe*)
15.) *Marái.*
16.) *Otoeroe.*

17) *Ra-*

17.) *Ra-au.*
18.) *Ra-au-hoi* (*rotto*)
19.) *Ra-au-haddi* (*Hwaddi*)
20.) *Ororo-tai* (*tahai*)
21.) *Ororo-rotto.*
22.) *Ororo-haddi* (*Hwaddi*)
23.) *Tarróa-tahái.*
24.) *Tarróa-rotto.*
25.) *Tarróa-haddi* (*Hwaddi*)
26.) *Tane.*
27.) *Oro-moea.*
28.) *Oro-moeri* } *Mátie-maraina.*
29.) *Onuddoe* }

De dag heeft by de Taheiters zes afdeelingen of uuren, en de nacht even zoo veele. By dag weten zy deeze afdeelingen vry naauwkeurig naar de hoogte van de Zonne te bepaalen; maar des nachts daar over, naar den ſtand der ſterren, te oordeelen, is eene wetenſchap, die maar weinigen bezitten. Deeze uuren, die twee van de onzen uitmaaken, zyn aan die der Chineezen gelyk, en hebben allen eenen byzonderen naam. Intusſchen heb ik 'er niet meer, dan de volgende van kunnen ontdekken. Middernacht heet *Otoe-rahai-po;* de tusſchentyd tusſchen middernacht en het aanbreeken van den dag *Oetai-yaau;* de dageraad *Oeta-taheita;* Zonnen op-

opgang *Erà-vau;* als de Zonne warm begint te ſchynen *Erà-t'oevverra;* als zy in den Meridiaan komt *Eaà-t'oeawatea;* de avond, vóór Zonnen ondergang, *Oea-heihei;* naa denzelven *Erà-oeopò.*

Deeze afdeelingen van den tyd maaken den Inwooneren hunne Sterrekundige waarneemingen gemaklyk. De ondervinding leert hen, dat de vaste ſterren altoos dezelfde plaatzing ten opzichte van elkanderen hebben, en dat zy aan hunnen Horizont, op gezette tyden, op- en ondergaan. Door middel van deeze kundigheden weeten zy des nachts de ſchynbaare beweeging der planeeten, en de verſchillende ſtreeken van den ſterrenhemel te bepaalen. TOEPAYA, die, op de eerſte Reize van COOK, te *Batavia*, ſtierf, was in deeze wetenſchap zoo bedreeven, dat hy, geduurende eene Reize, die byna een geheel jaar duurde, altoos zeer juist den ſtreek wist aan te wyzen, onder welken *Taheiti* lag.

Uit eene naauwkeurige waarneeming van Zonne, Maan en Sterren, volgde nu ook, dat men ze door byzondere naamen leerde onderſcheiden; en zoo vindt men het ook by de Taheiters. De Zonne heet *Erà;* de Maan *Màrama;* Venus *Tauroea* (*); Jupiter *Matàri;* Saturnus *Na-*

(*) Het geen hier by onze opmerking verdient, is, dat in de Taheitiſche taale *Taurvea* teffens een Vrouwennaam is.

Na-ta-hia. Het Zevengeſternte draagt den naam van *E-Hwettoe-ohwaà* (*); Sirius of de groote Hondſter, *Ta-Hwettoe-roa;* de Gordel van Orion, *E-Hwettoe-mahoe;* de Melkweg *T' Eiya;* eene Staartſter, *E' Hwettoe-werra.* De Inwooners kennen ook het zoogenoemde verſchieten der Sterren, en noemen het *Epáo;* zy houden het voor eenen kwaaden geest (*Genius*) die ſchielyk door de lucht vaart. Behalven deeze opgenoemde Sterren kennen zy nog eene menigte anderen, onder byzondere benaamingen.

Hoe gebrekkig ook hunne Sterrekundige kennis is, en hoe weinig gebruik van dezelve in afgelegene deelen der waereld zoude kunnen gemaakt worden, echter doet dezelve hun zeer groote diensten op hunne Zeereizen, wanneer zy zich, in zeer gebreklyke vaartuigen, waagen, om naa de omliggende Eilanden over te ſteeken. TOEPAYA, buiten twyfel de ſchranderſte en kun-

(*) Om de benaaming der geſternte woordlyk te vertaalen, daar toe wordt eene volledigere kennis van de Taheitiſche taale gevorderd, dan waar van ik my beroemen kan. Intuſſchen kan ik ſommige van dezelven verklaaren. By voorbeeld *E-Hwettoe-ohwaa* betekent: de Sterren van het nest; waarſchynlyk wegens de gedaante van het geſternte, die eenigszins naar een Vogelnest gelykt. *Ta-hawettoe-roa*, de groote Ster, ſchynt eene gepaste benaaming voor de hondſter. *T'Eiya*, de melkweg, van *Eiya*, een zeil. *E-Hwettoe-werra*, eene Staartſter, letterlyk eene brandende Ster.

kundigſte Man, dien de Europeëſche Reizigers tot hier toe op die Eilanden ontmoet hebben, was zelfs tien of twaalf dagreizen verre ten westen van *O-Rajetea* geweest, het welk, volgens de berekenig van den Heer COOK, omtrent 400 Zeemylen of 20 graaden lengte bedraagt. Toen hy naderhand, met den Heer COOK, op het ſchip de *Endeavour*, de reize na *Europa* aanvaarde, beſchreef hy zyne voorgaande Zeereizen, en telde meer dan tachtig Eilanden op, die hem bekend waren, waar by hy teſſens derzelver grootte en ligging aan wees. De meesten van dezelven hadt hy zelf bezocht. Toen hy op het Engelſche ſchip de natuur en het nut der Zeekaarten al ſpoedig begreep, gaf hy zynen Europeëſchen huisgenooten aanleiding, om, volgens zyne opgaave, eene kaart van alle de Eilanden, rondom zyne geboorteplaatze, die hem bekend waren geworden, te vervaardigen. Tot dat einde toonde hy hun telkens de hemelſtreek, onder welke elk Eiland lag, en zeide hun, of het grooter of kleiner dan *Taheiti*, hoog of laag, bewoond of woest was; waar by hy ſomtyds nog eenige meer byzondere berichten voegde. Ik ontfing een afſchrift van deeze kaart van den Heer PICKERSGILL, Lieutenant op het ſchip de *Reſolution*, die het Eiland *Taheiti* vóór ons reeds tweemaalen, naamlyk met den Kommandeur WALLIS

op

op den *Dolphyn*, en mel den Kapiteit COOK, op de *Endeavour*, bezocht hadt. Vervolgens deelde de Heer COOK my ook twee naamlysten van Eilanden mede, die hy op zyne eerſte Reize, ten deele door TOEPAYA, ten deele door andere Taheiters, hadt hooren noemen. By myne teruggekomt uit de Zuidzee, vondt ik eene andere Copy van de kaart, volgens aanwyzing van TOEPAYA geteekend, by den Baronet, Sir JOSEPH BANKS, die my insgelyks vryheid gaf, om 'er gebruik van te maaken. Beide deeze kaarten kwamen, over het geheel genomen, vry wel met elkanderen overéén; de naamlysten behelsden insgelyks voor het grootſte gedeelte dezelfde naamen van Eilanden, als op de kaarten ſtonden, behalven nog eenige anderen, die op dezelve niet ſtonden aangetekend. Ik zelf eindelyk, verzamelde, op *O-Taheiti* en de *Societeitseilanden* veele naamen en berichten van Eilanden. De voornaamſte verſcheidenheid, die onder deeze verſchillende lysten plaats heeft, beſtaat in de wyze, op welke de naamen geſchreeven zyn; dewyl het, op de nieuwe Reizen der Engelſchen in de Zuidzee byna zonder voorbeeld is, dat één en dezelfde naam, door onderſcheidene perſoonen, met dezelfde letteren zoude geſchreeven zyn (*). 1) O-

(*) Hier van heeft alleenlyk de onzekerheid der uitſpraake van

1.) O-TAHEITI (*O-Taheitee*), door Kommandeur WALLIS *Koning George Eiland*, en door BOUGAINVILLE *Tatti* genaamd. TOEPAYA verhaalde, dat aldaar een vyandlyk ſchip (*Pahi-tòa*) ten tyde van zynen Overgrootvader (*Medoea no-te-Toebocna*) gekomen was. Maar hoogst waarſchynlyk is DON PEDRO FERNANDEZ DE QUIROS in het jaar 1606 de eerſte ontdekker van dit Eiland geweest, het welk, in dit geval, by hem *Sagittaria* heet, gelyk de Heer DALRYMPLE, in zynen brief aan HAWKESWORTH, bl. 17, zeer geestig gist. Het

van de Engelſche Letteren de ſchuld. Even daarom weet ook geen Engelschman met zyne letteren de uitſpraak van een vreemd woord goed uit te drukken. Men voege hier nog by, dat op deeze tochten, onder alle de Officieren en Reizigers, niemand eenige andere levendige taal, dan zyne Moedertaal, verſtondt, en dat het hun by gevolg, behalven de reeds gemelde zwaarigheid, ook ten eenenmaale aan begrippen van eene algemeene ſpraakkonst moest mangelen. G. F (In het oorſpronglyke, zoo wel als in de Hoogduitſche Vertaaling heeft men de kaart, van welke in den Text geſproken wordt, in het koper geſneeden, 'er by gevoegd. Dan dewyl dezelve meer een ſtuk van liefhebberye, dan van wezenlyk nut is, heeft men, by het minder getal van kooperen, waar op een Hollandsch Boekhandelaar kan rekenen, beter geoordeeld, daar door den prys van dit Werk voor onze landgenooten niet te verzwaaren; en ik heb daarom ook éene bladzyde van den Text, als alleen op die kaart betreklyk, onvertaald gelaaten. VERT.)

Het Eiland heeft omtrent dertig zeemylen in den omtrek, en beſtaat uit twee bergachtige Schiereilanden, die beiden, inzonderheid het oostlykſte, in ſtyle puntige klippen verdeeld zyn, en, voor zoo veel men uit de overgebleevene ſpooren kan oordeelen, door aardbeevingen en onderaardsch vuur ſchynen voortgebracht te zyn.

2.) MÆATEA werdt door den Kommandeur WALLIS *Osnabrucke Island*, en door den Heer VAN BOUGAINVILLE *Pic de la Boudeuſe* genaamd. Byaldien O-*Taheiti* de *Sagittaria* van QUIROS is, dan moet *Mæatea* zyne *Degena* zyn, die hy op den 9den May 1606 ontdekte. Zy heeft vier of vyf Engelſche Mylen in haaren omtrek, en beſtaat uit eenen hoogen berg, wiens top, gelyk de *Crater* van eenen Vulkaan, uitgehold ſchynt.

3.) O-HIVA-NOEI (O-*heeva-noöee*,) een Eiland ten Oosten van O-*Taheiti*; waarſchynlyk het door COOK, in den jaare 1769, zoogenaamd *Chain-island* of *Ketting-eiland*; het is eene keten van vlakke Eilanden, die, door een rif, in eene eyronde gedaante, met elkanderen verbonden worden; en heeft omtrent eene lengte van 5 Zeemylen.

4.) OIRÓTAH, een Eiland, grooter dan *Taheiti*, bewoond.

5.) AUROPOE (*Ouropòë*) insgelyks bewoond, en grooter dan *Taheiti*.

6.) O-HITTI-TAMAROH-EIRIH (*O-hitte-tamaro-eiree*) ſchynt het Eiland *Osnabrug* te zyn, het welk Kapitein CARTERET in 1767 ontdekte; het is laag en waarſchynlyk nog onbewoond.

7.) TE-NEWHAMMEA-TANE, een vlak Eiland.

8.) TOEMETO-ROARO (*Toometo-roaro*) eene menigte laage Eilanden, waarſchynlyk dezelfde, die Kapitein CARTERET, *de Eilanden van den Hertog van Gloucester* noemde.

9.) MAUTAU (*Moutou*) is grooter dan *Taheiti*, en het zuidelykſte van de Eilanden, die TOEPAYA gezien hadt; evenwel hadt hy van zynen Vader vernomen, dat 'er nog eenige Eilanden zuidelyker lagen.

10.) MANNOEA, een hoog Eiland, door kwaadaartige menſchen met een wild voorkomen bewoond, die menſchenvleesch eeten, maar weinig booten hebben; het ligt ten Noordoosten van *O-Hitte-roa*.

11.) EITO-NOEI (*Eito-noòe*).

12.) O-HITTE-ROA, een bergachtig Eiland, in 1769 door Kapitein COOK gezien.

13.) TABOE-A-MANNOE (*Tabbu-a-mannoe*) een klein hoog Eiland, ten Westen van *Taheiti*, het eerst gezien door Kommandeur WALLIS, die

die het *Sir Charles Saunders Island* noemde. De Heer VAN BOUGAINVILLE hadt 'er van gehoord, want hy ſpreekt van een Eiland *Tapoeamasfou*. Het is ten naasten by zes Engelſche Mylen lang. De Koning van dit Eiland, in den jaare 1774, heette OEPA (*Oepa*).

14.) EIMEO, een hoog land, door WALLIS *Torkeiland* genaamd, behoord tot *Taheiti*. De Heer VAN BOUGAINVILLE noemde het *Aimeo*.

15.) HOEAHEINE, insgelyks bergachtig, het eerst door Kapitein COOK ontdekt. De Opperbevelhebber in het jaar 1774, was ORI (*Orce*).

16. EA-WATTEà, betekent den Meridiaan of middagslyn.

17.) ORAJETEA, een hoog Eiland, het eerst door Kapitein COOK ontdekt, die het meestal *Ulietea* noemt. De Heer VAN BOUGAINVILLE heeft het hooren noemen, en ſchryft *Ajatea*. Het werdt door OPOENI, den Koning van *Borabora* te ondergebracht. De overwonne Koning van het Eiland heet OE-OEROE. TOEPAYA verhaalde, dat 'er, ten tyde van zynen Grootvader, een vreemd ſchip was aangekomen, welks Manſchap met de Inwooneren eene vriendlyke verkeering gehad heeft. In *Europa* hebben wy geene berichten, die op deezen tyd paſſen, of het moest zyn, dat één der ſchepen van ROGGEWYN dit Eiland genaderd hadt.

18.) O-TAHÀ, een hoog Eiland, het eerst door Kapiteit COOK ontdekt, en insgelyks door OPOENI vermeesterd. De gemeenſchaplyke Bevelhebberen aldaar, waren OTÀ en BOBÀ. De Heer VAN BOUGAINVILLE ſchynt ook van dit Eiland gehoord te hebben, maar hy ſchryft deszelfs naam *Otaa.*

19.) BORABORA of BOLABOLA, een hoog Eiland, door OPOENI beheerscht. Kapitein COOK zag hetzelve het eerst; maar de Heer VAN BOUGAINVILLE hadt 'er reeds van gehoord, gelyk de naam *Paparra*, dien hy bybrengt, te kennen ſchynt te geeven.

20.) TOEPAI (*Toopài*) een vlak, onbewoond, Eiland, werwaarts zich de Inwooneren van *Borabora* begeeven, om te viſchen en vogelen te vangen; ook komen 'er ſomtyds de Inwooneren van een ander Eiland, *Papaæ* genaamd.

21.) MAUROEA (*Mouroà*) een hoog Eiland, onder het gebied van OPOENI, het eerst door COOK ontdekt. De Heer VAN BOUGAINVILLE bedoelt waarſchynlyk dit Eiland met zyn *Toumaraa.*

22.) O-ANNA, een vlak Eiland, waar op, volgens het verhaal van TOEPAYA, een Europeesch ſchip gebleeven is, en eenige menſchen omgekomen zyn. Het ſchynt het *Prince* of *Wales's Island* van den Admiraal BYRON te zyn. Zyn Volk vondt, wel is waar, niet hier, maar

op

op *King George's Eiland*, yzerwerk en koper, mitsgaders het bovenſtuk van een roer eener Hollandſche ſloep; dan het laatstgemelde kan, uit hoofde van zyne ligging, onmooglyk het Eiland zyn, waar op het ſchip ſtrandde, maar is veel eer het Eiland, het welk door de Inwooneren *Teokea* genaamd wordt. Deeze ſtukken metaal en hout kunnen gemakkelyk van *O-Anna* derwaarts gebracht zyn. Het ſchip, het welk op dit Eiland ſtrandde, is, naar alle waarſchynlykheid, de zoogenaamde Afrikaanſche Galjoot, die tot het ſmaldeel van ROGGEWYN behoorde; en hy noemt het Eiland, waar op het bleef, *het ſchadelyk Eiland.*

23.) O-MATEIWA of O-MATEA, een vlak Eiland, ten Noorden van *Rajetea*, en ten Noordwesten van *Taheiti* gelegen. Eenige maanden vóór onze komst te *Hoeaheine*, was aldaar eene boot met drie Mannen en ééne Vrouw uit dit Eiland aangekomen. Ik zag de boot, die naar die van *Teokea* geleek; de menſchen waren op hunne armen en geheele aangezicht gepointeerd of *getattaueerd.*

24.) O-WAHEI ſchynt het Eiland *Waterland* te zyn, het welk SCHOUTEN en LE MAIRE in den jaare 1616 ontdekten, het is vlak land.

25.) AURA (*Oura*) en

26.) TEOHEAU (*Teoheow*) of TEOKEA, twee vlakke Eilanden, maar weinig Engelſche Mylen

van elkanderen afgelegen. De Admiraal BYRON zag dezelve in 1765 en noemde ze *de Eilanden van Koning George.* Wy kwamen in 1774 op het Oostlykſte van dezelven aan land, en ontdekten, dat het by de Inboorlingen *Teaukea* of *Teokea* genaamd wordt. Dit Eiland was het, alwaar de Admiraal BYRON eenen met ſnywerk vercierden kop van het roer eener Hollandſche ſloep, een ſtuk geſlagen yzer, een ſtuk koper, en eenige yzere gereedſchappen vondt. Hy ſchynt zelf te begrypen, „dat het zich niet „wel laat verklaaren, hoe het roer van de „ſloep hier heeft kunnen blyven, by aldien „het ſchip, by het welk deeze ſloep behoorde, onbeſchadigd gebleeven is; en dat het, „in het tegenovergeſteld geval, even onbegryplyk is, dat op het Eiland niet ongelyk veel „meer overblyffelen van het wrak, inzonderheid van het yzerwerk, zouden te vinden zyn; „te meer, daar het laatſte, voor alle Volken, „die geen metaal bezitten, van zulk eene on„ſchatbaare waardye zyn moet." Dit is alles zeer juist geoordeeld; maar het Hollandſche ſchip bleef ook niet te *Teokea*, maar te *O-Anna*, en de goederen, die men op *Teokea* gevonden heeft, waren denklyk door de Inwooneren ſlechts ingeruild, of, aan de Opperhoofden van dat Eiland, ten geſchenke gezonden. Zulke geſchenken zyn op de Eilanden zeer gebruiklyk; by

voor-

voorbeeld TOETAHAH ſchonk aan O-POENI, den Koning van *Borabora*, één der ankers, die de Heer VAN BOUGAINVILLE op de kust van *Taheiti* verloor.

27.) O-ZAI-ROA, misſchien het Eiland, door ROGGEWYN in den jaare 1722 ontdekt, en door hem *Karelshof* genaamd.

28.) O-TAH, komt, wat deszelfs ligging betreft, met het Eiland *Advanture* overéén, het welk wy in den jaare 1773 gezien hebben.

29.) O-PATAI of OE-PATAY (*Oo-pati*) is, naar de ligging te oordeelen, de groep van *Palliſers Eilanden*, zoo als Kapitein COOK dezelve in 1774 genoemd heeft.

30.) O-HWARREWA (*O-wharrewa*) waarſchynlyk *Furneauxeiland*, door ons in den jaare 1773 ontdekt.

31.) O-HWAO (*O-whao*) ſchynt het *Vogeleiland* te zyn, het welk COOK in 1769 ontdekte.

32.) O-RIMA-ROA, komt, wat de ligging betreft, met de *Islands of Disappointment* overéén, dewelken door BYRON, in den jaare 1765, gezien zyn.

33.) O-HIWA-TAUTAU-AI (*O-Heeva-tou-tou-ai*). By dit Eiland heeeft TOEPAYA de volgende aanmerking gemaakt, „ De Inwoone„ ren eeten menſchenvleesch — hunne ſchepen „ zyn zeer groot, en het Engelſche ſchip, de

„ *Endeavour* (waar op hy zich bevondt) is klein „ in vergelykinge van dezelve" (*).

34.) HANEANEA en

35.) NIO-HIWA (*Neeo-Heeva*) zyn kleine Eilanden.

36.) HWATERRE-TOA (*Whaterre-tóa*) ſchynt het Eiland *Magdalena* te zyn, door MENDANA in den jaare 1595 ontdekt.

37.) TERROHWÀ.

38.) TIBOUAI (*Teebooài*,) naar de ligging te oordeelen, *Hoodseiland* onder de Marqueſas-eilanden.

39.) HWATARRE-OERE (*Whatarre-oora*) op de kaart van den Heer BANKS ſtaat deeze naam aldus geſchreeven: *Whattere-ero;* maar op twee andere naamlysten leest men *oora*, in plaatze van *ero*, het welk ik ook met de taale van dat land meer overeenkomſtig vinde. De naam *Waitahoe*, dien de Inwooneren van *St. Christina* aan hun Eiland geeven, bevestigt dit nog meer. De Inboorlingen naamlyk van de *Marqueſas-eilanden* (waar van *St. Christina* 'er één is) kunnen de letter *R* niet uitſpreeken. Ik vondt in ruim tachtig woorden, die ik verzamelde, deeze letter in het geheel niet; alhoewel deeze woor-

(*) Om de waarheid te zeggen, het heeft hier alleen ſchyn, dat TOEPAYA zynen reisgenooten iets op de mouw heeft willen ſpelden. G. F.

woorden met het Taheitisch, uitgezonderd alleen de geringe verandering, die het weglaaten van deeze letter moest veroorzaaken, volmaakt overéénkwamen; zy hadden deeze *Littera Canina* of geheel verworpen, of 'er eenen zachteren medeklinker voor in de plaatze geſteld. Kom hier, heet in het Taheitisch *Harre-mai*, in de taale van Waitahoe, *Hanna-mai*. De hand in het Taheitisch *Rima*, in de Marqueſas *Hima*. Twee in het Taheitisch *Eroeo*, op Waitahoe *Bohoea*. Drie in het Taheitisch *A-toroe*, in het Marqueesch *Bo-doboe*. Vyf aldaar *Rima*, hier *hima;* groot aldaar *roa*, in de Marqueſas *Oa*. Zoo noemden de laatstgemelden ook hun Eiland St. Dominica *Ohiwa-oa*, in plaatze van *Ohiwa-roa*. *Waitahoe* is dus, byna ontwyfelbaar, het veranderde woord *Wattare-oera;* want, zo men de letter *R*, die 'er tweemaalen in voorkomt laat wegvallen, blyft 'er *Watta-e-oea* of *Watta-oea* over. De letter *H* wordt, om de twee klinkletters beter te onderſcheiden, tuſschen dezelve ingevoegd, en dan luidt het woord *Watta-hoea*, of *Waita-hoe*. Dit is het Eiland St. Christina, één van de *Marqueſas de Mendoza*, welke de Admiraal MENDANNA in den jaare 1593 ontdekte. Het is bergachtig.

40.) TE-MANNOE (*Te-Manno*)

41.) TE-OTTO

42.) O-HIWA-ROA (*O-Heeva-roa*) een

bergachtig Eiland; door de Inwooneren *O-Hiwa-oa* genoemd. Dit is het volkryk en vruchtbaar Eiland, het welk MENDANNA *St. Dominica* genoemd heeft, het grootſte onder de *Marqueſas*.

43.) O-HIWA-POTTO (*O-Heeva-potto*)

44.) MOPIHA of MOTOE-HEA, een vlak Eiland, van groote uitgeſtrektheid, maar onbewoond. Visch, Kokosnooten, Schildpadden en Paarlen worden aldaar in menigte gevonden.

45.) HWENNOEA-OERA (*Whennua-oora*) insgelyks een vlak, maar bewoond Eiland, het welk dezelfde voortbrengſelen oplevert, als het voorgaande.

46.) O-PAPATÉA

47.) WAURIO (*Wouréo*) een groot bewoond Eiland.

48.) OEROEROETOE, bewoond.

49.) O-ADIHA (*O-Adeeha*) een Eiland, het welk ſlechts van tyd tot tyd, om te viſchen, bezocht wordt, maar anders niet bewoond is.

50.) O-AHAUA-HAU (*O-Ahoua-hou*) groot, en bewoond.

51.) O-WIHA (*O-Weeha*)

52.) O-RIMA-TARR, hoog en bewoond land.

53.) O-RAI-HAWAI.

54.) O-RARO-TOA, bewoond.

55.) O-

55.) O-AHAURAU (*O-Ahourou*) grooter dan Taheiti.

56.) O-TOEMOE-PAPA (*O-Toomoo-papa*).

57.) TAUTIPA (*Toeteepa*) een klein, maar bewoond, laag Eiland.

58.) O-RIWA-WAI (*O-Reeva-vai*) TOEPAYA merkte daar by aan, dat van daar fraaije bylen na O-Rajetea gebragt worden. Of hy hier door yzere of ſteene bylen bedoeld heeft, kan ik niet beſlisſen. Waren het yzere, dan moeten zy of van de reize van ABEL JANSEN TASMAN, in den jaare 1643, of van die van SCHOUTEN en LE MAIRE, in den jaare 1616, overgebleeven zyn. In *Eouwe*, ruilde ik eenen kleinen ſpyker in, die in een houten hecht gezet was; ten bewyze, dat de Inwooneren zelfs de kleinſte ſtukjes yzer zorgvuldig bewaaren.

59.) TAINOENA.

60.) O-RIMA-TEMA, naar de ligging te oordeelen, misſchien het *Palmerſton's Eiland*, het welk wy in den jaare 1774 ontdekten.

61.) O-ROTOEMA (*O-Rotooma*) werdt gezegd, grooter dan Taheiti te zyn.

62.) O-POPPOA

63.) MOE-NO-TAYO, een laag Eiland, omtrent dezelfde ligging als het Eiland *Hervey*, het welk door ons in 1773 ontdekt werdt.

64.) TE-TOEPA-TOEPA-EAHAU (*Te-toopa-tupa-eahou*)

65) O-

65.) O-HITTI-POTTO komt in ligging vry wel overéén met *Savage Eiland*, het welk wy in 1774 ontdekten.

66.) O-HITTI-TAUTAU-ATOE (*O-Hitte-toutou-atu*)

67.) O-HITTI-TAUTAU-NI (*O-Hitte-toutou-nee*)

68.) O-HITTI-TAUTAU-RERA (*O-Hitte-toutou-rera*)

69.) O-HITTI-TAITERRE.

70.) TE-AMAROE-HITTI (*Te-Amaroo-hitte*)

71.) TE-ATAU-HITTI (*Te-Atou-hitte*)

72.) AUOHWEA (*Ouowhea*)

73.) O-TOETOE-ERRE (*O-Tootoo-erre*)

74.) TE-OROEROE-MAITEIWATEA (*Te-Orooroo-Mativatea*)

75.) WAUWAU (*Wouwou*) een klein en vlak, maar bewoond Eiland.

76.) OEPORROE (*Ooporroo*) een groot, volkryk, Eiland.

77.) TE-ERREPOE-OPO-MATTE-HEA.

78.) O-HEAWAI (*O-Heavai*) grooter dan Taheiti; TOEPAYA voegde 'er by: *De Vader van alle Eilanden.*

79.) TEDHOE-ROA, een klein Eiland, eenige Zeemylen ten Noorden van *Taheiti*, het welk geene andere Bewooneren, dan gaande en komende Taheiters heeft.

80) O-

80.) O-WANNA, één der vlakke Eilanden, ten Oosten van Taheiti.

81.) TATA-HAPAI.

82.) TAPAI-ORAI (*Tapy-ary*) en

83.) HAEDIDI (*Haedede*) drie naamen van Eilanden, die ik op zekeren naamlyst, zonder verdere verklaaringe, gevonden heb.

84.) PAPPÆA, een vlak Eiland, wat Oostlyker gelegen dan *Toepai* (N°. 20,) welks Inwooneren 'er dikwyls komen, om aldaar te viſchen en ſchildpadden te vangen; de Inwooneren van *Borabora*, die 'er met het zelfde oogmerk komen, verſtaan de taale van dit Eiland niet.

De vyf laatstgemelde Eilanden heb ik niet op de kaart geplaatst, om dat ik derzelver ligging niet wist. Intuſschen zyn tachtig Eilanden genoeg, om te bewyzen, dat de Inwooneren der *Societeitseilanden* van de Aardrykskunde van hun waerelddeel reeds vry uitgebreide denkbeelden hebben. Deeze hunne weetgierigheid verſchynt in een te voordeeliger licht, als men overweegt, dat hunne booten klein, en niet al te ſterk zyn, dat zy het kompas niet kennen, dat zy zich eindelyk by hunne Zeereizen niet eens van het voordeel kunnen bedienen, het welk den Phoeniciers en Grieken van zoo veel diensts was, ik bedoele, dat zy niet, gelyk deeze oude Volken, langs de kusten van een groot, vast, land,

ont-

ontdekkingen kunnen maaken, maar zich diep in zee moeten begeeven, en groote ruimtens van den Oceaan overſteeken, eer zy wederom by een ander Eiland komen. Op deeze hunne Zeereizen neemen zy geene andere levensmiddelen mede, dan hun zuur deeg van Broodvrucht, beneffens eenig versch Ooft, maar het welk niet lang kan ſtrekken; ook ontbreekt het hun aan groot vaatwerk, om 'er eenen genoegſaamen voorraad van water in te kunnen bewaren. In weerwil van alle deeze zwaarigheden en al dit gebrek, hebben zy hunne ontdekkingen, in eenen omtrek van vier honderd Zeemylen rondom hunne Eilanden, uitgeſtrekt.

De groep der *Vriendlyke* Eilanden beſtaat uit de drie groote Eilanden, *Amſterdam*, *Middelburg* en *Rotterdam*, of *Tongatabboe*, *Eaoehve* en *Namoka*, beneffens verſcheidene, die kleiner zyn, en waar van wy 'er eenigen te zien kreegen, maar anderen ſlechts hoorden noemen. De kleine Eilanden, aan den Noordlyken hoek van *Tongatabboe*, heeten *Weweghi*. Toen wy in 1774 na *Namoka* zeilden, ontdekten wy, ten Oosten van dat Eiland, eenige kleiner, waar van één *O-Mango-Noei*, en een ander *O-Mango-iti*, dat is, *groot* en *klein Mango* genaamd worden. Beide deeze Eilanden lieten wy in het Noorden liggen, daarentegen behielden wy ten Zuiden van ons *Tonoe-mea* en *Terefetſchea*. Ten Zuiden van

Na-

Namoka ligt *Namako-iti*, het welk op de kaart van TASMAN *Namokaki* genaamd wordt. Ten Noordwesten van *Namoka* liggen twee hooge bergachtige Eilanden; het Westlykſte heet *Tofoea*, en heeft eenen vuurſpuwenden berg; zynde dit het zelfde Eiland, het welk TASMAN, en naa hem ook COOK, *Amattafoa* noemen. Het Oostlykſte wordt by de Inwooneren *Oghao*, by TASMAN *Kaaybaay* genoemd. In den groep van vlakke Eilanden, die ten Noorden en Noordoosten van *Namoka* liggen, heet het Westlykſte *Motto-wà*. De overige kleine Eilanden van deezen Archipel heeten *O-Toeghoea*, *O-Oea*, *Lugheia-ei*, *Fonvoeacha*, *Lagholla*, *Oefanga* en *Wofudgi*. Deeze allen liggen ten Noorden van *Namoka*. Verder ten Noordoosten vindt men, volgens het bericht der Eilanderen, *Oewia*, *Woalli-awa*, *Olifanga*, *Kofoe*, *Ko-e-e-onna*, *Ko-nagkoenamoe*, *O-Foelango*, *Maue-e-onne*, *Toghoeroe*, *Kæ-noegoe*, *Ko-odgi*, *Ko-Nimoe*, en *Tonoenoe-ofoea*.

QUIROS heeft insgelyks eenen lyst van eenige Eilanden geleverd, die hem door eenen Inwooner van het Eiland *Tſchikayaza* was medegedeeld; terwyl hy zelf dien, naar zyne eigene waarneemingen en ontdekkingen verbeterd hadt (*).

1.) TAUMAKO. QUIROS zag dit Eiland op den 10° Zuiderbreedte, 1250 Zeemylen van Mexi-

(*) DALRYMPLE'S *Collection of Voyages*, *Vol. I, p. 151.*

Mexico. Het heeft 8 of 9 Zeemylen in den omtrek, en bezit eenen hoogen, zwarten berg, gelyk eenen Vulkaan.

2.) TSCHIKAYANA (*Chicayana*). Vier dagreizen van hetzelve af ligt een vlak Eiland, grooter dan *Taumako;* de Inwooneren van dat Eiland noemen de honden *Te-coeri* of *Te-Ghorri*, het welk met den naam van deeze dieren in de taale van *Tongatabboe* en *Nieuw-Zeeland* volmaakt overéénſtemt, en bygevolg redenen geeft om te vermoeden, dat op alle deeze drie plaatzen verſchillende tongvallen van éene en dezelfde taale plaats hebben.

3.) GOEAYTOPO, een ander Eiland, grooter, dan de twee voorgaanden, drie dagreizen verre van *Taumako*, en twee van *Tſchikayana*. De Inwooneren van deeze drie Eilanden zyn zachtaartige en vredelievende menſchen.

4.) MEKAYRAYLA, waarſchynlyk een vlak Eiland, maar bewoond. De Inwooneren van *Goeaytopo* haalen van hier ſchildpad, om 'er hunne oorringen van de maaken.

5.) TOEKOPIA, een hoog Eiland, op den 12° Zuiderbreedte, vyf dagreizen ten Zuidwesten van *Taumako*.

6.) FONOFONO, de naam van eenen Groep van kleine vlakke Eilanden, drie dagreizen verre van *Taumako* gelegen. Echter kan men, by goede gelegenheid, 'er ook wel in twee dagen heen zei-

zeilen Men zegt, dat de Inwooneren lang van perſoon zyn, en eene andere taal hebben, dan die op *Taumako* in gebruik is.

7.) PILEN en

8.) ROEPAN liggen niet verre van de Eilanden *Fonofono*.

9.) POURO, een groot Volkryk land, welks Inwooneren, die bruin van kleur zyn, onder elkanderen oorlog voeren, en zilvere punten aan hunne pylen hebben.

HERRERA, GALVANO, ARGENSOLA en DE COUTO ſpreeken van eenige Eilanden, die door ALVARADO en GRIJALVA ontdekt zyn, en met de nieuwe Carolynen Eilanden, niet verre van de linie, omtrent op den 205° Weſtlyke langte van *Greenwich*, ſchynen te zamen te hangen; men vindt de naamen van deeze Eilanden in DALRYMPLE's *Verzaméling van Reisbeſchryvingen*, D. I, bl. 35—39. Dan dewyl dezelve geen inlandſche naamen zyn, komen zy hier eigenlyk niet te pas.

Ik heb te vooren aangemerkt, dat de Inwooneren der *Societeitseilanden*, genoegſaam zonder uitzonderinge, iets van dansſen, zingen, en voor den vuist vaerſen maaken, weeten; maar ten opzichte der wetenſchappen is het anders geſteld, en zoo wel de Geneeskonst, als de Aardrykskunde, de Sterrenkunde en de Stuurmanskonst, wordt ſlechts by weinigen onder hen beoefend.

Hunne onkunde hier omtrent gaat zoo verre, dat verre het grootſte gedeelte der Natie niet boven tien kan tellen; zy alleen, die door hunne Leeraaren onderweezen zyn, kunnen tot tweehonderd komen. Of zy nog verder kunnen tellen, heb ik niet vernomen; maar ik twyfele 'er aan. Zy tellen, terwyl zy eerst de vingeren van beide handen opſteeken, op deeze wyze: 1.) *atahái;* 2) *aroea;* 3) *atorbe;* 4) *a-hea;* 5) *a-rima;* 6) *a-hono;* 7) *a-hiddoe;* 8) *a-warroe;* 9) *a-hiwa;* 10) *a-hoeróe.* Hier op laaten zy nog tien volgen, tot dat zy de twintig vol hebben, op deeze wyze: 11) *ma-tahai;* 12) *ma-roea;* 13) *ma-toroe;* 14) *ma-hea;* 15) *ma-rima;* 16) *ma-hono;* 17) *ma-hiddoe;* 18) *ma-warroe;* 19) *ma-hiwa;* 20) *a-tahai-tau.* Vervolgens tellen zy by twintigen voort tot 200. By voorbeeld, 21 heet by hen *a-tahai-tau màra-tahai,* dat is eigenlyk éénmaal twintig en één; 30 *a-tahai-tau màra-hoeroe;* 40 *a-roea-tau;* 50 *aroea-tau màra-hoeroe,* enz.

De Leeraaren onder de Taheiters, zyn Mannen, die, of door hunne Ouderen, of door andere Leeraaren, in de weetenſchappen, voor zoo verre men ze daar te land kent, onderweezen, en dus in ſtaat geſteld zyn, om ze wederom aan anderen te kunnen mededeelen. Deeze Leeraaren heeten *Tahata-orréro,* ſtaan in groot aanzien, en zyn meestal van de familie der

Eriks

Erihs of Opperhoofden. Ik ben daarom ook van gedachten, dat zy, als lieden van vermogen, zich door hunne leerlingen niet laaten betaalen. Dan hunne wetenſchap is voor het grootſte gedeelte memoriewerk, en niet altoos een gevolg van doordachte en met oordeel aangenomene begrippen. Onder de Erihs vondt ik 'er verſcheidenen, die poogingen hadden aangewend, om de naamen der maanden en dagen te leeren, maar die het zoo verre niet brengen konden; daar tegen waren de eigenlyk gezegde Leeraaren; of *Tahata-orreros*, beter beſlagen. Alhoewel nu deeze kundigheden thans ſlechts bewaard en voortgeplant, maar niet vermeerderd worden, moet 'er toch een tyd geweest zyn, waar op men ze het eerst heeft uitgevonden; en de uitvinder van dezelven moet waarlyk geene geringe maate van geduld bezeten hebben, om, door eene geduurige waarneeming van de hemelligchaamen, de lengte van het Zonne- of Broodvruchtjaar, zoo wel als de omloopen der Maan, en het tydſtip der nieuwe Maanen, naauwkeurig te bepaalen. Geene mindere oplettendheid, bekwaamheid, en eene welberaade verbindtenis van verſcheidene omſtandigheden, werdt 'er vereischt, om de ligging van verre afgelegene Eilanden te bepaalen. De Man, die zich hier mede bezig hieldt, moest groote bekwaamheden bezitten, en zich geoefend hebben, om ze geduurig te gebrui-

bruiken. Al wil men ook toeſtemmen, dat de eerſte beginſelen der wetenſchappen, uit *Aſien*, van de meer beſchaafde Volken van dat waereld-deel, ontleend, en van langſaamerhand tot de Eilanden van de Zuidzee voortgeplant zyn; kan dit evenwel by de Sterrenkundige en Geographiſche begrippen van deeze Eilanderen het geval niet geweest zyn, dewyl deeze op de ligging van hunne nieuwe woonplaatzen eene onmiddelyke betrekking hadden. De Sterrenkunde, die voor eene Afiatiſchen landſtreek in het Noordlyk halfrond paste, zoude voor *O-Tahéiti* niet kunnen dienen; de Zonne gaat aldaar in geheel andere ſtreeken van den Horizont op en onder; en hoe verder men veronderſtelt, dat het Afiatiſch ryk, waar uit de Taheitiſche Sterrenkunde haaren oorſprong heeft, van dit Eiland zelf, en ten Noorden van de linie gelegen is, zoo veel te merklyker is het onderſcheid der ſayzoenen en verſchyningen. Het blyft daarom altoos waarſchynlyk, dat deeze Eilanderen de uitvinderen van hunne eige *Geographie* en Sterrenkunde geweest zyn — maar hadden zy genoeg vermogens van geest, om wetenſchappen, die zulke naauwkeurige waarneemingen en zoo veel ſchranderheid veronderſtellen, uittevinden, dan behoeft men ook geene zwaarigheid te maaken, om den geheelen omvang van hunne overige kundigheden aan hunne eige uitvinding toeteſchryven.

Mac-

Macti ingenio eſte coeli interpretes, rerumque naturæ capaces,
Argumenti repertores, quo Deoe hominesque vicistis.

PLIN. *Hiſt. Nat. lib.* II, *cap.* XII.

* * *

NEGENDE AFDEELING.

GODSDIENST, FABELLEERE, KOSMOGENIE, OORSPRONG VAN HET MENSCHLYK GESLACHT, TOEKOMEND LEVEN.— PLECHTIGHEDEN BY DE GEBOORTE VAN KINDEREN, BY HET TROUWEN EN BEGRAAVEN.

Fragilis & laborioſa mortalitas in partes iſta (numina) digeſſit. Infirmitatis ſuæ immemor, ut portionibus quisque coleret, quo maxime indigeret.

Itaque nomina alia aliis gentibus, & numina in iisdem innumerabilia reperimus.

PLIN. *Hiſt. Nan. l.* II, *c.* VII.

De gedachte aan de grenslooze macht en wysheid van den Schepper en Koning der waereld, den bron en oorſprong van al het goede, den ge-

getuige en rechter van alle onze daaden; het gevoel van onze eige zwakheid en behoeftens; de bevinding eindelyk, die ons leert, dat de gewichtigſte toneelen des levens, gevolgen eener aaneénſchakeling van oorzaaken zyn, die men dikwyls noch voorzien noch myden kan; — zyn beweegredenen genoeg, om God te vreezen en te eerbiedigen, op hem den weldaadigen te vertrouwen, hem den barmhartigen lief te hebben. Nog meer worden wy tot aanbidding, tot de oprechtſte genegenheid, en de hartlykſte liefde van en voor het hoogſte Wezen aangeſpoord, door elke nadere en opmerkſaame beſchouwing van onze ligchaamlyke en geestlyke bekwaamheden, van de natuure van de genietingen, die ons inzonderheid de laatſten geeven, van het verlangen na eene oneindige voortduuring en eeuwige gelukzaligheid, het welk zich in het hart van alle menſchen, in weerwil van alle vooroordeelen der opvoedinge, en ondanks de lokkende ſtemme der hartstochten, doet gevoelen. Van dit gevoel doordrongen, erkent een mensch wel ras zynen plicht, om de volmaaktheden en macht van dat Wezen nader te onderzoeken, zyne betrekkingen ten opzichte van het zelve, zoo wel als ten opzichte van zyne medeſchepſelen, naauwkeuriger na te ſpooren, om, ingevolge van deeze inzichten, hem gelykvormiger te worden, en nader by hem, den bron

en oorſprong van alle volmaaktheden en weldadigheid, te komen. Hier in beſtaat de eerſte grondſlag van alle echte begrippen van Godsdienst.

Zoo duidelyk en teffens zoo verheven kunnen nu zekerlyk de denkbeelden van den Bewooner der Eilanden in de Zuidzee niet zyn. Intusſchen erkent hy reeds eenen onzichtbaaren almachtigen Heer en Schepper van het Geheelal, die de onderſcheidene deelen der ſcheppinge door verſcheidene ondergeſchikte wezens of krachten voleind heeft. Hy is, ook in de oogen van die menſchen, alweetend en goed, hy hoort en ziet alle menschlyke bedryven, en is de ſchenker van alle goed. Deezen hoogſten God (*E-atua-rabai*), roepen zy daarom ook, by het gevoel van hunne behoeftens aan, hem offeren zy, met een dankbaar hart, de beste vruchten van hun land.

De Taheiters gelooven verder, dat in hun eige ligchaam een Wezen woont, het welk ziet, hoort, riekt, ſmaakt en voelt. Dit inwendig Wezen of de ziel noemen zy *E-Tihi*. Naa den dood, gelooven zy, dat dit wezen rondom het ligchaam zweeft, en dat het zich ten laatſten in zekere menschlyke beelden van hout gemaakt ter ruste begeeft, die tot dat einde rondom de begraafplaatzen opgericht worden. Vervolgens zyn zy ook van de zekerheid van een gelukkig le-

leven, in de Zonne, overtuigd, en zy verwachten, dat zy aldaar eens broodvrucht en vleesch zullen eeten, het welk vooraf niet zal behoeven toebereid te worden. Het Volk toont, in ledige uuren, groote lust en oplettendheid, om iets, zoo wel de hoogſte Godheid, als ook de ondergeſchikte Goden betreffende, aan te hooren, en hier in, zoo wel als in het opvolgen van eenige algemeen aangenomene voorſchriften tot de Deugd, beſtaat het wezenlyke van hunnen Godsdienst.

Zoo algemeen deeze eerſte grondſtellingen overal by het geheele menſchlyke geſlacht gevonden worden, en zoo zeker zy by geen Volk ontbreeken, het welk over het geheel nog eenig denkbeeld van eene Godheid onder zich bewaard heeft, zoo waarſchynlyk is het ook, dat dezelve eerwaardige overblyffelen van mondlinge overleveringen zyn, die nog van het vaste land van *Aſien* afſtammen. Zonder hier mede van verre te willen beweeren, dat alle denkbeelden van God en Godsdienst van dien aart zyn, dat zy niet anders, dan door overlevering, zouden kunnen voortgeplant worden, beweegen my verſcheidene redenen, om in het geval, waar van wy thans ſpreeken, zulk eene overlevering te veronderſtellen. *Voor eerst* is het uit hunne taale, gewoontens, zeden en andere omſtandigheden, beweezen, dat de Volken in de Zuidzee

oorſpronglyk uit *Aſien* zyn; waarom zouden zy bygevolg ook geene Godsdienſtige begrippen van daar hebben medegenomen? *Ten tweeden* met betrekkinge tot dingen, die eene inſpanning van het verſtand, opmerkſaamheid en overleg vorderen, en geheel en al in afgetrokkene denkbeelden beſtaan, is traagheid den menſchen zoo eigen, dat zy veel eer op den reeds gebaanden weg voortgaan, dan zelve de baan breeken, en hunne zielsvermogens uit eige beweeginge te werk ſtellen. Het is dus natuurlyk te verwachten, dat deeze Eilanderen liever by de gevoelens van hunne Aſiatiſche Voorouderen hebben willen blyven, dan, uit eigene krachten werken, om een nieuw ſamenſtel van Godsdienst uit te denken. *Ten derden* is de overéénſtemming der Godsdienſtige begrippen op *Taheiti*, met die van het Oostlyk gedeelte van *Aſien*, zoo in het oog loopende, dat men geen oogenblik in twyfel kan ſtaan, om de eerstgemelden uit deeze af te leiden. Dan, wy behoeven dit onderzoek ſlechts wat verder voort te zetten, om ſpoedig overtuigd te worden, dat 'er geen land, en geen volk is, in welks Godsdienſtige begrippen men geene ſpooren van eene overlevering aantreft.

Terwyl wy dus overal na een vroeger tydperk te rugge geweezen worden, moeten wy evenwel eindelyk eenen tyd, en eene plaatze vaſtſtellen, waar op en alwaar deeze begrippen uit derzelver eer-

eerſten bron zyn voortgevloeyd. Het menſchlyk geſlacht, over het algemeen genomen, is in deszelfs kindsheid, gelyk ieder mensch in het byzonder. Het denkbeeld, dat 'er een hoogſte Wezen is, en dat wy verplicht zyn, om hetzelve te aanbidden, wordt door een Kind niet uitgevonden; maar eer de vermogens van zyne ziele nog ontwikkeld zyn, bevlytigen zich deszelfs Ouderen en Meesteren reeds, om hem het beſtaan van God, en onze verplichting om hem te dienen, als eene algemeen aangenomen en onbetwistbaare grondſtelling te leeren. Naderhand eerst, wanneer zyne verſtandige vermogens door oefening en opvoeding ryp geworden zyn, ſtelt men den leerling de bewyzen voor deeze waarheid voor, en toont hem de overtuigende kracht der ſluitredenen, op welke zy ſteunt. De Godlyke Voorzienigheid ſchynt het menschlyk geſlacht in deszelfs kindsheid op eene ſoortgelyke wyze behandeld te hebben. Het eerſte denkbeeld van God, van zyne aanwezenheid, en zynen dienst, gaf hy zelf, als eene onbetwistbaare grondſtelling, als een gebod, het welk voor de kindſche jaaren van zyne ſchepſelen voegde; en zoo lang de zielsvermogens, en wel inzonderheid die van het verſtand by eenig volk nog ongeoefend blyven, zoo lang berusten ook hunne Godsdienſtige begrippen, alleenlyk op

over-

overlevering en gebod. Maar zoo ras een ryper ouderdom begint aan te komen, wordt ook de leere van het beſtaan van God, die in de kindſche jaaren niet dan een werk van het geheugen was, nu ook een eigendom van het verſtand, dewyl het zelve thans het bewys voor deeze waarheid, in elk voorwerp, waar op het zich vestigt, van zelf in de duidelykſte letteren leezen kan. Met deeze groote, nu eerst door overtuiging beweezen waarheid, gaat de mensch in zich zelven te rugge, onderzoekt zich zelven, en erkent zyne plichten jegens God, jegens zich zelven, en jegens alle andere, redenlyke en redenlooze, ja zelfs onbezielde ſchepſelen, welke voor een gedeelte met, voor een ander gedeelte onder hem, in een en het zelfde gemeenſchaplyke plan gevlochten zyn.

De Taheiters en hunne nabuuren ſtaan nog op dien eerſten trap. Hunne denkbeelden van God en Godsdienst zyn niet dan overleveringen, die hun verſtand nog niet in ſtaat is, om te toetſen. Naar alle waarſchynlykheid zal 'er ook nog veel tyds vereischt worden, eer zy bekwaam zullen zyn, om het helderſchynend licht der bewyzen voor deeze waarheden te vatten. Wy kunnen dus, voor deeze goede menſchen, by voorraad niets meer doen, dan wenſchen, dat zy, van den Godsdienst der natuure en gezonde Reden, eer-

eerlang tot het aanneemen van den Christelyken Godsdienst behoorlyk voorbereid moogen worden.

Hun tegenwoordig ſamenſtel van Godsdienſtige begrippen, is een *Polytheismus* of veelgodendom; evenwel één der verdraaglykſten van allen, die ons tot dus verre zyn bekend geworden. Want het woord *Eatoea*, het welk God betekent, heeft zulk eenen uitgebreiden zin, dat het ook door *Genius* kan vertaald worden. Zy neemen eene hoogſte Godheid aan, die boven alles verheven is, en noemen dit Wezen *Eatoearahai* (den grooten God). *Taheiti*, en elk ander, der *Societeitseilanden*, heeft vervolgens zynen eigenen God, of liever zynen *Beſcherm God*. De Beſcherm God van *Taheiti*, heet OROEA. HATTOE; die van *Hoeaheine*, TANE; die van *Rajetea*, OROE; die van *O-Taha*, ORRA; die van *Borabora*, TAUTTOE; die van *Maurna*, OTOE; die van *Taboeamannoe*, eindelyk TAROA. Voor deezen Beſcherm God ſtort de Hoogepriester van elk Eiland telkens zyne gebeden uit, en de plaatze, daar toe beſtemd, is de *Marai*, of de begraafplaatze van den Koning. Ten opzichte van het hoogſte Wezen gelooven zy, dat het de eerſte voortbrenger van alle, zoo wel Godlyke als menschlyke, wezens is. Dewyl nu de denkbeelden van voortteelinge by deeze Eilanders zoo vroeg en zoo algemeen bekend

kend worden, behoeft men zich niet te verwonderen, dat zy dezelve ook in hunne Godenleere mengen, en bygevolg ook hunnen EATOEA-RAHAI een Vrouwlyk wezen geeven, om door deeze verbindtenis den hemel met ondergeſchikte EATOEA's, en de aarde met menſchen te kunnen bevolken. In dit opzicht heet het hoogſte Wezen by hen ook TA-ROA-T'EAY-ETOEMOE, de groote ſtam (oorſprong) van alle voortplanting. Intusſchen gelykt zyne Vrouw hem in geenen deele; zy hebben veel meer, volgens hunne ruwe begrippen, eene te gelyk beſtaande, vaste, ſtoflyke zelfſtandigheid noodzaaklyk geoordeeld, welke zy O-TE-PAPA, (de ſteenrotze) noemen. Met deeze Vrouw teelde EATOEA-RAHAI de O-HINA, of Schepperes van de Maan, die ook in het zwarte Wolkje woont, het welk men in de Maan ziet; vetvolgens TEHWETTOE-MA-TARAI, den Schepper der Sterren, OEMARRIO den God en Schepper der Zee, en ORRE-ORRE (*) den God der Winden. Boven dien ſtaat de zee nog onder dertien byzondere Godheden, waar van elke eene byzondere verrichting heeft, gelyk derzelver naamen, ten deele zelfs aan ons, ſcheenen aan te duiten! Zy heeten: 1) *Oeroe-haddoe*, 2) *Tamaoei*, 3) *Ta-Api*, 4) *Atoe-ariono*, 5) *Tama*, 6) *Ta-hoe-*

(*) *Orri* betekend Wind.

haoe-mconna, 7) *O-ta-Maauwi* (*), 8) *Obwai* (†), 9) *O-Hwatta*, 10) *Ta-Hoea*, 11) *Teee-t'Eiya* (§), 12) *Omahoeroe*, 13) *O-Hwaddoe*. De groote God, TA-ROE-T'EAY-ETOEMOE, woond in de Zonne. Zy ſtellen hem voor in eene menschlyke gedaante, met fraaije lange hayren, die tot op zyne voeten (de aarde) hangen. Zy houden hem voor den bewerker der aardbeevingen, en in deeze betekenisſe heet hy O-MAUWE; ook merken zy hem als den Schepper der Zonne aan. Toen Kapitein COOK, by zyn verblyf op *Taheiti* in den jaare 1769, dit Eiland, tot onderzoeking van deszelfs kusten, in eene boot rond voer, vondt hy deeze Godheid, als MAUWI, of God die de aarde doet beeven, op eene vry wanſtaltige wyze afgebeeld. Dit beeld, als men het zoo mag noemen; was van boomtakken gevlochten, en van buiten met zwarte en witte veeren bedekt. Voor het overige is dit het eenig geval, in het welk by de Taheiters eene ligchaamlyke afbeelding van eene Godheid voorkomt, en Kapitein COOK meldt voor het overige ook nergens, dát aan dit beeld eene ſoort van eerbied beweezen wierdt. Volgens zekere, onder deeze Eilanderen aangenomen,

(*) *Ma-au* betekent een Haay.

(†) *Obwai* geeft eenen ſteen of kel te kennen.

(§) *Eiya* een zeil, ook eenen viſch.

men, overlevering, gelooven zy, dat de opperſte Godheid eerst de ondergeſchikte Godheden geteeld, en deezen naderhand bevolen heeft, zekere deelen der ſcheppinge voort te brengen; als by voorbeeld, den éénen de Zee, den anderen de Maan, eenen derden de Sterren, wederom anderen de Vogelen en Visſchen enz. O-MAUWI ſchiep de Zonne, en nam naderhand zyne Vrouw, of de ontzaglyke Steenrots O-TE-PAPA, en ſleepte dezelve, van het Westen na het Oosten, door de Zee. By deeze hevige beweeging braken de Eilanden, welke deeze Volken thans bewoonen, van den grooten klomp lands af, en dit bleef op het laatst, als een groot vast land, in het Oosten liggen, alwaar men wil, dat het nog gevonden wordt. Ik heb de Beſcherm Goden der onderſcheidene Eilanden reeds opgenoemd; alleenlyk moet ik hier by nog aanmerken, dat de God TANE boven zyne Broederen, de andere Goden, niets vooruit heeft, en zich noch om de lotgevallen en belangens der menſchen meer bekommert, noch ook door de Inwooneren algemeener wordt aangeroepen, dan alle de overigen; uitgezonderd in *Hoeaheine*, het Eiland, waar over hy inzonderheid het opzicht heeft, en alwaar men hem als den Beſcherm God eerbiedigt. In zoo verre dan moeten alle de berichten, de welken onze voorgangeren op deeze Reize, over het uitſteekend aanzien van

den

den God TANE, hebben medegedeeld, verbeterd worden (*). Maar behalven de Goden van den tweeden rang ſtellen zy nog eenige mindere Wezens, die wel insgelyks den naam EATOEA draagen, maar echter niets meer zyn, dan, ten naasten by, de *Genii* en *Dii minorum gentium* by de Romeinen waren. Van dien aart is by hen de OROMETOEA, een kwaadaartige geest, die zich, naar hunne gedachten, gemeenlyk rondom de *Marais* en *Toepapaoes* (begraafplaatzen) in en rondom de kleine kasjes onthoudt, in welke de beenderen der overledenen bewaard worden. Deeze kasjes worden daarom *te-Hwarre-no-te-Orometoea*, het huis van *Orometoea* genaamd. De Taheiters gelooven, dat deeze booze geest, als de Prieſteren hem aanroepen, in ſtaat is, om die menſchen, over welke zy zyne wraak afbidden, eensklaps te doen ſterven. Misſchien zyn deeze Prieſteren juist niet zeer naauwgezet van geweeten, en weeten, als men hun de handen vult, eenen mensch, dien men gaarne van kant wil hebben, te vergiftigen, en dan zynen ſchielyken dood aan *Orometoea* toe te ſchryven. Dit komt my te waarſchynlyker voor, dewyl de Inwooneren my plechtiglyk verzekerden, dat het in het geheel geene ongewoone zaak was, dat het ge-

(*) Zie HAWKESWORTH, Geſchiedenis der Engelſche Zeereizen, 4to D. II, bl. 236, 237, 8vo D. III, bl. 555,

gebed der Priesteren aan deeze Godheid verhoord wierdt. Ik hoorde nog van eenen anderen Geest, OROME-HAUHAUWI genaamd, die eene zelfde vyandige macht over de menschen oefent, en niet door gebeden, maar alleen door fisfen geëerd wordt (*). De laagste klasse van Geesten zyn eindelyk de TIHI. Ik heb reeds gemeld, dat de Eilanderen door deezen naam het Wezen verstaan, het welk in ons ziet, hoort, ruikt, smaakt en voelt, het welk gedachten (†) vormt,

(*) Het is merkwaardig genoeg, dat deeze manier om eene Godheid of eenen *Genius* te eeren, te weeten door fisfen, ook by de Ægyptische Priesteren in gebruik was. NICOMACHUS GERASENUS zegt daar van in *Harmon. Manual. Lib.* II, (*in Meibomii auctoribus antiq: musicæ Vol.* I, *p.* 37) Αρμονια αποτελει δραστικας δυναμεις και τελεστικας των θειων διο ὁτ' αν μελιςα οι θε ιυοι (*lege* θεοριμοι) το τοιουτων (*lege* το θειον) σεβασονται σιγμοις τε και ανεζθεοις και ασυμφωνοις ηχοις συμβολικως επικαλουνται. *Harmenia perficit poteftates operatrices & divinorum effectivas. Quare Theurgici, cum ſanctiſſime colunt numen aliquod, invocant istud ſibillis & peppysmis, ſonisque qui artículationes & conſonas non habent.*

(†) De Taheiters hebben geen woord voor afgetrokkene denkbeelden. Gedachten zyn niets ligchaamlyks; hier moesten zy zich dus van eene omschryving bedienen, en gedachten *parau-no-te-choe* (woorden van den buik) noemen. (Daar in alle taalen by ieder woord een zinnelyk denkbeeld ten gronde ligt, worden de niet ligchaamlyke dingen ook in alle taalen figuurlyk uitgedrukt. Onze voorouderen hebben waar-

vormt, naa den dood, van het ligchaam afgeſcheiden, voortduurt, zich in den omtrek der begraafplaatzen onthoudt, rondom de doode beenderen en lyken zweeft, en insgelyks door ſisſen geëerd wordt. Buiten dien zeiden zy ons ook nog, dat deeze Tihis voornaamlyk in de houte beelden woonen, dewelke by de begraafplaatzen opgericht worden. Zy zyn, overéénkomſtig met de perſoonen, tot welke zy behoord hebben, of van het manlyk of van het vrouwlyk geſlacht. Men is ook bang voor hen, want de Eilanders gelooven, dat zy, des nachts, in hunne hutten ſluipen, en hun, terwyl zy ſlaapen, het hart en de ingewanden uit het ligchaam kunnen eeten, en by gevolg hen om het leven brengen (*).

De

waarſchynlyk reeds zoo lange geweeten, wat denken is, dat wy thans niet meer weeten, welke zinnelyke uitdrukking zy weleer voor deeze zaak hadden. Wisten wy dezelve, zy zoude ons thans misſchien even zoo vreemd voorkomen, als die der Taheiters. G. F.)

(*) PAUSANIAS *in phocicis*, *Lib.* X, *p.* 663. beſchryft het ſchildery van POLYGNOT, het welk de Hellevaart van Ulyſſes voorſtelt Hier by maakt hy gewag van eenen *Dæmon* uit de onderaardſche Geweſten, EURYNOMUS genaamd, die het vleesch van de beenderen der verſtorvenen knaagt. De Taheitiſche *Tihis* en *Atuas* van den laagſten rang ſchynen juist zulke *Dæmons* te zyn, die zich op de lyken en ook wel op de ingewanden der levendigen vergasten. De be-

De Eerdienst van de Goden beſtaat by de Taheiters in verſcheidene ſtukken. Vooreerst zyn 'er byzondere, hun toegewyde, plaatzen die voor den Godsdienst beſtemd zyn, en *Marai* genoemd worden. Zy hebben dezelve gemeenlyk aan het ſtrand, op landhoeken, die een weinig in zee uitloopen, aangelegd, en zy beſtaan in eenen grooten hoop ſteenen met hooge trappen, byna in de gedaante van eene Ægyptiſche pyramide. Somtyds vindt men, aan de ééne zyde van deeze pyramide, eene open plaatze, met platte ſteenen geplaveid, en met muuren van vierkante ſteenen omringd. De pyramide zelve is niet geheel van zulke ſteenen gebouwd, maar het binnenſte van dezelve met kleine ſtukken van koraalklip gevuld. Somtyds vindt men, op eenen kleinen afſtand van de *Marai*, eene of meer kleine hutten, in welke zy inkeeren, die of by de *Marai* hun gebed willen doen, of ook hunne verſtorvene bloedverwandten ter aarde beſtellen. Somtyds ſtaat, niet verre van de *Marai*, eene menigte van paalen in den grond, door dwarsbalken vast aan el-

ſchryving van EURYNOMUS is by PAUSANIAS meesterachtig, en geeft bewyzen van den groeten geest van POLYGNOTUS, die zyne konst tot eenen trap van volmaaktheid ſchynt gebracht te hebben, die men in de ſtukken van laatere Meesters maar al te dikwyls mist.

elkanderen verbonden; ook vindt men aldaar verhevene, op pylaaren of ſtylen rustende, ſtelladien van onderſcheidene grootte. Op zulk eene ſtelladie (*Hwatta*) leggen de Inwooneren de Offeranden, welke zy aan hunne Goden brengen, en die in varkens, honden, hoenders en vruchten beſtaan. De grootſte van deeze ſtelladien zyn ſomtyds dertig voeten hoog en meer dan twintig breed, en dikwyls met Piſangs geheel bedekt, die tuſſchen bloemkranſen en groene takken, als Offeranden voor de Goden, zyn opgehangen (*). Ten laatſten ſtaan, in de nabyheid van de *Marai*, omtrent twintig of dertig lange paalen, recht op, en van elkanderen afgezonderd in den grond, die, aan den éénen kant, geheel met ſnywerk vercierd zyn. Het ſnywerk verbeeldt menſchlyke figuuren, elke achttien duimen hoog, en beurtlings van het manlyk en vrouwlyk geſlacht; maar grof en ſlecht gemaakt. Men vindt aan éénen paal ſomtyds vyftien of twintig dergelyke figuuren, boven elkanderen, die zy *Tihis* noemen, en als de woonplaatzen der afgeſcheidene Geesten aanmerken. Tot verciering van de *Marai*, en ten be-

(*) De Planten, van welke men zich doorgaans tot zulke vercierſelen bedient, zyn POERA-AU of EPOEA-TAROE-ROE (*Cratæva religioſa*) EMOTOE (*Melaſtoma malabathrica*) en AWA-WAIDAI (*Piper latifolium.*)

bewyze van eerbied, zoo wel voor de Goden als voor de overledenen, worden rondom dezelve verſcheidene ſoorten van boomen geplant. Onder anderen bedient men zich tot dat einde inzonderheid van den knodsboom of *Toa* (*Caſuarina equiſetifolia*,) en wel niet alleen by de Taheiters, maar ook by de Inwooneren van alle de overige vriendſchaplyke Eilanden. Op de laatstgemelde hebben wy ongemeen groote boomen van deeze ſoort rondom hunne Godshuizen (*Aſſayetoeca*) zien ſtaan. Het ſchoon blad of *Tamannoe* (*Calophyllum inophyllum*,) de populierheemst *e-miro* (*Hibiscus populneus*,) de pandang *e-Hwara* (*Pandanus odoratiſſimus*) en eindelyk eene ſoort van Draakenboom, *Etih* (*Dracoena terminalis*,) inzonderheid die met roode bloemen en rood geaderde bladen, worden insgelyks, beneffens nog meer anderen, rondom de *Marai* geplant.

De tweede ſoort van Godsdienſtige eerbewyzingen beſtaat in Godsdienſtige handelingen, die op bepaalde dagen verricht worden. De tyd en het getal van hunne feestdagen is ons niet bekend geworden; maar dat zy dezelve hebben, is my door de inwooneren dikwyls verzekerd.

Maar tot dat einde heeft men ook ten derden onder hen zekere lieden, die de gebeden doen en de plechtigheden van den Godsdienst waarneemen. De Opperſte *Erih*, of de Koning van een

een Eiland, verkiest uit de Erihs of voornaame lieden, die onder hem ſtaan, eenen Man van verſtand, die zyn Priester of *Tahauwa* wordt, en op gezette tyden bidden, offeren, en, met één woord, alle de vereischte plechtigheden verrichten moet. Deeze waardigheid is thans erflyk geworden. Elke Erih van eene byzondere Provintie heeft insgelyks zynen Priester, en de laagere Volksklasſen insgelyks den haaren. Maar deeze laatſten moogen niet voor lieden van hoogeren rang bidden en offeren. In voorgaande Reisbeſchryvingen vindt men zelfs aangemerkt, dat de Priesteren der Mannnen, niet eens voor de Vrouwen hunne gebeden doen moogen (*). Ieder der beide geſlachten heeft zyne eige *Marai*, waar in het andere niet mag komen; alleenlyk zyn 'er ſommigen voor beide de geſlachten gemeen. Van alle deeze vreemde inrichtingen hebben wy zelve, wel is waar, geduurende ons verblyf op *Taheiti*, niets vernomen, maar nochtans, dewyl het ons zeer waarſchynlyk voorkomt, maaken wy geene zwaarigheid, om het, op het getuignis van HAWKESWORTH, over te neemen.

De Godsdienstige verrichtingen zyn van onderſcheidene ſoorten. Vooreerst aanroepingen of

(*) HAWKESWORTH, Geſchiedenis, in 4to D. II, bl. 239. en in 8vo D. III, bl. 559.

of gebeden, tot eene van hunne Godheden gericht. De gebeden worden door den Priester of met luider ſtemme opgezegd, of ſtilzwygende gedaan. By elke plechtigheid bedienen zy zich van korte, daar toe bepaalde, ſpreuken. De taal der Priesteren is plechtig, beſtaande in korte ſtellingen, en van de wyze, op welke men gewoon is, in het gemeene leven te ſpreeken, byna geheel verſchillende. Wy konden ten minſten geenen enkelen volzin van hunne gebeden verſtaan, ſchoon wy van de gewoone taale aanzienlyke lysten van woorden verzameld hadden, en dezelve vry goed verſtonden. Behalven de gebeden, welke de Priesteren van elke klasſe by zekere gelegenheden uitſpreeken, is het ook den leeken veroorloofd, voor zich zelve te bidden, en zekere Godsdienstige plechtigheden waar te neemen. De jonge Taheiter, die in den jaare 1773 het beſluit nam, om met ons na *Hoeaheine* te reizen, deedt, vóór zyn avondeeten, een gebed, nam hier op een klein ſtukje van den visch, die hem werdt voorgezet, en leide het naast zich op de tafel, als een offer voor zynen *Eatoea*. De Eilanderen, by welke ik na de manier van hunne Godsdienstoefeningen vernam, zeiden my, dat de Priester somwylen zoo zacht badt, dat geen mensch het hooren konde; maar dat EATOEA het evenwel hoorde, die als dan na by de *Marai* was, en

den

den Priester antwoordde. Van dit antwoord van EATOEA verneemt de omstaande menigte niets het minste; maar de Priester hoort alles, het geen de Godheid zegt. De eerdienst van mindere Godheden bestaat, gelyk ik reeds gezegd hebbe, alleen in gesis.

Zoo ras een Inwooner der *Societeitseilanden* na by eene *Marai* komt, haalt hy zyn kleed van de schouderen af, en bewyst dus aan deeze plaatze dezelfde Eer, als hy aan zynen Vorst schuldig is. Een zeker bewys, dat hy dezelve voor de woonplaatze van een hooger Wezen houdt, aan het welk zulk eene eerbetooning met recht toekomt.

Dan het is deezen Eilanderen niet genoeg, met woorden en uiterlyke gebaarden tot hunne Godheden te naderen, zy poogen aan dezelven nog nadruklykere bewyzen van hunnen Eerbied, door Offeranden, te geeven, en deeze bestaan in de voortbrengselen van hun land, zoo uit het ryk der dieren, als uit dat der planten. Ik heb dikwyls op eene soort van Altaar, tot dat einde by de *Marai* opgericht, gebraadene varkens, honden en hoenderen, met een fyn kleed bedekt, gevonden: om thans van de stelladien niet te gewaagen, van welke ik te vooren reeds gesprooken heb, en die vol Pisangs en Plantanen hangen. Van andere Offeranden heb ik nooit iets gezien; ook hoorde ik nimmer,

dat, zoo als Kapitein COOK meende vernomen te hebben, 'er ſomtyds zelfs menſchen geofferd worden (*). Intuſſchen ſchynt hy de zaak zoo naauwkeurig onderzocht te hebben, dat daartegen, zonder eigene, nog naauwkeurigere naſpeuringen, niets kan ingebracht worden (†). Misſchien heeft het den Inwooneren goed gedacht, dat een misdaadiger, als een ſlachtoffer voor de Goden, om het leven gebracht wierdt; en daar de Taheiters ook waarſchynlyk voor deezen menſchenvleesch gegeeten hebben, kunnen deeze menschlyke Offeranden wel overblyfſelen van die affchuwlyke gewoonte zyn, met dat onderſcheid alleen, dat misdaadigers thans ſlechts ter eere van de Goden geſlacht, maar niet

(*) COOK, *Voyage towards the ſouthpole and round the World*, *Vol.* I, *p.* 185.

(†) Byna alle oude Volken offerden menſchen, de Ægyptenaaren uitgezonderd, by welken deeze wreede gewoonte onbekend was. Wanneer dan ſomtyds by oude Schryveren van hun gezegd wordt, dat zy menſchen geſlacht hebben, om den toorn van hunne Goden te ſtillen, moet men dit van *de Arabiſche herderen* verſtaan, die weleer geheel Ægypten veroverd hadden, en by welke zulke affchuwlyke Offeranden in gebruik waren. Over deeze manier, om de vertoornde Goden door menſchenbloed te verzoenen, heeft de Heer BRYANT met de grootſte geleerdheid geſchreeven, in zyne *Obſervations and Inquiries relating to various parts of Ancient hiſtory*, *p.* 267—285.

niet gegeeten worden. De byzonderheid, van welke men den Heer COOK verzekerde, te weeten, dat men niet dan ondeugende menſchen doodde, om de Goden te verzoenen, ſchynt de wreedheid van deeze gewoonte eenigszins te verminderen, en aan een onheilig bedryf eenen ſchyn van wettigheid te geeven. Dan deeze daad verſchynt wederom in haare geheele verſchriklykheid, wanneer 'er verder gezegd wordt; dat men de keuze van het Offer aan den Hoogenpriester over laat. Deeze kan dus, by zulk eene gelegenheid, niet ſlechts aan zynen byzonderen haat zeer gevoeglyk den teugel vieren, maar ook ongeſtoord de vreeslykſte toneelen van Priesterlyke ſtaatkunde vertoonen. Naa dat het geheele Volk plechtiglyk vergaderd is, gaat hy, geheel alleen, in het Godshuis of de *Marai*, vertoeft aldaar eenen tyd lang, en meldt der vergadering, als hy 'er weder uitkomt, dat de Opperſte God met hem geſproken, en eenen mensch ten offer begeerd heeft; vervolgens noemt hy de perſoon, die de Godheid daar toe verkooren heeft, dewelke ook terſtond aangepakt, en in eenen eigenlyken zin *dood geſlagen* wordt. Nog eene bemerking, dat men naamlyk ſlechts zulke misdaadigers, die geen losgeld voor hunne misdaaden kunnen opbrengen, tot deezen dood veroordeelt, is een bewys, dat de Priester by zulk eene gelegenheid teffens aan

zy-

zyne hebzucht voldoen kan. Is dit alles waar, dan leveren ook de Inwooneren der *Societeits-eilanden* een droevig voorbeeld van die onzalige afwykingen, in welke de menſchen altoos dieper zinken, naar maate zy zich in zaaken van den Godsdienst meer aan hunnen eigen waan overlaaten, en zich van de eenvouwigheid dier aanbiddinge in geest en waarheid verder verwyderen, die ons door de Christlyke Openbaaring op zulk eene volmaakte wyze geleerd wordt.

De Taheiters ſchynen intuſſchen, volgens het geen wy zoo even verhaald hebben, van begrip te zyn, dat God den menſchen zynen wil, door middel van de Priesteren, te kennen geeft. In twyfelachtige gevallen van eenig gewicht, wordt, gelyk men my zelven verzekerd heeft, de Godheid, door de Priesteren, onmiddelyk om raad gevraagd, en deeze brengen haar antwoord aan het Volk over. Hier uit volgt, dat men de *Marais* teſſens als Orakelplaatzen aanmerkt, in welke de Godſpraak, voor den Priester alleen hoorbaar, door hem aan die geenen wordt medegedeeld, die door dezelve onderricht en geleid willen worden. Ook dit denkbeeld is onder de menſchen zoo algemeen, dat men, onder oude en nieuwe Volken, naauwlyks één zal vinden, het welk daaraan niet gehecht geweest is, noch geloofd heeft, dat de Godheid zich het onderwys der menſchen in gewichtige gevallen

vallen, dewelken de naaste betrekking op hunne gelukzaligheid hebben, onmiddelyk heeft voorbehouden.

Dan om weder te keeren tot de overleveringen der Taheiters; zy verhaalden verder, dat, naa dat hun Opperſte God, TAROA-T'EAY-ETOEMOE, met zyne Vrouw, O-TE-PAPA, verſcheidene Goden en Godinnen geteeld, en dezelve tot ſcheppers en beſtierers van de verſchillende deelen van het geheel al aangeſteld hadt; naa dat hy vervolgens de Eilanden gemaakt hadt, toen hy zyne Vrouw door den Oceaan ſleepte — hy ten laatſten by haar eenen Zoon, genaamd O-TEA, hadt gewonnen, en dat deeze de eerſte mensch geweest was. Het Volksſprookje voegt 'er by, dat zyne ledemaaten in den beginne als een kogel te zamengerold waren; maar dat zyne Moeder dezelve van langſaamerhand uitgebreid, en 'er die gedaante aan gegeeven hadt, die zy nog hebben. Uit deeze zelfde Ouderen werdt ook eene Dochter O-TETORRO genaamd, gebooren, die de Vrouw van den eerſten mensch, O-TEA, werdt. Uit dit paar is dan, naar hunne gedachten, het geheele menschlyke geſlacht, voortgeſprooten. Uit dit verhaal van den oorſprong der menſchen kunnen nu de onderſtaande gewichtige gevolgen getrokken worden. 1) Zy gelooven, dat de mensch uit God gebooren is; bygevolg moeten zy ook den-

denken, dat de Goden naar de menſchen gelyken. Dit wordt ook bevestigd door de afbeelding van MAUWI, welke Kapitein COOK op zyne eerſte Reize gezien heeft. 2) Dewyl zy, niettegenſtaande zy beweeren, dat God niet gezien kan worden, MAUWI evenwel onder de gedaante van eenen mensch hebben voorgeſteld, volgt 'er uit, dat zy daar mede geene eigenlyke afbeelding, maar, ſlechts eene zinnelyke voorſtelling van deeze Godheid hebben willen geeven. 3) Daar zy van het Wezen, het welk in de menſchen gewaar wordt en denkt, gelooven, dat het, naa den dood, in eenen afgezonderden toeſtand, voortduurt, en, alhoewel onzichtbaar, nochtans bekwaam is, om werkingen te verrichten, gelyk aan die, welke het in het ligchaam volbrengt; dat het naamlyk ziet en hoort, door zyne vrienden met genoegen kan aangedaan worden, en zyn misnoegen, door menſchen om het leven te brengen, kan aan den dag leggen; volgt 'er onbetwistbaar uit, dat zy hier by aan een onzichtbaar, *vrywerkend* wezen, het welk onafhanglyk van het ligchaam is, denken. Dit is het, het geen zy TIHI noemen, en door middel van een houten beeld, het welk zelden meer dan 18 duimen hoog is, en eene zeer wanſtaltig gefneeden gedaante van een' mensch, nu eens van het manlyk, dan eens van het vrouwlyk geſlacht, heeft, voorſtellen. Het is

dus

dus ook zeer klaar, dat dit beeld hier geene eigenlyke en rechtſtreekſche voorſtelling van dit wezen, of de ziel, maar alleen een *Emblême* een *Symbole* of *Hieroglyphe* is, by welke zy aan de ziel denken. 4) De mensch, uit de opperſte Godheid ontſprooten, moet derhalven ook, naar hunne meening, in zekeren graad den Goden *Homogeen*, of van het zelfde wezen, als zy, zyn. Dan daar zy beweeren, gelyk zy jegens my meermaalen gedaan hebben, dat de groote EATOEA onzichtbaar is, kan deeze overéénſtemming evenwel niet in het ligchaam, dat is, in het zichtbaar gedeelte van den mensch liggen; maar dat inwendige gedeelte van ons Wezen, het welk gewaar wordt en denkt, is, ook volgens de eenvouwige begrippen van dit Volk, *naar het beeld van God geſchaapen*, zoo als onze Openbaaring het uitdrukt. Eindelyk 5) daar zy aan O-TEA, den eerſten mensch, niet meer dan ééne Vrouw geeven, ſchynt dit teffens ten bewyze te dienen, dat deeze Eilanderen zelve de *Monogamie* voor de wettigſte en verſtandigſte manier, om het menschdom voort te planten, houden.

De Inwooneren der Zuidzee ſtellen, volgens hunne eige verklaaring, een toeſtomſtig leven; dan ik moet bekennen, dat ik alle hoop opgeeve, om hunne begrippen daaromtren te zamen te reimen. Zy verhaalden ons, wel is waar, ge-

gelyk ik reeds gezegd hebbe, dat het Wezen, het welk denkt en gevoelt, niet met het ligchaam vergaat, maar gezond (*Waura*) blyft, maar dat het zich na by zyne voorgaande aardsche wooning (het ligchaam, het welk op eene verheve ſtelladie rust) of ook by de overgebleevene beenderen, onthoudt, naa dat deeze in een klein kistje vergaderd zyn. Aan dit Wezen brengen zy vruchten en andere ſpyzen, en laaten dezelve, niet verre van de begraafplaatze liggen; en de wooning van dit Wezen, van deeze zielen, zoo als wy (of van TIHI, zoo als zy) het zelve noemen, maaken de kleine, van hout geſneedene TIHIS, of menschlyke afbeeldingen, uit. — In weerwil van deeze ſtellige en duidelyke verklaaring, voegden zy 'er evenwel, als in éénen adem, by, dat de verſtorvenen, naa den dood, in de Zonne, rondom MAUWI vergaderen, en zich, met deezen God, op broodvrucht, varkens en honden vleesch vergasten, het welk niet eerst behoeft toebereid te worden. Sommigen gingen hier in nog verder, terwyl zy beweerden, dat dezelven aldaar zonder ophouden op den bekenden peperdrank onthaald worden. Deezen toeſtand noemen zy de Vergadering of Samenkomst des Hemels, *Teroea-t'Etài* (*). Intusſchen hebben voornaame lie-

(*) *Teroea* betekent de ſamenkomst of vergadering der Staa-

lieden alleen hoope, om naa hunnen dood in deeze Vergadering te komen; eene bepaaling, die waarſchynlyk in de regeeringsvorm van het Eiland gegrond is, als op het welk alleen lieden van aanzien in de groote Raadsvergaderingen moogen zitten. De *Tautaus*, of geringe lieden, vergaderen, naa den dood, in *Taya-hoboe*, eene plaatze, of eene onderſcheiding, van welke ik niet in ſtaat ben, om eenige verklaaring te geeven. Zoo veel alleen weet ik, dat zy ons het verblyf op éene van deeze beide plaatzen, nooit als eenen toeſtand van beſtraffinge, voorſtelden. De *Te-roea t'Erai* ſchynt eene gelukzalige plaatze van genietinge te zyn, omtrent in den ſmaak van de *Walhella* der Heidenſche Volken, volgens welken de Helden, die in den ſlag ſneuvelen, in het Paleis van ODIN by een komen, van het wild zwyn *Serrunner* ſmullen, en bier en wyn uit de bekkeneelen hunner Vyanden drinken (*).

Volgens de hier mede gedeelde denkbeelden van

Staaten op *O-Taheiti*, in welke de Koning, de Erihs der Provintien, de Priesteren, de overige Erihs en Manahaunes het voorrecht hebben, van te moogen zitten, terwyl de *Hoa's*, of die van het Koninglyk gevolg, 'er wel tegenwoordig moogen zyn, maar ſtaan moeten.

(*) Men zie de *Edda* op verſcheidene plaatzen, en J. G. KEYSLERI *Antiquitates Selectæ ſeptentrionales p.* 149. *ſeq.*

van de Taheitiſche leere zoude het byna ſchynen; dat de Eilanders geen geloof ſlaan aan den invloed van onze tegenwoordige bedryven op de toekomst. Dan ik heb overtuigende redenen, om te gelooven, dat de vreeze, om zich aan het misnoegen der Goden bloot te ſtellen, hen van verſcheidene ſlechte daaden te rugge houdt. Als ik ſomtyds, terwyl ik met hun in geſprek was, hen vroeg, waarom zy deeze of geene zaak niet deeden, by voorbeeld, waarom zy iemand niet ombrachten enz. was het antwoord altoos: de Goden zouden boos worden. Vroeg ik dan verder, of deeze toorn der Goden hun eenige ſtraffe zoude op den hals haalen, beantwoordden zy dit met ja; en op de vraage, of dat misnoegen zich ook naa hunnen dood tegen hen openbaaren konde, gaven zy het zelfde antwoord. Op hoedanig eene wyze, waar, en hoe lang het misnoegen der Goden werke, konde ik by hen niet ontdekken. Toen ik eens de byzit van den Erih van *O-Tahà*, TEINAMAI genaamd, poogde te beweegen, om het kind, het welk zy binnen kort ter waereld moest brengen, niet te dooden, bediende ik my onder anderen van het bewys, het welk by haare landslieden anders zoo gemeen was: dat de EATOEA 'er anders boos (*woriddi*) om zoude worden. Maar zy bleef by haar voorneemen, en antwoordde my zeer koelbloedig dat

dat de Engelſche EATOEA dit misſchien zoude doen, maar dat die van *O-Rajetea* wel wist, dat zy van eenen Errioy zwanger was, wiens kinderen niet in 't leven mochten blyven, en dus, dat hy 'er niet boos over konde worden. Zoo veel ſchynt ten minſten hier uit waarſchynlyk te worden, dat het denkbeeld van een toekomſtig leven, ook by deeze Eilanderen, met dat van ſtraffen en belooningen vergezeld gaat. Daarom betoonen zy eerbied aan den Schepper, en bidden hem met kindlyke eenvouwigheid en ootmoed, naar maate van de geringe kennisſe, aan, die zy van zyne grootte goedheid en voortreflykheid, en naar maate van de vreeze, die zy voor zynen machtigen toorn hebben — begrippen, die hun vroegtydig zyn ingeboezemd. Hunne Godsdienst heeft by gevolg ook invloed op hunne zinlyke geneigdheden, hoe zeer dezelve, voor het overige, even als hun verſtand, nog niet ontwikkeld, nog in zyne kindsheid is.

By de geboorte van een kind, vinden geene plechtigheden of Godsdienstige ceremonien plaatze; men drukt den jonggebooren alleenlyk de neus wat plat, en geeft hem eenen naam, naar het één of ander voorwerp, het welk zich op dat oogenblik meer dan gewoon levendig aan hun vertegenwoordigt, of door de omſtandigheden merkwaardig wordt. Zoo heet, by voorbeeld de tegenwoordige Koning van *Taheiti*, O-TOE,

het welk de naam van eene foort van aschgraauwe Reigers is, de Koning van *St. Christina*, één der Eilanden van de *Marqueſas*, heet AHONOE, ſchildpad; zeker Erih op *Taheiti*, die een nabeſtaande van O-TOE was, heette TIHI, de ziel, of ook het uit hout geſneeden beeld, het welk tot eene zinnelyke voorſtelling van de ziele gebruikt wordt; de Bevelhebber van *Tittaha* droeg den naam van TAUMATA ROA, groote hoed enz.

De volgende plechtigheid, waar aan zich de jongens moeten onderwerpen, is eene ſoort van beſnyding. Tot dit einde wordt een glad ſtukje bamboes onder den voorhuid geſtoken, en deeze daar op met de ſcherpe kant van een ander ſtuk geſpleeten bamboes, doorſneeden, op dat het hoofd der roede daar door niet weder zoude kuunen bedekt worden. Deeze konstbewerking wordt wel door den Priester verricht, echter ſchynt daar by geen Godsdienstig denkbeeld ten gronde te liggen, maar zindelykheid het eenig oogmerk te zyn; daarom is ook noch de ouderdom van het kind, noch de juiste dag bepaald, waar op deeze bewerking moet plaats hebben; dezelve geſchiedt, zoo ras het kind zelf in ſtaat is, om toe te zien, dat de voorhuid niet wederom, naa het doen der doorſneede, over het hoofd der roede ſchuive.

Eene andere konstbewerking, aan welke zich de

de jeugd van beide Sexen moet onderwerpen, is het inprikken van zekere zwarte vlekken op de dyen, ſomtyds ook op de armen en zyden. Het werktuig, waar mede dit gedaan wordt, heeft, op de wyze van een naauwe kam, veele fyne tanden, en draagt den naam van UIWITATTATAU; het tweede gereedſchap, tot deeze konstbewerking noodig, is een houten ſpadel, wiens bovenſte einde wat knodsachtig, omtrent een vinger dik, toeloopt, en waar mede men op het eerstgemelde werktuig, naar een kam gelykende, zachtjes klopt, om deszelfs tanden door den huid te doen gaan. Deeze ſpadel wordt *Tatà-e* genaamd, en dient teffens tot het omroeren der zwarte verwe, of *Arahoà-tattau*. De boogen, die men op het achterſte van den lyder maakt, heeten *Awari*, de groote hoeveelheid van zwarte verwe, of een zeer breede zwarte ſtreep onder die boogen, draagt den naam van *Taumarro;* by de Meisjes worden deeze boogen, die teffens de eerwaardige tekenen van derzelver huwbaarheid zyn, *Toto-hoewa* genaamd. De Priesteren hebben het uitſluitend voorrecht van ook deeze konstbewerking te verrichten, en bekomen daar voor eene belooning in Taheitiſche ſtoffen, hoenderen of visſchen, en, zedert de Europeëſche waaren onder hen gangbaar geworden zyn, ook wel in ſpykers en glazen koraalen.

Hunne huwelyken worden wel met eenige plechtigheden voltrokken, dan het ontbreekt ons tot hier toe nog altoos aan geloofwaardige berichten daar omtrent, dewyl de eenige waarneeming, die wy over dit gewichtig ſtuk kunnen mededeelen, door eenen mensch gemaakt is, die, aan den éénen kant, de taal niet verſtondt, en dus geene verklaaring van alles, het geen hy zag en hoorde, konde vraagen; aan den anderen kant ook geene weetgierigheid genoeg bezat, om zich daar omtrent de minſte moeyte te geeven, of iemand van zyne reisgenooten 'er by te voegen. Wy moeten ons derhalven by het gebrekkig verhaal van eenen niet genoeg opmerkſaamen Europeër bepaalen, die gelegenheid hadt, om by eene plechtigheid van dien aart tegenwoordig te zyn. Naamlyk de Erih van *Mattawai*, TOPERRE genaamd, gaf aan den jongen MAHEINE van *Borabora*, die eene reize van acht maanden op ons ſchip gedaan hadt, zyne Dochter ten huwelyk. MAHEINE zat naast zyne Bruid, en hieldt haare hand in de zyne, terwyl tien of twaalf perſoonen, meest Vrouwen, rondom hen ſtonden, en eenige woorden, in eenen zingenden toon, als *recitativen*, opzeiden. Tusſchen de afdeelingen van dit gezang, antwoordde MAHEINE en zyne Bruid door korte gezegdens. Daar op zette men hun ſpyze voor, waar van het jonge paar, onder

het

het uitſpreeken van zekere woorden, de een uit de hand van den anderen, iets nam, en ten beſluite baadden zy zich beiden in de Rivier.

Vreemder en merkwaardiger is in tegendeel de plechtigheid, die by de lykſtatie van voornaame Taheiters plaats heeft. Zoo ras iemand van aanzien geſtorven is, komen zyne nabeſtaanden en vrienden in zyne wooning by één, en beweenen het verlies van den Overleden den geheelen dag en nacht, tot den volgenden morgen toe. Dan winden zy het lyk in witte ſtoffe, en draagen het in de nabyheid van die *Marai*, alwaar de overblyffelen van het ligchaam in het vervolg zullen begraaven worden. Hiertoe bedienen zy zich van een baar, waar over, op de wyze van eene kleine hut, een dak van palmbladen gemaakt is. Ingevalle de wooning van den Overleden verre van de *Marai* afgelegen is, brengt men 'er het lyk te water heen, dewyl de *Marai's* doorgaans aan den Oever gebouwd zyn. In beide gevallen wordt het doode ligchaam eerst op het ſtrand nedergezet, en de Prieſter, die het zelve vergezelt, zegt onophoudlyk, van het oogenblik af, dat men het lyk wegdraagt, tot dat men met het zelve by de *Marai* komt, gebeden op. Naa dat hy by de *Marai* op het nieuw gebeeden, en eenige ſpreuken opgezegd heeft; ſprengt hy een weinig zeewater na het lyk heen, maar niet op het

zelve. Deeze plechtigheid wordt verſcheidene maalen herhaald, en het lyk telkens opgenomen, en eenige ſchreeden verre te rugge draagen. Intusſchen heeft men niet verre van de *Marai*, een kleine hegge met een *Toepapau*, dat is, eene ſoort van open ſchuur, welke op ſtylen van zes of zeven voeten hoog, rust, gereed gemaakt, en hier onder plaatst men het lyk met de baare, het zy op paalen, of ook op eene vloer van planken, tot dat einde gemaakt; alwaar het blyft, tot dat het vleesch van de beenderen afgerot is. Geduurende dien tyd, dien het ligchaam daartoe noodig heeft, brengen de nabeſtaanden verſcheidene maalen vleesch, vruchten, en water, en laaten deeze levensmiddelen op eenigen afſtand van de *Toepapau* ſtaan. Daarenboven wordt de begraafplaatze met Taheitiſche ſtoffen, en kranſen, van de vruchten van *e-Hwarra* (*Pandanus*) en kokosbladen gevlochten, vercierd. Rondom dezelve worden ook eenige Knodsboomen (*Caſuarina equiſetifolia*) geplant. De Vrouwlyke bloedverwandten wonden zich aan het hoofd met haijentanden, om haare droefheid te kennen te geeven. Het bloed uit deeze wonden, en de traanen, welke zy by deeze plechtige gelegenheid ſtorten, laaten zy zorgvuldiglyk op kleine lapjes van haare ſtoffe droppelen, en werpen dezelve, beneffens het hayr, het welk eenige jon-

jonge lieden zich by deeze zelfde gelegenheid affnyden, onder de baare. Eenige dagen naderhand trekt één der naaste bloedverwandten het boven beſchreeven rouwgewaad aan, en neemt in de ééne hand den klapper, die uit twee groote Paarl d'Amour ſchulpen beſtaat, in de andere eenen houten ſtok, die boven aan den rand, of aan de ſcherpe zyde, met haijentanden bezet is. In dit gewaad doet hy eenen plechtigen omgang, langs eenen grooten omweg, van het huis van den Overleden, tot aan deszelven begraafplaatze (*Toepapau*). Vóór hem uit gaan twee of meer lieden, die byna geheel naakt, en over het geheele ligchaam, met een zwartſel, uit houtskoolen en water gemaakt, geverwd zyn. Deeze heeten *Ninèva*, dat is, zinlooze of dollen, dewyl zy menſchen moeten verbeelden, die door droefheid hun verſtand verlooren hebben. Ingevalle de rouwdraager, die het vreemde treurgewaad aan heeft, iemand in zynen weg ontmoette, zoude hy op hem af gaan, en hem met de tanden, waar mede zyn ſtok gewapend is, gevoelige wonden toebrengen. Zoo ras daarom de klapper, die zyne komst aankondigt, gehoord wordt, verlaat ieder een zyne wooning, en ſchuilt weg, of loopt verre van den weg, dien de rouwdraager gewoon is te neemen. Deeze zegt intuſſchen allerleie gebeden op, zoo wel wanneer hy het lyk begint te na-

deren, als ook wanneer hy voorby de wooningen van menſchen gaat, die nog in leven zyn. Deeze plechtige omgang, of *proceſſie*, wordt vyf maanden lang, op gezette tyden herhaald; maar tegen het einde van den rouwtyd veel zeldſaamer, dan in den beginne. De bloedverwandten losſen elkanderen daar by af; ſomtyds gaat, op hun verzoek, de Priester mede, om te bidden en den Goden een offer te brengen. — Naa dat het vleesch vergaan is, ſchaaft men de beenderen verder geheel ſchoon, wascht en begraaft ze in de *Marai*, ingevalle de Overledene een *Erih* of uit de hoogſte klasſe, maar buiten dezelve, by aldien hy niet van dit aanzien geweest is. Het bekkeneel van eenen *Erih* wordt niet met de overige beenderen begraaven, maar in eenen lap ſtoffe gewonden, en in een langwerpig kistje of eene lade gelegd (*), welke in het

(*) De manier van begraaven der Taheiters ſchynt, wel is waar, met den eerſten opſlag, ten uiterſten vreemd; maar by een naauwkeuriger onderzoek vindt men evenwel by veele oude en nieuwe Volken, veel, het geen 'er mede overeen komt. By myn verblyf in *Ruſland*, in den jaare 1765, zag ik, in de groote heide, aan de Oostzyde van de Wolga, verſcheidene lyken van Kalmukken op dezelfde wyze aan de verrottinge overgegeeven. Een van dezelven lag in eene hut, in zyne kleederen; rondom de hut ſtonden eenige lange ſtaaken, met wimpels van Zyde en Catoen, waarop Tibetaanſche letteren gedrukt waren. Een ander lag in eene

het Taheitisch, zoo als wy reeds gezegd hebben, *te-Hwarre no te Orometoca* genaamd wordt. Zelfs

eene kleine houte doodkist, dewelke 6 voeten lang en twee breed was. Toen ik dezelve naderde, liep 'er een vos uit, die van het doode ligchaam gegeeten hadt. Rondom deezen *Sarcophag* ſtonden nog, behalven de reeds gemelde wimpels, op foortgelyke ſtaaken, eenige ſtukken houts, die in het midden doorboord waren, om de ſtaak door te laaten, maar aan beide einden lepelswyze uitgehold, zeven of acht duimen lang, en in de holte insgelyks met Tibetaanſche letteren beſchreeven waren. Dewyl de holtens of lepels, aan beide zyden van de as, naar tegenovergeſtelde ſtreeken van den wind gericht waren, was het minſte luchtjen genoeg, om dezelve te beweegen. De *Lamen* of Kalmukſche Prieſteren, beweeren, dat de inhoud van het gebed, als met elke omdraaijing van den wimpel, voor de rust der ziele van den Overleden, tot God wordt opgezonden. In de *Artbæologia* van de Maatſchappye der oudheden te Londen ſtaat eene verhandeling (*Vol.* II, *p.* 233) die ik in 1767 ſchreef, waar in ik een bericht van de zes manieren van begraaven gegeeven hebbe, die onder de volken van den *Dalailamaiſchen* Godsdienst plaats hebben. De eerſte is, de lyken der Prieſteren, Khans, Noyons, en andere lieden van aanzien te verbranden, en derzelver aſſche, met wierook vermengd, na den *Dalai-lama* te Tibet te zenden. Ten tweeden worden de lyken ſomtyds in doodkisten bewaard, en ten laatſten met ſteenhoopen bedekt. Ten derden worden eenigen op de toppen der bergen gedraagen, en aldaar aan de vogelen en wilde dieren tot ſpyze gegeeven. Ten vierden draagt men andere in eene afgeſchutte plaatze, alwaar eene menigte van honden gehouden worden; de doodgraaver voert de honden met het vleesch, het welk te vooren van de been-

Zelfs naa het ter aarde beſtellen van de beenderen hervatten de bloedverwanten, zomtyds in ge-

beenderen afgezonderd is, werpt deeze in het water, en geeft het bekkeneel aan de nabeſtaanden, die het zelve eerbiedig na huis draagen. Ten vyfden werpt men eenige lyken in het water. Ten zesden worden eenige ter aarde beſteld. Welke van deeze wyzen van begraaven by eenen Overleden moete plaats hebben, bepaalt de Priester naar aanwyzing van het uur, waar op hy geſtorven is. De bevestiging van deeze berichten vindt men in de Reizen van PALLAS, door verſcheidene gedeeltens van het Rusſisch Ryk, D. I, bl. 362, 363, en ten deele ook in STEWART's bericht van het Koningryk Tibet, in de *Philoſ. Tranſactions Vol.* LXVII, *part.* 2. *p.* 478. Op het Eiland Formoſa, of Taijovan. behouden de Inwooneren de lyken der verſtorvenen, op eene verheven ſtelladie gelegd, in hunne woonhuizen, en leggen 'er vuur onder aan, om ze uit te droogen. Naa den negenden dag wikkelen zy het lyk in matten en ſtoffen, en leggen het op een hoogere ſtelladie. Naa dat het aldaar drie jaaren gelegen heeft, worden de beenderen begraaven. Zie CANDIDUS, *Relation of the island of Formoſa.* De Inwooneren van Korea begraaven de overblyffelen van hunne verſtorvene vrienden niet, dan naa verloop van drie jaaren (Du Halde *Hiſtory of China*) De Indiaanen aan den Oronoko laaten de lyken van hunne Bevelhebberen verrotten, en vercieren naderhand het geraamte met gouden cieradien en veeren, en hangen het zoo in eene hut op. (Zie *Voyage of ſir Walter Raleigh, in Hackluyt's Collection Vol.* III, *p.* 644, *edit.* 1598.) By Apollonius Rhodius (*Argonautic. Lib.* III, *p.* 207) en by Ælianus (*Var. Hiſt. l.* IV, *c.* 1.) leest men, dat de Kolchers gewoon waren, de lyken in onbereide oſſenhuiden te naaijen, en ze aan ketenen in de lucht

gezelſchap van den Priester, zekere plegtigheeden. De Priester neemt, by voorbeeld, eenen bundel roode papegaaijen veeren (*Oera*) met kokosdraaden omwonden, en maakt hem op eenen kleinen, puntigen, in den grond ſtaanden, ſtaak (*) vast. Tegen deezen ſtaak over wordt een jonge Piſangboom, als een zinnebeeld van vriendſchap, vrede en verzoeninge in den grond geſtoken. De Priester ſtaat met de bloedverwanten voor de roode veeren, hy bidt aldaar en legt naderhand op het graf eenige kokosbladen, die, onder het gebed, op eene verſchillende wyze zyn ſaamengevlochten; terwyl de bloedverwand-

iucht te hangen. De Inwooneren van Chili (Tſchile) geeven aan hunne dooden dezelfde houding, die een kind in 's moeders ligchaam heeft, en leggen het zoo op eene ſtelladie, die zes voeten hoog is (*Supplem. to* ANSON'S *Voyage.*) De *Moluccos*, *Tatuheto* en *Diwiheto* in Zuid Amerika, doen het vleesch van de beenderen der overleedenen, en bewaaren het ſchoon gemaakt geraamte in onderaardſche holen. De *Teoelheets*, een ander volk in die zelfde gewesten, bewaaren dezelve in kleine hutten, na by de Zeekust, dicwyls 300 zeemylen verre van hunne woonplaatze. Zie FALKNERS *Deſcription of patagonia p*, 118, 120.

(*) Deeze veeren worden, gelyk bekend is, door de inwooneren zeer hoog geacht; hier zyn zy, om zoo te ſpreeken, een zinnebeeld der Godheid, en dienen eigentlyk, om de opmerkzaamheid, gedurende de plechtigheid, van andere voorwerpen afgetrekken, en op het geen 'er verricht wordt, te vestigen.

wandten allerleie levensmiddelen, als een Offer, by het graf laaten ſtaan.

Op *O-taha* zag ik een Vrouwsperſoon in het rouwgewaad (*Hiwa*) rondgaan, 'er werdt aldaar een plechtige dans gedaan, en de nabeſtaanden van den overleeden waren 'er, goed gekleed, by tegenwoordig, en gaven aan de trommelſlagers en ſpeellieden ſtukken ſtoffe ten geſchenke.

Uit alle omſtandigheden van deeze begraafnisplechtigheden ſchynt te blyken, dat de inwooneren van Taheiti en de naburige Eilanden eenen toeſtand der Ziele (*Tihi*) gelooven, in welken deeze, van het lighaam geſcheiden, nog leeft. Hoelang, naar hune gedagten, de Ziele zich by de beenderen ophoude, en wanneer zy dezelve eindelyk verlaate, om, in gevalle het eene voornaame Ziele is, na MAUWI in de Zonne te gaan, en met de hemelſche vergadering *Te-ræa te-rai* het Feest te vieren — heb ik niet kunnen ontdekken. Misſchien zonde hier de zoo beruchte, en zoo verkeerd begreepen leere der Egyptenaaren, van de Zielsverhuizinge eenige opheldering kunnen geeven (*). De Egyp-

(*) In de volgende Afdeeling zal men de leere der Zielen, zoo als dezelve by de inwooneren der Carolynen Eilanden is aangenomen, beſchreeven vinden. Men kan ze tot opheldering van de leere der Taheiters gebruiken.

Egyptenaaren waren naamlyk van gedachten, dat de meeſchelyke Ziele, *naa dat het lichaam vergaan was*, beſtemd was, om in de lichaamen van viervoetige dieren, vogelen of visſchen te keeren, tot dat zy, naa verloop van 3000 jaaren, wederom een menſchelyk lichaam te regeeren kreeg (*). Om nu dit vergaan en de verrotting van het lichaam voortekoomen, waren zy gewoon, het zelve te balſemen, op dat de Ziele, van de moeite, om in zoo veele dierlyke lichaamen te verhuizen, ontſlagen, naa verloop van 3000 jaaren, terſtond van het eene menschlyke lichaam in het andere zoude kunnen overgaan (†). Zoude het nu ook niet wel kunnen zyn

(*) HERODOTUS, *lib.* II *No.* 123.

(*) Zoo lang het ligchaam niet vergaan was, bleef, volgens de gedachten der Ægyptenaaren, de ziele na by het zelve. Te Memphis lag tusſchen de Stad en de begraafplaatze eene zee, en naby dezelve een ſchoon groen veld, het welk het *Elyſium* was. Want dus luidt de aanmerking van SERVIUS, *ad æneid.* VI: *Vireta prope Memphin amoena ſunt, in quibus Ægyptiorum ſepulcra ſunt, hæc Elyſios campos vocant. Palus prope eſt, loto & calamis plena, & graviter olet; per hanc paludem vectantur cadavera; hinc dixit* ORPHEUS *Vehi per Acherontem.* HOMER. *L.* IV, *odyſſeæ, ubi loquitur* PROTEUS: *ſed te Elyſium campum & ultimas terras Dii immortales mittent &c.* HOMERUS noemt het, in de *Odyſſea* Ω, 13'

ar-

zyn, dat de Taheiters den overgang der Zielen na de hemelſche vergadering insgelyks eerst naa de volſlaagen verrotting van het lichaam laaten volgen? Van het in het oog loopend onderſcheid tusſchen hunne leere en die der Egyptenaaren ſpreeken wy niet. Dezelven komen daar in alleen met elkanderen overeen, dat de Ziele in de nabyheid van het lichaam blyſt, zoo lang het vleesch zich nog onverteerd op de beenderen bevindt. Kunnen de menſchen niet toevallig dezelfde gewoontens, en dezelfde denkbeelden over zekere onderwerpen hebben, zonder ze daarom van elkanderen ontleend te hebben? Ik voor my ten minſten ben verre af van te denken, dat

— — — — ασφοδελον λειμωνα
Ενθαδε ναιουσι ψυχαι: — — — —

dat is: *de begraasde Velden, alwaar de zielen woonen.* De woorden Αχηρουσια en *Elyſium* zyn van Ægyptiſchen oorſprong, en hebben eenige betrekking op vruchtbaarheid, gras en biezen. Niet verre van daar waren de Ηλιοσπυλαι, *de poorten der Zonne*, dat is, een Tempel van *Serapis* of van de Zonne, λευκας πετρα, of dat gedeelte van Memphis, het welk by THUCYDIDES (*Lib.* I, *cap.* 104.) *Leucotiche* genaamd wordt. — De Taheitiſche *Marais* liggen altoos aan den Oever der zee, in eene aangenaame, beſchaduwde en groen begraasde plaatze.

dat de Eilanderen in de Zuidzee de plechtigheden van hunne begraafnisſen van de Ægyptenaaren ontleend hebben.

Ons verblyf op de *Vriendlyke* Eilanden was, beide reizen, ſlechts zoo kort van duur, dat wy, omtrent derzelver Godsdienstige begrippen en plechtigheden, weinig voldoende berichten konden verzamelen. Intusſchen hebben wy ook aldaar het woord *Eatoeka* (*) gehoord, en éénen van hunne Priesteren voor één van hunne begraafnishuizen, die zy *Affayetoeka* noemen (†), een lang gebed zien doen. In deeze huizen begraaven zy, volgens hun eigen getuigenis, de overblyffelen van hunne verſtorvene vrienden. Zulk een huis, het welk ik onderzocht, was van binnen met ſtukken van koraalklip gevuld, en ik vondt daar in een paar ſlecht geſneedene menschlyke beelden, die naar de Taheitiſche *Tibis* geleeken. Ik vroeg, of dit hunne *Eatoeka's* waren? Maar zy ontkenden dit terſtond, en op myne verdere vraagen noemden zy dezelve *Tighi*. Ik onderzocht verder, of zy deeze beelden aanbaden? Dan ook dit ontkenden zy, en ſtieten deeze beelden met hunne voeten, om te

(*) Gelyk op Taheiti *Eatoea* (de Godheid)

(†) Deeze naam betekent *een Godshuis*. Want op die Eilanden betekent *Farre* een huis, en *Eatoea* God, waar uit deze *e-Farre-toeka*, of *e-Faye-toeka* ontſtaan is.

te toonen, dat zy 'er geen' den minſten eerbied aan beweezen.

De *Nieuw-Zeelanderen* vonden wy in zaaken van den Godsdienst zeer onweetende; intuſſchen kenden zy de naamen *Eatoeka* en *Tighi*, en hechtten 'er dezelfde betekenis aan, als de laatstgemelde Eilanderen. De *Tighis* ſneeden zy als menschlyke figuuren, maar ten uiterſten wanſtaltig en klein, uit een' groenen Nierſteen, en droegen dezelve gemeenlyk, aan een' koord, om den hals. Tot deeze gewoonte ſchynt hunne Nomadiſche manier van leven gelegenheid te geeven; dewyl het afbeeldſel van een *Tighi*, zo het op eene blyvende plaatze onbeweeglyk vast gemaakt wierdt, zeer ligt eener partye van ſtroopende Vyanden in handen zoude kunnen vallen, en door dezelve gebroken worden. Nog eene andere rede voor deeze gewoonte moet misſchien daar in gezocht worden, dat zy hunne dooden niet begraaven, maar, door middel van eenige ſteenen, in zee laaten zinken. Ook draagen zy, ter gedachtnieſe van hunne verſtorvene vrienden, derzelver tanden, aan ſnoeren, om den hals. Ik heb zoo wel Mannen als Vrouwen gezien, die eenen geheelen halsband van zulke tanden droegen.

Op het *paascheiland* begraaft men de dooden in de nabuurſchap van de reusachtige ſteene beelden, die aldaar de plaatze der Taheitiſche

Tibis

Tibis van hout bekleeden, dewyl het hout op dit Eiland ongemeen ſchaars is. De Inwooneren verhaalden my, dat deeze ſteene figuuren hunne overledene Bevelhebberen of *Harihis* verbeelden. Boven op het ſteene voetſtuk, waar op deeze beelden ſtaan, liggen verſcheidene afzonderlyke menſchen beenderen verſpreid. Ik mat een heupbeen, en vondt, dat het na genoeg dezelfde langte hadt, als het myne.

Op de *Marqueſen Eilanden* zagen wy nergens eenige ſpooren van eene begraafplaatze, maar waarſchynlyk waren dezelve op de toppen der bergen. Wel is waar, niemand van ons beklom dezelve, maar wy konden door middel van onze kykers, van het dek van ons ſchip verſcheidene lange, recht opſtaande, paalen op dezelve ontdekken, die zich omtrent als de *Tibis* op *Taheiti* vertoonden, alhoewel ſommigen van onze reisgenooten dezelve voor vestingwerken aanzagen. MENDANNA zag, in den jaare 1595, op het zelfde Eiland (*St. Christina*) niet verre van het Vlek, of de Stad, gelyk hy zé noemt, een bedehuis, met palliſaden omringd; de ingang door de palliſaden lag aan de Westzyde, maar de deur van het huis, het welk in het midden ſtondt, aan de Noordzyde. In het huis waren eenige ſlecht geſneedene houten figuuren, en allerleie ten offer gebrachte levensmiddelen, onder anderen ook een Varken. Dit namen de

Spaanſche Soldaaten 'er af, en waren gereed, om nog meer mede te neemen, toen de Indiaanen hen ſtoorden, en hun door tekenen te verſtaan gaven, dat zy alles onaangeroed moesten laaten, dewyl het huis en deeze figuuren by hen in eere, en in zekeren opzichte voor heilig gehouden wierden (*). Dit bericht laat by my geen' twyfel over, of deeze omheinde plaatze zy tot den Godsdienst en tot begraafnisſen beſtemd, en dus eene *Marai* geweest. Op dezelfde wyze ſchynt ook de overéénkomst der offeranden, van varkens en andere levensmiddelen, op beide plaatzen gebracht, als mede van de houtene *Tihis*, te bewyzen, dat de Godsdienst daar te lande van dezelfde natuure is, als die in de *Societeitseilanden* algemeen is ingevoerd.

Op *Mallikollo* hielden wy ons ſlechts éénen dag op, en konden bygevolg nopens den Godsdienst der Inwooneren van dat Eiland geene berichten bekomen. De *Hymnen*, welke eenige Inwooneren van *Tanna*, elken morgen, by het aanbreeken van den dag, zongen, waren zonder twyfel, eene ſoort van Godsdienst, gelyk men uit den ſtaatlyken toon der ſtemmen, en uit de zorgvuldige waarneeming van het bepaald tydſtip, klaar konde afneemen. Van begraaf-

(*) DALRYMPLE'S, *Collect. of Voyages. Vol.* I, *p.* 68.

graafnisſen hebben wy aldaar insgelyks niets ontdekt.

In *Nieuw-Kaledonien* zagen wy, op den top van eenen onvruchtbaaren heuvel, eenige paalen in den grond geſtoken, en op dezelve eenige takken, mitsgaders eenig droog gras, gelegd. Dit was, gelyk zy ons te kennen gaven, ééne van hunne begraafplaatzen. Dicht aan het ſtrand ontdekten wy ook nog eene omtuining of palliſade, die eenen grafheuvel, van vier voeten hoog, inſloot. Boven op den heuvel ſtonden eenige ſtaaken in den grond, boven aan welke eenige groore ſlakhorens (*Turbines*) vast gemaakt waren; men deedt ons begrypen, dat dit de begraafplaatze van den Bevelhebber van dat diſtrikt was.

Op het Eiland *Balabia*, het welk ten Noordwesten van *Nieuw-Kaledonien* ligt, vondt ons Volk (door COOK daar heen gezonden) eenen grooten grafheuvel van eenen Bevelhebber der Inboorlingen, die in eenen Veldſlag tegen de Inwooneren van *Minda* of *Mingha* (*) gebleeven was. Eindelyk vondt ik ook, eenige Engelſche mylen verre van de ankerplaatze van ons ſchip, aan de voet der bergketen, die door het

(*) Dit groote Eiland, zegt men, dat ten Noorden of ten Noordwesten van *Balabia* ligt, en dat deszelfs krygszuchtige Bewooneren vyanden der Inwooneren van *Balabia* zyn.

het geheele Eiland *Nieuw-Kaledonien* loopt, een huis van eenen Bevelhebber, en achter het zelve eene rey houten paalen, omtrent tien of twaalf duimen in het vierkant dik, en acht of negen voeten hoog, aan welker top zich een knop bevondt, die het hoofd van eenen mensch verbeeldde. De oude Man, die in dit huis woonde, gaf my, door tekenen, te kennen, dat dit zyne begraafplaatze was; dan, daar wy aldaar alleenlyk met oogmerk gekomen waren, om HIBAL, eenen vriend van Kapitein COOK te zoeken, aan wien deeze een paar varkens wilde ten geſchenk geeven, hadden wy geenen tyd, om nader na deeze zaak te verneemen, te meer, daar het de laatſte dag vóór ons vertrek was. Intusſchen doen deeze begraafplaatzen en geſneedene hoofden eenigszins denken, dat hunne manier, om de lyken te begraaven, met die, welke op *Taheiti* gebruiklyk is, ten naasten by overeenkomt.

Ik heb gezegd, dat het Veelgodendom der Bewooneren van de Zuidzee één der verdraaglykſten is; en ik denke, deeze ſtelling, door het geen ik van hunne Godsdienſtige begrippen en plechtigheden heb bygebracht, beweezen te hebben. Menschlyke uitvindingen, menschlyke ſtellingen en werken, draagen, gelyk overal, zoo ook hier, de zichtbaarſte kenmerken van onvolmaaktheid en dwaalinge; dan hier is ten minſten de-

deeze onvolmaaktheid niet met wreedheid bevlekt, niet met bygeloof in dien hoogen trap bezoedeld, gelyk by zoo veele Volken, die men voor beſchaafder en beter houdt. De Godsdienst der Taheiters vordert aanbidding van God, leert hem als den geever van alle goede gaaven erkennen, die hunne gebeden verhoort, de menſchen, die hem aanroepen, gaarne hoort, en de vroomen helpt. En wat zyn deeze leerſtellingen anders, dan een bron, waar uit rechtvaardigheid, goede trouw en braafheid, of, met één woord, waar uit alle plichten en deugden van het gezellig leven vloeijen, zonder welke geen troost, en geene gelukzaligheid onder de menſchen mooglyk is!

Atque haud ſcio, an pietate adverſus Deos ſublata, fides etiam & ſocietas humani generis, & una excellentisſima virtus, juſtitia, tollatur.

CIC. *de Natura Deorum. l* I, *p.* 7. *Elzev.*

TIENDE AFDEELING.

KORTE HERHAALING. ALGEMEENE BESCHOUWING VAN HET GELUK DER BEWOONEREN VAN DE EILANDEN IN DE ZUIDZEE. KORTE VERGELYKING VAN DERZELVER ZEDEN EN GEWOONTENS MET DIE VAN ANDERE VOLKEN.

Nec solum in rectis, sed etiam in pravis actibus insignis est humani generis similitudo.

CIC. *de legibus l.* I, *p.* 305. *Ed. Elzev.*

Ten besluite van onze aanmerkingen over de Eilanderen in de Zuidzee, zullen wy nog eens de uitkomsten der negen voorgaande Afdeelingen in één punt te zamen brengen, ten einde in staat

ſtaat te zyn, om ons, van hunnen tegenwoordigen toeſtand, een te volledliger en juister denkbeeld te vormen.

De Eilanden van de Zuidzee, welke wy bezocht hebben, zyn, over het geheel genomen, taamlyk volkryk. Hoe verder zy van den Evenaar liggen, zoo veel te geringer is derzelver volkrykheid, en onder die, welke tuſſchen de Keerkringen gelegen zyn, hebben zy de grootſte menigte van inwooneren, die het meest beſchaafd zyn. Zonder de menigte van menſchen op *Taheiti* naauwkeurig te bepaalen, het welk by de weinige *data*, welke wy nu nog maar bezitten, niet wel mooglyk is, kan men evenwel eenen vry waarſchynlyken overſlag maaken, wanneer men het getal hunner krygsbooten in het oog houdt, en de daar uit volgende berekening met de menigte van Broodboomen op de bewoonde vlakte, en met het getal van deeze boomen, het welk tot onderhoud van éénen mensch noodig is, vergelykt. Uit deeze opgaaven blykt dan, dat het Eiland nog eene grootere menigte van menſchen zoude kunnen voeden, dan wy waarlyk denken, dat 'er op gevonden wordt. Naar deezen maatſtaf zoude nu ook de volksmenigte op de overige Eilanden, op gronden van overeenkomst, kunnen beoordeeld worden; en op deeze wyze te werk gaande, ſchatten wy het getal van alle de Inwooneren,

op de gezamenlyke Eilanden, welke wy bezocht hebben, op meer dan een Millioen.

Wy hebben verder aangemerkt, dat deeze Eilanders in kleur, gedaante, fchoonheid en geaartheid, onder elkanderen zeer verfchillen; en dat de Inwooneren van *Taheiti* en de *Societeitseilanden*, mitsgaders die van de *Marqueſas*, de *Vriendlyke Eilanden*, *Nieuw-Zeeland* en *Paascheiland*, eene geheel andere *race* van menfchen, dan die op *Nieuw-Kaledonien*, *Tanna*, *Mallicollo*, en de overige nieuwe *Hebriden*, uitmaaken. By deeze aanmerkingen hebben wy eenige berichten omtrent de Bewooneren van het *Vuurland*, welke wy insgelyks bezocht hebben, gevoegd, en teffens het bewys vooraf laaten gaan, dat in Zuid-Amerika, in der daad, een byzonder groot en athletisch Volk gevonden wordt, hoe zeer de vertellingen van Reuzen, welke hier uit zoo dikwyls ontfprooten zyn, de zaak te veel vergrooten. In de volgende Afdeeling hebben wy de oorzaaken van deeze verfcheidenheid, die men onder de Bewooneren der Zuidlanden bemerkt, aangetoond. Dit gaf ons gelegenheid, om de twee gevoelens, die men hier over heeft, maar die vlak tegen elkanderen aanloopen (waar van het eerfte verfcheidene, wezenlyk en oorfpronglyk van elkanderen verfchillende foorten van menfchen aanneemt, het tweede in tegendeel zelfs de *Orang-oetangs*

onder de menſchen telt) voor te ſtellen, en derzelver ongerymdheid aan te toonen. Tegen het laatſte ſtrydt naamlyk het gebruik der gezonde reden, het ontſtaan en de aaneénſchakeling van begrippen, het aandoenlyke van het hart, de veredeling van het zedelyk gevoel, en het vermogen om te kunnen ſpreeken, het welk op de ſterkte, den geheelen omtrek en de buigſaamheid der uitdrukkingen, zoo wel, als op het geheele gebouw van het menschlyk ligchaam rust, het welk van alle ſoorten van aapen zoo aanmerklyk verſchilt. Het andere gevoelen is door de bevinding wederlegd, terwyl de onderſcheidene ſtammen van het menschlyk geſlacht, zy moogen zich onder elkanderen vermengen, zoo als zy willen, nochtans vruchtbaar blyven, en kinderen, door tweeërleie Ouderen geteeld, aan den éénen kant hun geſlacht verder voortplanten, aan den anderen ook eene nakomelingſchap nalaaten, die, door eene vermenging der *racen* in eenige geſlachten, alle ſpooren van haaren eerſten gemengden oorſprong, ten aanziene van haare natuurlyke geſteldheid, ten éénen maale wederom verliezen kan. Deeze overweegingen brachten ons tot het onderzoek, waar in dan wel de grond van die verſcheidenheid mocht liggen? en toen bleek het ons, dat dezelve alleen aan natuurlyke (*Phyſieke*) oorzaaken moet worden toegeſchreeven. Intusſchen

blykt

blykt teffens uit de voorbeelden, by deeze gelegenheid bygebracht, dat het, onder dezelfde omſtandigheden, gemaklyker valt, eene witte *race* van menſchen, alleen door den invloed der luchtſtreek, in eene zwarte, dan omgekeerd, eene zwarte van langſaamerhand in eene witte te veranderen. Hier uit volgt dus, dat, wanneer twee *racen*, ééne die blanker, ééne andere, die donkerer van kleur is (voor zoo verre zy naamlyk by haare omzwervingen zich langer in heete gewesten heeft opgehouden) zich onder ééne en dezelfde luchtſtreek ter neder zetten, beiden eenen indruk van de luchtſtreek, die zy het laatst verlaaten hebben, zouden behouden. Op deeze veronderſtelling bouden wy vervolgens het vermoeden, dat de beide *racen*, die men in de Eilanden van de Zuidzee vindt, derwaarts langs zeer verſchillende wegen moeten gekomen, en eer zy zich na deeze gewesten begaven, reeds uit verſchillende ſtammen ontſproten zyn. By aldien men geſchiedkundige bewyzen voor deeze gedachte konde bybrengen, zoude zy in eene onbetwistbaare waarheid veranderen. Maar hoe kan men geſchiedkundige bewyzen by menſchen zoeken, die geene gedenkſtukken, geene geſchiednisſen bewaaren. De vyf Volken, dewelken tot de eerſte (blankere) *race* behooren, ſchynen intusſchen met de Maleijers vermaagſchapt, en van daar over *Borneo*, de

de *Manilles*, *Dieven-* en *Carolyneneilanden* in de Zuidzee gekomen te zyn, terwyl integendeel de zwarte *race*, naar myn oordeel, van de oorſpronglyke zwarte Bewooneren der Molukſche Eilanden afſtamt, die aldaar, by de aankomst der Maleijers, in het binnenſte van hunne landeryen, te rugge getrokken zyn. De taal van beide *racen* ſtrekt eenigszins ten bewyze van deeze ſtelling, dewyl de vyf ſtammen der eerſte *race* zich van eene zelfde taale, alleenlyk door verſchillende dialekten onderſcheiden, bedienen, in welke nog verſcheidene Maleyſche woorden voorkomen, terwyl integendeel van de drie ſtammen van de tweede *race*, dewelke ons zyn bekend geworden, ieder zyne byzondere taal heeft. Ten laatſten hebben wy hier by nog aangemerkt, dat geene van alle deeze taalen, met eenige taale der Volken, die aan de Westkust van *Amerika* woonen, de minſte overéénkomst heeft.

Naar maate de Eilanderen, buiten de warme aardſtreek, nader by de Aspunten liggen, zyn ook buiten twyfel hunne Bewooneren, voor zoo verre wy dezelve gezien hebben, minder gelukkig, en armer aan allerleie ſoorten van genietingen. De treurige geſteldheid van de Pesſeraehs en de Nieuw-Zeelanderen, met den veel gelukkigeren toeſtand der Taheiters vergeleeken, bewyst reeds middagklaar, dat die twee Volken eenen voorgaanden beteren toeſtand van hun-

hunne Voorouderen *verlooren* hebben, en van denzelven *ontaart* zyn; waar by de barre luchtſtreek eerst op het ligchaam, en vervolgens op hun verſtand en hart ſchynt gewerkt te hebben. Maar al vergelyken wy zelfs de Bewooneren der Westlykere Eilanden in de Zuidzee met de Taheiters, het voordeel blyft, in weerwil der overéénkomst van luchtſtreek, evenwel aan de zyde der laatstgemelden; ten duidelyken bewyze, dat de luchtsgeſteldheid geenszins de eenige bron van Volksgeluk is, maar dat de opvoeding daar op ten minſten eenen even ſterken invloed moet hebben. Daarom vergelykt men de Volken, die zich op verſchilleude trappen van beſchaavinge bevinden, zeer gepast, met de verſchillende trappen van den menschlyken ouderdom, van den jongen af tot den volwasſen Man toe, met dit onderſcheid alleen, dat de gemeenſchaplyke vorderingen eens Volks, van het alleen dierlyk leven (*animality*) door de trappen van wildheid en woestheid opwaarts, tot de volkomenheid van eene beſchaafde Maatſchappye, die wederom voor verſcheidene trappen van veredeling vatbaar is, ongelyk veel langſaamer voortgaan. Even daarom kan men ook niet verwachten, dat het kortſtondig verblyf der Europeërs onder deeze Zuidlandſche Volken, eene merkbaare verandering in de Zeden der laatstgenoemden zal veroorzaakt hebben. Naa

dee-

deezen buitenſtap maakten wy eene vergelyking tusſchen de *Eskinos* en *Peſferaehs*, die geheel ten nadeele der laatſten uitviel; en het bleek ons, dat de *Nieuw-Zeelanderen* reeds eenen ſtap voorwaarts gedaan hebben. Hier op waagden wy het, ons in het veld der waarſchynlykheden te begeeven, om een middel te ontdekken, het welk de arme *Vuurlanders*, uit hunnen tegenwoordigen armzaligen, tot eenen beteren en gelukkigeren toeſtand, zoude kunnen verheffen.

Naamlyk, by eene toeneemende Volkrykheid, behoefde ſlechts gebrek aan levensmiddelen éénen ſtam, of één klein Volk te noodzaaken, om het ander te onderdrukken. De verééniging der onderdrukten onder elkanderen, om hunnen vyanden zoo veel te ſterkeren tegenſtand te bieden, of zelfs om dezelve geheel te beteugelen, zoude hen reeds in alle gevallen gelukkiger maaken.

Een Wilde gevoelt zyne phyſieke ſterkte, en het eerſte beginſel van ontſpruitende vermogens der ziele. Hoe wild en ongetemd hy ook zy, moet hy echter op de beweegingen van zyne vyanden letten, met anderen een gemeenſchaplyk verbond aangaan, en dus, vroeg of laat, zachtere zeden aanneemen. Zyne wreede gewoonte, om het vleesch van zyne medemenſchen te eeten, die ſlechts een uitwerkſel van onmaatige wraakzucht, en niet van honger, is, ver-

valt

valt in het vervolg, als een tegennatuurlyk gebruik, van zelve.

Om vervolgens het geluk, waar voor de Bewooneren der Eilanden in de Zuidzee thans vatbaar zyn, en het welk zy werklyk genieten, zoo veel te duidelyker te ſchetzen, lieten wy eenige algemeene denkbeelden van de onderſcheidene trappen van gelukzaligheid vooraf gaan, waar voor een mensch, naar de onderſcheiden maate van zyne beſchaavinge, vatbaar is. Dewyl de ligchaamlyke behoeftens, voedſel, kleeding, en wooning, de meest dringende van allen zyn, is eene gemaklyke verkryging van die middelen, waar door deeze behoeftens kunnen vervuld, en de gezondheid kan bewaard worden, dat is „ een beſtaan, het welk door „ geene onaangenaame gewaarwordingen verbit„ terd wordt" de grond van *phyſick* geluk. Tot *zedelyk* geluk wordt een mensch geleid door het gebruik en de ontwikkeling van zyn verſtand, en de vryheid van zynen wil, voor zoo verre dezelve met de vryheid van anderen beſtaan kan. De voordeelen, welke uit de gezellige verééniging, en het gemeenſchaplyk genot, van *phyſieke* en *zedelyke* gelukzaligheid voortvloeijen, geeven ons eindelyk burgerlyk geluk. Maar elke verbindtenis onder de menſchen berust op zekere plichten, zonder welker waarneeming men geen geluk verwachten kan; en, naar maate de bron-

bronnen van genietinge vermeerderd of verminderd worden, naar maate dezelve vroeger of laater uitdroogen, en meer of minder invloed op het geluk van andere menſchen hebben, naar even die maate is de gelukzaligheid, welke daar uit voortvloeyt, meer of minder volkomen. In ſommige gewesten der aarde heeft de natuur den mensch, zonder andere hulpe, eenen zekeren trap van gelukzaligheid bezorgd; in andere doet zy het dan eerst, als de konst haar te hulpe komt; en in nog andere kan deeze zelfde werking niet, dan door eenen ſcheppenden Geest (*genie*) en een *phyſiek* geweld, verkreegen worden.

Op Eilanden van eene middelmaatige grootte maakte de ſterke vermeerdering der Inwooneren het hun tot eene ſoort van behoefte, zich, tot gemeenſchaplyke beſcherming en hulpe, onder elkanderen te vereenigen, en dus eene ſoort van ſtaat op te richten. Op deeze wyze ontſtonden eigendom en landbouw, daar op volgden wetten, en om dezelve te handhaaven werden eindelyk byzondere opzichters aangeſteld. By ruwe Volken heerscht intusſchen regeeringloosheid (*anarchie*) by meer beſchaafden daarentegen, die nader aan het Oosten grensſen, eigendunklyk gezag (*despotismus*). De landbouw maakt de menſchen voor het hoogst geluk vatbaar, en heeft voorrechten boven den

zwervenden herdersſtaat, maar nog meer boven den wilden toeſtand der Volken, die alleenlyk van de visſcherye en jacht leeven. Nadering tot volkomenheid ſteunt op waarheidsliefde en menschlykheid; by gevolg op verfyning der zedelyke begrippen, en des zedelyken gevoels. De beſchryving der Volken in de Zuidzee heeft ons daar van eene menigte van voorbeelden aan de hand gegeeven. De Zeden van deeze Volken, dat is, hunne eigenaartige bedryven, de trap van hunne beſchaavinge, hunne Luxe, hunne Erriov gezelſchappen, het lot van het Vrouwlyk geſlacht, het welk onder de Wilden en Barbaaren zich in de laagſte ſlaaverny bevindt, maar by de anderen blankere *race* van menſchen op die Eilanden in eenen betaamlykeren toeſtand leeft — deeze onderwerpen gaven ons ſtoffe tot verder nadenken. By alle die Volken by welke wy vonden dat de *Monogamie* plaats hadt, heeft het Huwelyk zyne heilige rechten. De *Polygamie*, of veelwyvery, ſchynt, volgens de voorbeelden, die wy hebben bygebracht, dit gevolg te hebben, dat 'er een veel grooter getal Meisjes, dan jongens, gebooren wordt. Op het *Paaſcheiland*, nergens anders, vonden wy ſpooren van *Polyandrie* of veelmannery, welker waarſchynlyken grond wy teffens aangeweezen hebben. Op *Taheiti* zyn de jonge Dochters, vóór haar huwelyk, onder geen ſtreng opzicht, maar by ge-

getrouwde Vrouwen wordt de kuischheid voor eene zeer noodzaaklyke deugd gehouden.

Opvoeding is, voortplanting der kundigheden van onze Vooroúderen, en byvoeging van eigene ontdekkingen. In *Europa* wordt deeze weetenſchap in verſcheidene takken verdeeld, en kan niet ligt verlooren gaan, zedert de Drukkonst is uitgevonden, en met zulk een gelukkig gevolg gebezigd wordt. Onze Eilanders daarentegen moeten hunne werktuiglyke konsten aan ieder byzonder lid van hunne Maatſchappye, van den Vorst af tot den Slaaf toe, mededeelen. Geſchiedkundige gedenkſtukken bezitten zy niet, uitgezonderd eenige vaerſen, in welke zy de naamen en daaden van hunne groote Mannen vereeuwigen. De ſchoone konſten, by voorbeeld, de muzyk, dans- en dichtkonst zyn hun niet geheel onbekend, zy hebben zelfs eene ſoort van *drama*. Hier op ſchetſten wy hunnen voortgang in de Heelkunde, hunne gewoone ziektens, die voornaamlyke in Melaatsheit en Venusziekte beſtaan; waar by wy, ten opzichte der laatstgemelde krankheid, een aanmerklyk getal geſchiedkundige berichten voegden. Van de *Geographie*, ſterrenkunde, en ſtuurmanskonst, hebben zy eenige denkbeelden, waar van de kaart van TOEPAYA, en de daar by behoorende verklaaring, hunne verdeeling van den tyd en uuren, dagen en maanden, zoo

wel als de naamen der onderſcheidene gewesten der lucht, en van eenige ſterren ons ten genoegzaamen bewyze ſtrekken. Eindelyk behooren nog in het ſamenſtel der opvoedinge, hunne Godsdienstige begrippen, naamlyk hun *Polytheismus*, beneffens de naamen en verrichtingen van hunne Goden, en Geniusſen, hunne wyze van Godsdienstoefeninge, hunne gedachten over den oorſprong der waereld, en van het menschlyk geſlacht, zoo wel als van het toekomſtig leven; hunne plechtigheden by de geboorte van een kind, by het trouwen, en by begraavenisſen; van welk alles wy breedvoerig geſproken hebben.

Volgens deeze algemeene opgaave kunnen wy nu den graad van gelukzaligheid opmaaken, dien deeze Eilanders genieten. Wy vinden dezelve op ieder Eiland, en by elk klein Volk, het welk wy bezocht hebben, onderſcheiden, en zy klimt, by trapswyzen voortgang, van het elendig beſtaan van den *Vuurlanders*, tot de zwervende levenswyze van den Zuidelyken *Nieuw-Zeelander;* vervolgens tot de, eenigszins gemaklykere van den Noordlyken *Nieuw-Zeelander* (die de voordeelen van den landbouw reeds kent, en zich ten nutte maakt, ook verbindtenisſen tot zyne beveiliging, tegen de macht en de onderdrukkingen van zyne nabuuren, aangegaan heeft) tot den meer gelukkigen

toe-

toeſtand van de *Nieuw-Kaledoniers*, [en de Bewooneren der nieuwe *Hebriden*, die nog meer van den landbouw leeven, en niet zoo geheel wild zyn; tot de Inwooneren der *Vriendlyke* Eilanden, die den landbouw tot den hoogſten trap gebracht hebben, maar voor het overige onder den druk van willekeurige Heerſchappye (*Despotismus*) zuchten; tot de betere geſteldheid der Bewooneren van de *Marqueſas*, die by eene, eenigszins geringere, kennis van den landbouw, eene betere regeeringsvorm hebben; en eindelyk tot den hoogſten trap van geluk, waar op de natuur, zonder hulpe, een Volk kan brengen, op *Taheiti*, alwaar eene gemaatigde luchtſtreek, en een gelukkig gemengde regeeringsvorm, zich met de grootte en vruchtbaarheid van het Eiland, de zachte gemoedsgeſteldheid der Inwooneren, hunne goedaartige zeden, en hunne uitgebreide kundigheden, veréénigen, om het waar welzyn in het Volk op eene duurzaamere en volmaaktere wyze te bevorderen.

Een onpartydig onderzoeker bemerkt, terſtond met den eerſten opſlag, de voorrechten, welke de Taheiters en hunnen naaste gebuuren op de *Societeitseilanden*, boven anderen hebben. Zy zyn doorgaans goedaartig, welgemoed en vrolyk; onder het geheele Volk heb ik niet éénen donkerzienden, ontevreden, mensch gezien. Eenvouwigheid van zeden is by hen, op

de gelukkigſte wyze, met beleefdheid gepaard. De ligtvaardigheid van hunne jeugd verandert met de jaaren in dienstvaardigheid, die zich by hen in hun geheele gelaat, en in alle hunne daaden doet blyken; en hunne, van natuure gelukkige, geaartheid, door ervaarnis ontwikkeld, is voor voorzichtigheid en overleg vatbaar, waar door zy zich, by alle lotgevallen van hun leven, weten te redden.

Zy bezitten of landeryen in eigendom, of hebben aan de vruchten en wortelen, die zy op de landen van hunne Bevelhebberen teelen, een genoegſaam aandeel. Hunne behoeftens, in zulk eene vruchtbaare en getemperde luchtſtreek, zyn weinig; en deeze weinige behoeftens worden gemaklyk voldaan. Een overvloed van ſpyze, en kleederen, en eene gemaklyke wooning kosten hun ſlechts geringe moeyte. In *Europa* kent de vetgemeste wellustling geenszins de honderd en meer ſoorten van dingen, die in zyne konſtige ſpyzen komen, en op het einde kunnen de lekkernyen van alle deelen der waereld evenwel zynen bedorven ſmaak niet meer kittelen; hy weet niet eens waar, het geen hy eet, groeyt, of van waar het komt, en hoe het bereid wordt. Gelukkiger daarentegen is de Taheiter, die zynen Broodboom plant, en deszelfs vrucht met eigene handen plukken kan, dien de Piſang, met zynen ſchoonen ſtam, ſchilder-

ach-

achtige bladen, en voortreffelyke vruchten, jaarlyks voor zyne moeyte en arbeid beloont; die Yams - Arons - Takka - en andere wortelen, door hem zelven geteeld, op zyne tafel heeft; wiens Vrouw, tot eenen meer feestelyken maaltyd voor hem, eenen hond, een varken, of een hoen mest: die met één woord, niets geniet het heen hy niet aan zynen vlyt te danken heeft. Ook wat de kleeding betreft, is de Taheiter gelukkiger dan de Europeër, voor wien zoo veel tyd, arbeid en vinding verkwist wordt, voor wien de mode en de dwaasheid het onbruikbaare dikwyls noodzaaklyk maakt. Het kleed van den Taheiter is ligter gemaakt, cierlyk, eenvouwig, en volmaakt voor zyne omſtandigheden geſchikt. Het zelfde moet van zyne nette, zindelyke, wooning gezegd worden. Ik wil daar mede niet zeggen, dat deeze drie behoeftens, ſpyze, kleeding, en wooning, aldaar béter en volledíger voldaan worden; in tegendeel hebben *onze* wooningen, *onze* kleederen en levensmiddelen het voordeel van meer gemak, grootere verſcheidenheid, en eene naauwkeurige overeenkomst met de verſchillende tyden des jaars, en de onderſcheidene rangen der menſchen. Dan wie zal kunnen loochenen, dat de Taheiter in tegendeel eenen trap van geluk geniet, waar voor alle zyne medeburgeren vatbaar zyn? Aldaar vondt men nog nooit een

voorbeeld, dat een mensch door honger of gebrek was omgekomen, om dat een overdaadige zwelger hem van zynen overvloed niets wilde mededeelen; aldaar wordt niemand door eenen ongevoeligen Heer tot onophoudlyken zwaaren arbeid gedwongen, die hem tot eene aanhoudende inſpanning zyner krachten noodzaakt en afmat. Neen elks arbeid is daar meer eene nuttige beweeging voor het ligchaam, dan eene harde voorwaarde, onder welke hy alleen zyn leven zoude kunnen onderhouden. De één helpt den anderen, en, in ledige uuren, deelen de ouderen aan de opgroeijende jeugd hunne kundigheden en ondervindingen, niet in den toon van een ernſtig onderwys, maar by wyze van gemeenſchaplyke tydkorting, mede. Gezangen verheerlyken de daaden van hunne voorige helden, en pryzen dezelve eener dankbaare nakomelingſchap aan, die op deeze wyze, reeds in de vroege jeugd, tot braafheid en menschlievenheid, tot waarheid en deugd, wordt opgeleid. Hunne regeeringsvorm is gelukkig, de Bevelhebberen beminnen hunne onderzaaten, en trachten derzelver welzyn, op eene vaderlyke wyze, te bevorderen. Daar voor is ook ieder een overtuigd, dat het algemeen belang, en het geluk van iederen mensch, het doel is, na het welk deeze hunne hoofden ſtreeven; en deeze erkende liefde beantwoordt het Volk met

eene,

eene, waarlyk voorbeeldige, genegenheid, met eerbied, en eene bereidvaardige gehoorzaamheid. De ondeugden, dewelken onder hen bekend zyn, zyn noch zoo talryk, noch ook voor het algemeen welzyn zoo nadeelig, als in andére, beſchaafde, landen; ja men kan veilig beweeren, dat de zeden van weinig Volken zoo eenvouwig en zoo onſchuldig zyn. Terwyl de Jongens en Meisjes zich met dans en gezang vermaakten, en lieden van ryperen ouderdom aan derzelver genoegens een daadlyk deel namen, zagen wy dikwyls, in het zacht- en vrolyk gelaat van eenen eerwaardigen ouden, een ſprekend bewys van zyn en hun geluk. Daarom zyn wy ook volkomen overtuigd, dat deeze Eilanders eenen trap van vergenoegdheid bezitten, dien men, by meer beſchaafde Volken, zelden bemerkt, en die zoo veel te meer waardig is, naar maate zy onder alle medeburgeren algemeener is, naar maate hy gemaklyker kan verkreegen worden, en naar maate hy meer met de tegenwoordige geſteldheid van dit Volk ſtrookt, het welk nog niet vatbaar is voor hoogere trappen van gelukzaligheid.

De zeden en gewoonten der zuidlandſche Volken hebben wy wel reeds in het voorgaande, wanneer zich ons de gelegenheid daar toe aanboodt, met ſoortgelyke trekken uit het karak-

ter van andere Volken vergelceken, dan 'er zyn des niet tegenſtaande nog veele overéénkomſten onaangemerkt gebleeven, die ik thans nog zal bybrengen; niet, als of myn oogmerk ware, daar door te beweeren, dat die Volken, die in hunne gewoontens naar elkanderen gelyken, van elkanderen afkomſtig zyn, maar, in tegendeel, ten bewyze, dat dergelyke overéénkomſten geenen genoegſaamen grond tot zulk een vermoeden geeven. Intusſchen kan men, in eenige byzondere gevallen, wel degelyk, uit de gelykheid van zeden, op eenen gemeenſchaplyken oorſprong het beſluit trekken.

De gewoonte, om den huid, door middel van zekere werktuigen, die men in een mengſel van water en roet doopt, met allerleie figuuren te tekenen, is op de Eilanden der Zuidzee overal in gebruike, met dat onderſcheid alleen, dat zommigen, by voorbeeld, de *Nieuw-Zeelanders*, voornaamlyk het aangezicht, anderen, te weeten de Inwooneren der *Marqueſas*, het geheele ligchaam, en nog anderen, zoo als de *Taheiters* en de Inwooneren der *Societeitseilanden*, inzonderheid de billen, op deeze wyze met lynen, figuuren of groote plekken, beſchilderen. De *Nieuw-Zeelandſche* Vrouwen hebben ſlechts eenige donker bruine plekken op de lippen. Hoe vreemd deeze gewoonte ook mooge ſchynen,

nen, vindt men ze evenwel ook by verſcheidene andere Volken. De *Tongeezen* (*) en de *Groenlanders* (†) naaijen, met eenen in zwarte verwe gedoopten draad, den kinderen allerleie figuuren in het aangezicht. De oude *Hunnen* (§) waren gewoon hunne kinbakken te kerven, om het groeijen van den baard te verhinderen. Dit was misſchien het oogmerk der *Nieuw-Zeelanderen* niet, by hunne diep ingeſneedene kromme lynen, als waar door zy zich waarſchynlyk alleen een verſchriklyker voorkomen zochten te geeven; intusſchen hebben hunne inſnydingen evenwel ook teffens die uitwerking gehad, en den baard voor het grootſte gedeelte belet uit te komen. In geheel *Amerika* pointeeren de wilden het een of ander gedeelte van hun ligchaam met zwarte figuuren. PIETRO DELLA VALLE bemerkte ſoortgelyke pointeeringen by de *Arabieren*, en de Vrouwen der *Bedoynen*, in de *Woeſtynen* van *Tunis* en *Tremeſe*, pointeeren haare lippen, gelyk BOULLAYE LE GOUZ getuigt. D'ARVIEUX en LA ROQUE, ſpreeken van een ſoortgelyke gewoon-

(*) GMELINS, *Reize na Siberien*, D. I, bl. 77. en II, bl. 648.

(†) CRANTZ, *Beſchryving van Groenland*, D. I, bl. 138.

(§) AMMIANUS MARCELLINUS, *L.* XXXI, *c.* 2, en JORDANES, *Hiſt. Get.*

woonte onder de *Arabieren* in *Paleſtina.* —— Behalven de zwarte ſpiraallynen hadden de *Nieuw-Zeelanderen* dikwyls verſcheidene diepe groeven en naaden, die loodrecht van het voorhoofd nederliepen. Zy maaken dezelve met ſcherpe ſchulpen, als zy, in het hevigſt van hunne droefenisſe, over hen dood van eenen vriend of nabeſtaanden, hunne rouwklachten doen hooren. Op dezelfde wyze wonden zich de Taheitiſche Vrouwen het hoofd met haaijentanden, om aan haare droefenisſe een zoo veel te ernſtiger voorkomen te geeven. En ook de oude *Hunnen* waren gewoon hunne wangen open te ſcheuren, zoo dikwyls zy hun leedwezen over den dood van eenen bloedverwand, of ook van éénen van hunne grooten, wilden aan den dag leggen (*).

De Inwooneren van het Eiland *Tanna* hebben op de armen en den buik verhevene naaden, dewelke planten, bloemen, ſterren, en allerleie andere dingen verbeelden. Tot dat einde maaken zy in den huid, door middel van een ſtuk bamboes, eene inſnyding, en leggen op de wond zekere plant, die een hoog lidteken maakt. Op deeze wyze maaken ook de Inwooneren van *Formoſa* of *Tayovan*, allerleie figuuren van boomen,

(*) AGATHIAS, L. V. MENANDER PROTECTOR, L. VIII, en SIDONIUS *in Panegyrico ad Avitum.*

men, bloemen en dieren, door middel van zeer pynlyke inſnydingen in den huid (*). De voornaame Heeren in *Guinea* (†), hebben eenen huid, die, gelyk damast, gebloemd is; en in het Koningryk *Dekan* in *Indien* laaten zich de Vrouwen op het voorhoofd, op de armen en borſten, allerleie bloemen ſnyden, en beſchilderen de uitpuilende naaden met kleuren, het geen men zegt, dat aan haar insgelyks het voorkomen geeft, als of zy met gebloemd Damast bekleed waren (§).

De Inwooneren van *Mallikollo* en *Tauna* draagen in het kraakbeenig middenſchot van den neus eenen ſteen, van eene langwerpig ronde gedaante. Dit zelfde middenſchot doorbooren ook de *Nieuw-Hollanders*, volgens het getuigenis van de Heeren BANKS en COOK; maar zy ſteeken, in plaatze van eenen ſteen, in deeze opening een ſtuk been van eenen vogel, het welk vyf of zes duimen lang, en eenen vinger dik is (**). By de Inwooneren van *Nieuw-Brittannien*, is, volgens het bericht van DAMPIER

(*) *Relation of Candidius.*

(†) PREVOT, *Hiſt. des Voyages, Tom.* I.

(§) TAVERNIER's Reize.

(**) Zie HAWKESWORTH, Geſchiedenis der Ontdekkingen in de Zuidzee, 4to D. III, bl. 171, en in 8vo D. IV, bl. 469.

PIER, deeze gewoonte onder de Mannen insgelyks ingevoerd (*). Op de *Vriendlyke Eilanden*, maaken de Inwooneren twee gaten in elken oorlel, en draagen 'er een klein ſtokje in, het welk zy door beide deeze gaten ſteeken. Die zelfde dubbele opening, met een wat langer ſtokje, vindt men by de inwooneren van *Gerrit de Wyseiland*, op de kust van *Nieuwguinea* (†). De inwooneren van *Tanna*, *Irromanga*, en *Mallikollo*, draagen groote Oorringen van ſchilpad, dewelke drie vierden van een duim breed, en meer dan eenen duim in de doorſneede groot zyn. Aan de armen hebben zy armbanden van kokosdoppen, met kleine hoorntjes, daar in gevlochten. De inwooneren der *Vriendlyke Eilanden* poederen hun hayr, wit, oranjegeel, of blauw. Hunne witte poeder is niets anders dan ſchulpkalk, de geele fyngemaalde kurkuma, maar waar de blaauwe in beſtondt, konden wy niet ontdekken. De *Papoëers* in *Nieuw-guinea* draagen ringen, niet ſlechts in de Ooren, maar ook in de beide vleezige gedeeltens van den Neus, en in het kraakbeenig middenſchot; en armbanden boven den elboog, als mede boven den vuist; ook poederen zy

(*) DAMPIER's *Voyages*, *Vol.* III, *p.* 203, 235.

(†) DAMPIER, ter aangeweezene plaatze, het Eiland noemt hy aldaar *Garrit Dennis*.

zy zich met ſchulpkalk (*). Kapitein CARTERET verhaalt, dat de inwooneren der Eilanden, door hem de *Admiraliteits-eilanden* genaamd, en die van *Nieuw-ijrland* zo wel het hoofdhayr als ook den baard poederen (†). Anderen hebben bemerkt, dat de inwooneren van *Gerrit de Wyseiland* (§) hun hayr rood, wit of geel verwen. De Dames te *Tripoli* in *Afrika*, beſtrooijen het hayr van haare kinderen met *Cinnaber* (**). De oude *Galliers* vergrootten de roode kleur van hunne hayren, door behulp der konst; en hunne legerhoofden beſtrooyden dezelve met Goudſtof (††); eene ſoort van *luxe*, die ook by de joodſche Vrouwen in gebruik was. (§§) De heilige HIERONYMUS vermaant zelfs eene Romeinſche Dame, in éénen zyner brieven, om haare dochter de dwaasheden der mode van dien tyd te verbieden, en zegt onder anderen: *ne irrufet crines, & ſibi anticipet ignes gehennæ!*

Eeni-

(*) JACQUES LE MAIRE, *dans la Collection des Voyages. qui ont ſervi pour l'etabliſſement de la Comp. des Indes. Tome* IV, *p.* 648.

(†) Zie HAWKESWORTH, Geſchiedenis, &c. in 4to D. I, bl. 379. en 385.

(§) DAMPIER, ter aangeweezen plaatze.

(**) *Etat des Royaumes de Barqarie.*

(††) DIODORUS SICULES, *L.* V, *p.* 305 *ed. Wechel.*

(§§) FLAVIUS JOSEPHUS.

Eenige volken beſmeeren hun gezicht met verwen, het zy om hunne vyanden te verſchrikken, of om zich by hunne vrienden aangenaam te maaken. De traage beklaagenswaardige *Vuurlanders* bedienen zich hier toe van eene ſoort van Oker met traan vermengd, waar door de domheid en ſtompheid van hunne niets betekenende phyſiognomie ſlechts te meer in het oog valt. De *Nieuw-Zelandſche* Meisjes blanketten zich op dezelfde wyze, als zy by ons aan boord kwamen, en onze Matroozen haare walgelyke gunstbetooningen veil booden. De Heer HODGES, die eens eene van die zindelyke dochters wilde aftekenen, en bemerkt hadt, hoe zeer zy zich op haare morſig rood ſmeerſel te goed deedt, mengde een weinig cinnaber met lynolie, en ſmeerde haar aangezicht daar mede. Zy was uitgelaaten van blydſchap over deeze verbetering, en haare landslieden zoo wel Mannen als Vrouwen, verwonderden zich over deeze vergrooting van haare bekoorlykheden. Dan dit blanketſel verraadde naderhand allen, die met deeze nymph te doen gehad hadden. De Nieuw-Zeelandſche Mannen zyn op de roode kleur byna nog meer verliefd dan hunne Vrouwen. Maar de inwooneren van *Tanna* laaten het niet eens by deeze ééne kleur, maar bedienen zich nog van een glimmend zwart, van eene ſoort van waterlood *molubdænum plumba-*

bago LINN. en eene witte verwe, uit ſchulpkalk bereid, waar mede zy, beurtlings, ſchuinsloopende ſtreepen op het aangezicht ſchilderen. Op de *Admiraliteitseilanden*, maaken de Inwooneren insgelyks witte ſtreepen op het gezicht (*).

De Inwooneren van *Paascheiland* en *Nieuw-Kaledonien* rekken hunne oorlellen zoo verre uit, dat zy tot op de ſchouderen hangen; zy bedienen zich tot dat einde van de Elastieke bladen van ſuikerried, die zy oprollen en door de opening ſteeken, welke zy te vooren in deeze lellen gemaakt hebben. Verſcheidene Amerikaanſche Volken, als mede de Inwooneren van *Siam*, gaan op dezelfde wyze te werk. Deeze zelfde gewoonte vindt ook in *Afrika* plaatze, alwaar de Vrouwen, groote, zwaare, oorcierraaden, van zes duimen in den Diameter, draagen. (†). De *Mongoliſche* Volken, in het Noorden van *Aſien*, hebben oorcieraaden, die volkomen eenen voet lang zyn. Op de kust van *Malabaar* hebben de Inboorlingen zulke groote gaten in hunne oorlellen, dat 'er zeer gemaklyk een Mans vuist door kan geſtoken worden; en dit is geen wonder, daar hunne oor-

(*) HAWKESWORTH, Geſchiedenis, in 4to D. I.
(†) *Voyage de Brue.*

oorvercierſelen dikwyls meer dan vier lood wegen (*).

Voornaame lieden op *Taheiti* laaten hunne nagels zeer lang worden, zoo, dat dezelve dikwyls, ter langte van een lid van den vinger, buiten denzelven uitſteeken. De dansferesſen, die insgelyks lieden van fatzoen zyn, hebben mede lange nagels. Dezelfde mode vindt men by de Negervrouwen, op de Goudkust van *Afrika* (†). De *Mandarynen* in *China*, maaken ook van lange nagels, als een bewys van hunnen adel en rang, zoo veel werk, dat zy 'er des nachts kleine voederaalen van Bamboes over doen, om te verhoeden, dat zy niet beſchadigd worden (§). In *Siam* draagen de dansferesſen valſche lange nagels van geel koper (**), en op *Magindanao* (of *Mindanao*) ſnydt men nooit den nagel van den linker duim af. Eindelyk wordt ook van de *Javaanen* gezegd, dat zy lang hayr, en lange nagels hebben (††).

Het

(*) DILLON's, *Voyage to the Estindies* (*Engl. Transl.*) *London*, 8vo 1698. *p.* 107.

(†) PREVOT, *Hiſt. des Voyages*, *Tom.* IV.

(§) OSBECKS, Reize (*Engl. Ed.*) *Vol.* I, *p.* 270.

(**) DE LA LOUBERE, *Voyage au Siam.*

(††) *Voyages faits pour l'Etabliſſement de la Comp. des Indes*, *Tome* I, *p.* 392. (*Ed. d'Amſterdam* 1702.)

Het is voor de Taheitiſche Vroedvrouwen niet onverſchillig, hoedanig eene gedaante de neus van een jonggebooren kind hebbe; een fraaije neus, moet, volgens haare denkbeelden van ſchoonheid, breed, en eenigszins plat zyn; tot dat einde drukken zy dien, zoo ras een kind gebooren is, aan het zelve plat, en herhaalen deeze bewerking, zoo lang de kinderen nog in hunne tederſte jeugd zyn, eenige maalen, gelyk wy reeds op eene andere plaatze gemeld hebben. Deeze vreemde gewoonte vindt men ook onder de *Hottentotten*, die hunnen kinderen met den duim den neus plat drukken (*), en by de *Makaſſaaren* op *Cilebes*, die dit insgelyks doen, en deeze bewerking dagelyks eenige maalen herhaalen, terwyl zy teffens den neus met olie of warm water week maaken (†).

By de Taheiters vindt de *Luxe* plaatze, om het hayr met welriekende olie te zalven. Deeze zelfde gewoonte heeft men ook by de Inwooneren der *Maldiviſche Eilanden* bemerkt (§). De *Tanneezen* zyn over hun geheel ligchaam ruig, met hayr begroeyd, onder anderen zag ik 'er cénen, die zelfs op den rug geheel ruig was.

Dit

(*) KOLBE, Beſchryv. van de Kaap de Goede Hoop, D. I.

(†) GOMARA, *Hiſtoria General de las Indias.*

(§) *Voyage de Fr. Pyrard, Vol.* I, *p.* 80.

Dit heeft PYRARD insgelyks by de Inwooneren der *Maldiviſche Eilanden* bemerkt, die men zegt, dat veel hayriger zyn, dan de *Europeërs* (*).

Onder de ziektens zelfs vindt men eenige overéénkomſten tusſchen de onderſcheidene Volken. Op *Tanna* vonden wy eenige Mannen en Kinderen (†), die hunne oogleden niet konden opligten, maar het hoofd achterwaarts moesten buigen, om een voorwerp te kunnen zien, het welk met hunnen ooglyn op dezelfde hoogte was; en dit zelfde gebrek vondt DAMPIER by de *Nieuw-Hollanders* (§). Zoo is ook het dikke Elephantsbeen, een ongemak, waar aan verſcheidene Inwooneren van de *Societeitseilanden* en van *Nieuw-Kaledonien* onderhevig waren, by de Inwooneren van *Calicut* en *Ceylon* niet vreemd (**).

Op *Mallikollo* maakten de Inboorlingen in den beginne zwaarigheid, om met hunne booten by ons ſchip te komen; maar toen zy nergens toebereidſelen tot eenige vyandlykheden zagen, en op het laatst wel konden denken, dat men hun geen leed zoude doen, namen zy een weinig zee-

(*) *Ibidem. p.* 81.
(†) Zie verder boven.
(§) *Voyages. Vol.* I, *p.* 464.
(**) *Voyage de Francois Pyrard.* I, *p.* 280

zeewater in de holle hand, en gooten het op hun hoofd. Toen wy naderhand aan hun Eiland landden, begeerden zy, dat wy deeze zelfde plechtigheid zouden waarneemen, om dat zy dezelve als eene betuiging van vriendſchap aanmerkten. Men vindt dezelfde gewoonte by de Inwooneren van *Poelo Saboeda* op *Nieuw-Guinea* (*), alwaar dezelve dezelfde betekenis heeft. Trouwens, het is ook waarſchynlyk genoeg, dat de *Mallikoleezen* van het één of ander Volk van *Nieuw-Guinea* afkomſtig zyn. Dan ook by een Volk, het welk gewislyk geene gemeenſchap met deeze twee heeft, ontmoet men dezelfde gewoonte. De *Negers* naamlyk van de kust van *Guinea* in *Afrika* zullen niet aan boord van een ſchip komen, by aldien de Kapitein van het zelve niet afklimt, eene hand vol zeewater ſchept, en met dit water zyn hoofd beſprengt, het welk men zegt, dat by hen niet alleen een teken van vrede, maar zelfs eene ſoort van eedlyke bevestiging, of eene bygeloovige plechtigheid is (†).

Kapitein COOK en de Heer BANKS hebben, zoo wel op *Taheiti* als op de overige *Societeits-eilanden*, bemerkt, dat de onderſte kaakbeenderen

(*) DAMPIER, D. III, bl. 186.

(†) VILLAUD DE BELLEFOND, *Relation des Cotes d'Afrique appel ées Guinée*, *Paris* 1669. 8vo.

ren van geſneuvelde Vyanden als eene ſoort van zegetekens worden opgehangen; en even deeze gewoonte is ook op de kust van *Guinea* ingevoerd, alwaar de overwinnaar deeze beenderen vóór zyn huis ophangt, ten bewyze, dat hy in den ſtryd roem behaald, en den eerſten ſtap tot verkryging der voorrechten van den adel gedaan heeft (*). De *Battas* op *Sumatra*, zyn gewoon, naa eene overwinninge, van het vleesch hunner geſneuvelde Vyanden een gastmaal aan te rechten. De bekkeneelen worden naderhand, by geheele hoopen, als zegetekenen, binnen in de huizen bewaard; in het gezicht van welke ongetrouwde mannen en jongens ſlaapen (†) moeten.

Wy hebben ter zyner plaatze gemeld, en naderhand reeds meermaalen herhaald, dat de Volken van de eerſte *race* in de Zuidzeeëilanden, by gevolg die, den welke het *Paascheiland*, de *Marqueſas*, de *Societeits*- en *Vriendlyke Eilanden* bewoonen, hoogst waarſchynlyk van de Inwooneren der *Carolyneneilanden*, die ten Oosten van de *Philippynen* liggen, afkomſtig zyn. Eenig bericht derhalven van de zeden en gewoontens

(*) ATKINS, *Voyage to Guinea* 8vo. 1737. *p.* 80. *it.* VILLAUD DE BELLEFOND, *L. c.*

(†) CHARLES MILLER, *in Phil. Tranſact. Vol.* LXVIII, *p.* I, *p.* 166.

tens der laatstgemelde Eilanders zoude hier niet te onpas komen, om dat myne leezers zich daar door zelve van den hoogen trap van overéénkomst zullen kunnen overtuigen, en de waarschynlykheid van hunnen gemeenschaplyken oorsprong daar uit afneemen (*).

De Inwooneren van het Eiland *Oelee* (†), één der *Carolyneneilanden*, en van de omliggende landstreek, zyn niet van eene zelfde kleur. Sommigen zyn blanker dan de anderen, gelyk de *Mestizen*, die eenen Spaanschen Vader en eene Indiaansche moeder hebben; anderen hebben dezelfde kleur als de Indiaanen op de *Philippynen*, en nog anderen zien 'er uit als de *Mulatten*, die van eenen Neger Vader en eene Indiaansche Moeder gebooren zyn. Die de donkerste kleur hebben, behooren tot de laagste klas-

(*) Dit bericht van de Inwooneren der Carolynen, is een uittrekfel uit DES BROSSES, *Hiſtoire des Navigations aux terres auſtrales*, *T.* II, *p.* 445—511. Om wydloopigheden en herhaalingen te myden, wyzen wy onze Leezers, om de zaak te vergelyken, op de onderscheidene plaatzen van dit Werk, op COOK's Reisbeschryving, en op G. FORSTERS Reize.

(†) Daar ik de spelling der naamen, welke DES BROSSES gevolgd heeft, niet wil beoordeelen, heb ik alle de naamen laaten staan, zoo als zy in 't oorspronglyke geschreeven zyn, alhoewel de *Analogie* met de Zuidlandsche taalen daar in geheel ontbreeke. G. F.

klasse, en worden tot dienstboden gebruikt. Zy geneeren zich doorgaans van visschen, die zy in groote menigte vangen, van kokosnooten, en zeven soorten van wortelen, zynde dezelfde die op de *Marianen* (*Dieveneilanden*) gevonden worden. Zy hebben hoenderen, en weeten allerleie vogelen, inzonderheid watervogelen, te vangen en toe te bereiden. Viervoetige dieren daarentegen ontbreeken hun ten eenenmaale. De wooningen van den gemeenen Man bestaan in kleine hutten, gedekt met de bladen van eene soort van Palmboomen (waarschynlyk van den Pandang,) hunne Hoofden daarentegen, of *Tamoles*, woonen in groote huizen, die van binnen beschilderd en vercierd zyn. Hunne booten loopen van vooren en achteren hoog op. De planken aan dezelve zyn aan elkanderen genaayd. Aan de ééne zyde van den boot maaken zy eenen uitlegger met eenen langen balk, die met den boot parallel ligt, en het omslaan van denzelven verhindert. Aan den voor- en achtersteven, zoo wel als aan ieder einde van den uitlegger, heeft men kleine kajuiten gebouwd. De zeilen bestaan uit matten van Palmbladen.

De Mansperfoonen houden zich gemeenlyk bezig met het aankweeken der onderscheidene wortelen, welke zy tot spyze gebruiken. Tot dat einde moeten zy eerst boomen uitroeijen, het

het welk met hunne ſteene bylen een zeer moeylyk werk is; wanneer dan het geveld hout volmaakt droog geworden is, verbranden zy het op die zelfde plaatze, waar van men den rook en het vuur dikwyls op zee, op eenen grooten afſtand van het land, ziet. De visſchery kost hun veel tyd, onder anderen bedienen zy zich daar by van eene ſoort van ſuiken van gevlochtene takken. Het bouwen der huizen en booten en het maaken der wapenen is insgelyks het werk der Mannen. De Vrouwen helpen hun by het zaaijen en verplanten van hunne wortelen, maaken het eeten gereed, en weeven ſtoffen uit den bast van eene ſoort van Ahorn (*Platanus*) (*). Ook bearbeiden zy den bast van eenen boom, dien zy *Balibago* noemen, tot het zelfde einde.

Hun huislyk leven is maatig en eenvouwig. Zy ſtaan met de Zonne op, en leggen zich ter ruste, als dezelve onder gaat. Hunne maaltyden zyn aan geenen bepaalden tyd gebonden, maar zy eeten, als zy honger hebben, en van ſpyze voorzien zyn. Daarom houden zy dagelyks verſcheidene maaltyden, en eeten telkens maar weinig. Zy baaden zich driemaalen daags, en

(*) Ten hoogſten waarſchynlyk is deeze gewaande *Platanus* de Papiermoerbezienboom, wiens getande bladen men gemaklyk met die van den *Platanus* kan verwisſelen.

en zyn over het algemeen zeer net en zindelyk. Hun Koning of opperſte Bevelhebber woont op het Eiland *Oelee*, en een andere op *Lamoerec*, de overige Hoofdlieden of *Tamoles* van de naburige Eilanden zyn vaſallen van deeze twee Koningen. Op elk Eiland woont eene groote menigte van *Tamoles* of edelen, van de Koninglyke familie; maar alleen één van dezelven regeert het Eiland. Men heeft ook, behalven deeze *Tamoles* nog eene aanzienlyke klaſſe van den middelſtand, en op deeze volgt de laatſte klaſſe, die in nog grootere onderwerpinge leeft. Echter betoonen alle ſtanden ongemeen veel eerbied jegens de Bevelhebberen.

Als iemand eenen Bevelhebber wil bezoeken, bewyst hy hem zynen eerbied, onder anderen, daar door, dat hy zyn geheel ligchaam met eene gekruide (*Aromatike*) geele pap of brey beſmeert (*). Het zelfde vindt ook plaatze by groote plechtigheden; maar de Hoofdlieden verſchynen genoegſaam altoos dus beſmeerd. De kleeding van den gemeenen Man beſtaat in eene lap van hunne inlandſche ſtoffe, welke zy om de dyen en heupen ſlaan, en tuſſchen de bee-

(*) Op de *Vriendlyke Eilanden*, op *Paaſcheiland* en alle de nieuwe *Hebriden*, verwen de Inwooneren ſomtyds hunne kleederen en hun lichaam, met een geel, gekruid, poeder, het welk van Kurkuma gemaakt wordt.

beenen doorhaalen. De Vrouwen zyn op dezelfde wyze gekleed, met dat onderſcheid, dat by haar het kleed tot op de kuiten hangt, terwyl de Mannen naauwlyks tot aan de knieën bedekt zyn. Het geheele bovenlyf is naakt; ſomtyds evenwel ſlaat men nog eene ſoort van mantel met een kap, of een kapot over de ſchouderen. De Bevelhebberen draagen een ſtuk van hunne inlandſche ſtoffe, met een gat in het midden, waar door het hoofd geſtoken wordt, zoo dat de ééne half van vooren over de borst tot aan de knieën, de andere, van achteren, over den rug, even zoo laag, hangt. De Vrouwen draagen, boven den elboog, armbanden, en in de ooren, ringen, beiden van ſchildpad; in plaatze van oorringen draagen zy ook ſomtyds welriekende bloemen, of kleine uit kokosdoppen geſneedene knoppen, in de ooren. By de Mansperſoonen is een voorhoofdsband in de mode, het welk uit gevlochtene draaden beſtaat, en met recht op ſtaande veeren bezet is. Op den huid tekenen zy verſcheidene lynen, de welke velden van veelerleie gedaantens voorſtellen; maar de Vrouwen en Kinderen hebben dergelyke tekens niet.

Deeze Eilanders hebben doorgaans eene goede geſtalte; maar de Bevelhebbers zyn voornaamlyk groot en lyvig; zy hebben lange, zwarte, krullende hayren, eenen ſterken, ruwen, baard;

baard; een breeden neus; groote, levendige, doordringende oogen. Hunne geaartheid is de goedhartigheid zelve; van daar ook, dat het by hunne verſchillen nooit tot eene hevige uitbarſting van drift, en nog veel minder tot doodſlag komt; maar het uiterſte der wraake, die zy zich veroorlooven, beſtaat in vuistſlagen. Zoo ras de omſtanderen hen ſcheiden, heeft hun toorn een einde, en zy verzoenen zich wel haast weder met elkanderen, voor al als de beleedigde eenige geſchenken ontfangt. By aldien zich iemand aan eene grove misdaad ſchuldig maakt, wordt hy na een nabuurig Eiland gebannen. Schennis van huwelykstrouwe wordt by hen wel onder de grootſte misdaaden geteld, maar nochtans is 'er vergiffenis voor te bekomen. In gevalle de beleedigde Man eene billyke vergoeding ontfangt, vergeet hy zelfs doorgaans de beleediging, hem aangedaan, ſchoon het hem vry ſtaat, zich des wegen van zyne Vrouw te ſcheiden. Aan den anderen kant heeft ook eene Vrouw, onder het beuzelachtig voorwendſel van eene ontfange beleediging, of van ontevredenheid, het recht, om zich van haaren Man te ſcheiden. Vervolgens hebben zy nog eene zeldſaame gewoonte (waar van wy in de Zuidlyke landen, welke door ons bezocht zyn, geen voorbeeld weeten) te weeten, dat een Man de weduwe van zynen Broeder trouwt, in

ge-

gevalle deeze, zonder kinderen na te laaten, geſtorven is. De gemeene lieden vergenoegen zich met ééne Vrouw, hoewel het hun niet verbooden is, 'er meer dan ééne te neemen; daar en tegen de Bevelhebberen en Edelen, oordeelen het voor hunnen ſtaat te paſſen, dat zy meer dan ééne Vrouw hebben, en de Koning van *Cittac*, die op het Eiland *Hoeogoleſe* of *Torres* zyn verblyf houdt, heeft 'er negen. Onder elkanderen zyn deeze menſchen zeer eerlyk, maar van vreemdlingen ſtoelen zy gaarne, en zyn inzonderheid zeer greetig na yzerwerk. Al wie eenig yzer weet meester te worden, het zy, door ruiling, van de *Europeërs*, of van verongelukte ſchepen, of door middel van diefſtal, is, in alle gevallen, verplicht, om het den Bevelhebberen ter hand te ſtellen, die daar van werktuigen laat maaken, al naar de grootte en gedaante van het aangebrachte yzer medebrengt; en deeze verhuurt hy aan zyne Onderdaanen om eenen bepaalden prys.

By hunne goedhartige en vreedſaame geaartheid leeven zy onder elkanderen in eendrachtige vriendſchap. Spel en vermaak is voor hun luchtig en vrolyk temperament welkom. Zy lachen zeer dikwyls en hartlyk, en hooren ongemeen gaarne kleine kluchtige vertellingen. In den omgang zyn zy beleefd en welgemanierd; ook kunnen zy over allerleie onderwerpen zeer ver-

verſtandig en gepast ſpreeken. Hun week hart wordt reeds by het enkel verhaal van een ongeluk of eene elende zeer aangedaan, en als zy 'er zelve ooggetuigen van zyn, doet het medelyden hen traanen ſtorten. Als zy onder elkanderen, by plechtige gelegenheden, vergaderd zyn, wordt 'er veel gezongen en gedanst. De Vrouwen zetten zich dikwyls binnenshuis naast elkanderen, en zingen, choor wyze, tederheid ademende liederen, waar by zy, om de kracht der uitdrukkingen te vergrooten, hoofd en handen op de maat beweegen; deeze liederen worden by hen *Tanger-faiſil* (*), dat is, Vrouwen klacht, genaamd. Haare gezangen zyn niet zonder maat of welluidendheid; de maat ſlaan zy met de hand op de dyen. By het dansſen ſtaan de Mansperſoonen tegen elkanderen over in twee ryen, het hoofd met veeren en bloemen opgeſchikt; ook ſteeken zy, tot cieraad, welriekende kruiden in het doorboord middenſchot van den neus, en oorcieraaden, van gevlochtene kokosvezelen in de gaten der ooren. Hunne dansſen beſtaan voornaamlyk in afgepaste, eenvormige beweegingen van het hoofd, de ar-

(*) Deeze uitdrukking hebben wy te vooren reeds bygebracht, en daar uit, voor de afſtamming der Inwooneren van de Zuidzee (van de eerſte *race*) van die der *Carolynse Eilanden*, eenige waarſchynlykheid getrokken.

armen, de handen en voeten. Somtyds houdt de Bevelhebber een ſtuk ſtoffe om hoog, het welk den geenen ten deele valt, die, in eenen wedloop, 'er het eerst by komt.

Over beleedigingen, hun door andere Volken aangedaan, weeten zy in den oorlog wraak te neemen. Pieken en werpſpiesſen, waar aan punten van menſchenbeenderen zyn, maaken hunne wapenen uit, met welke zy, buiten den oorlog, zich oefenen, om na eenen ſchyf te werpen. Zy marſcheeren in drie gelederen op; het eerſte beſtaat uit jongelingen, het tweede uit mannen in hunne beste jaaren, het derde uit oude lieden. Zoo ras 'er één in het voorſte gelid valt, treedt terſtond een Man uit het volgende in zyne plaatze. Wapenen ter beſcherminge kennen zy niet, maar zy vergenoegen zich, met de werpſpiesſen en pieken, die men na hun toewerpt, door behendigheid te ontwyken. Hunne oorlogen zyn niets minder dan wreed; de dood van twee of drie menſchen beſlist de overwinning, en de zegepraalende party verkondigt het voordeel, door haar behaald, door een luid gejuich, en het hoonen van haaren Vyand.

Zy hebben denkbeelden van de onſterflykheid der ziele, en van eenen toekomſtigen ſtaat, waar in de goeden beloond en de kwaaden geſtraft worden. De doode ligchaamen van gemeene lie-

lieden worden in de zee geworpen, die van de aanzienlyken daar en tegen met meer plechtigheid behandeld. Men ſchildert dezelve naamlyk geel. Het vergaderde Volk ſnydt zich lokken van den baard en het hoofdhayr af, en werpt dezelve, ten teken van droefenisſe, op het lyk; als dan wordt de roem van den overleeden met een luid geſchreeuw verkondigd, en het overige van den dag zonder het gebruik van eenige ſpyze doorgebracht. Het lyk wordt vervolgens, het zy in eene kleine ſteene kist, in het huis bewaard, of, op eenigen afſtand van het zelve, begraaven, en het graf met een' ſteene muur omringd. Van tyd tot tyd leggen zy vruchten en andere ſpyzen in de nabyheid van de begraafplaatze neder, op dat de overleeden, gelyk zy denken, dat dezelve doen kan, die zoude uitzuigen. Zy zyn naamlyk van gevoelen, dat de zielen der menſchen, die in den Hemel komen, op den vierden dag van daar wederom te rugge keeren, en, onzichtbaar, onder hunne bloedverwandten en vrienden woonen. Deeze zielen houdt men voor goede Geesten. By alle onderneemingen worden zy om byſtand en eenen gelukkigen uitſlag aangeroepen, en men denkt, dat de Prieſters omgang met hun hebben.

Deeze, zoo wel als andere, overleveringen, worden door zekere Leeraaren der jeugd, zoo wel van het Manlyk als Vrouwlyk geſlacht, in by-

byzondere daar toe geſchikte huizen, medegedeeld. De Jongens moeten de naamen en plaatze der twaalf hoofdwinden, de naamen en beweegingen der helderſte ſterren, de ligging en naamen der nabuurige Eilanden, en den koers, dien men neemen moet, om 'er heen te zeilen, leeren. De Leeraaren deelen hun ook hunne Godsdienstige overleveringen mede. Alhoewel zy niets van eenen algemeenen Schepper van Hemel en Aarde weeten, gelooven zy evenwel aan eenen grooten en goeden Geest, die de Heer des Hemels, en het Opperhoofd van veele goede en kwaade Geesten is. Deeze Geesten zyn hemelſche Wezens, onderſcheiden van die, welke op aarde woonen, alhoewel zy een ligchaam hebben, en gelyk de Opperhoofden van deeze Eilanders, meer dan ééne Vrouw neemen.

De oudſte onder hen bekende Geest is SABOECOOR, en zyne Vrouw, HALMELOEL genaamd. De Zoon, uit dit paar voortgeſproten, heet ELIOELEP, dat is, de groote Geest, en de Dochter LIGOBOED. ELIOELEP trouwde LETEOEHIEOEL, eene Vrouw, die van het Eiland *Oelee* geboortig was; hy teelde eenen Zoon by haar, LOEGOEEILING, dat is, de middelſte Hemel, genaamd. LETEOEHIEOEL ſtierf in den bloey haarer jeugd, en haar geest vloog hemelwaarts. ELIOELEP nam ee-

nen jongeling tot zynen Zoon aan, die op het eiland *Lamoerec* gebooren was, en RESCHAHOEILENG heete. Deeze, het leeven op aarde moede, klom ten Hemel op, om de genoegens van zynen Vader te genieten, maar dewyl zyne Moeder te *Lamoerec* nog leefde, kwam hy by haar in de middelſte luchtſtreeken te rugge, en leerde haar de geheimen van den Hemel. De Zuster van ELIOELEP, LIGOBOED genaamd, bevondt zich in de middelſte gewesten der lucht zwanger, en baarde, op aarde, drie kinderen. Tot haare verwondering bevondt zy de aarde dor en onvruchtbaar, maar, op haar machtig woord, bedekten kruiden, bloemen en vruchtboomen het aardryk; zy kleedde het zelve in een groen gewaad, en bevolkte het met redelyke menſchen. In dien tyd ſtierven de menſchen nog niet; maar, in plaatze van den dood, vielen zy, op den laatſten dag van elke Maane, in eenen korten ſlaap, waar uit zy wederom ontwaakten by haare eerſte verſchyning aan den gezicht einder, als uit de aangemaanſte ſluimering opgewekt. Dan ERIGERIGERS, een kwaade Geest, dien het geluk der menſchen mishaagde, veroorzaakte de manier van ſterven, tegen welke geene hulp is; en zedert dien tyd blyft, alwie eens ſterft, voor altoos dood. Deeze kwaade Geest wordt *Eloes Melaboet*, dat is, vyandige Geest, de anderen *Eloes Melafirs*, of goe-

goede Geesten, genaamd. MOROGROG, een kwaade, uit den Hemel gebannen, Geest, bracht het eerst het vuur op de aarde. LOEGOEEILING, de Zoon van ELIOELEP, nam twee Vrouwen, één van eenen hemelschen oorsprong, die hem twee kinderen, CARRER en MELILIAU baarde; de andere van menschlyke afkomst, te *Talaloe* in de provintie *Hoeogoleoe* gebooren, by welke hy eenen Zoon, OCLEFAT, teelde. Toen deeze jongeling hoorde, dat zyn Vader een hemelsche Geest was, poogde hy ten Hemel te klimmen, maar hy viel na beneden en weende. Daarop ontstak hy een groot vuur, en ging in den rook opwaarts na zynen hemelschen Vader, dien hy omhelsde (*).

Op het Eiland *Talaloe* is een kom of vyver met versch water, na by welken de Inwooneren niet durven komen, dewyl zy denken, dat de Goden zich daar in baaden. De Zon, de Maan en de Sterren hebben, naar hun oordeel, eene redelyke ziel, en worden door talryke hemelsche Volken bewoond. Men vindt by deeze Eilanders noch tempelen, noch gesneeden beelden;

(*) Eene verre overeenkomst met deeze verwonderenswaardig vreemde begrippen heeft de Javaasche *Mythologie*, in *Sadjara Radja Djawa*, een geschreeven Javaasch Geschiedboek. Zie *de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap*, D. I. G. F.

den; maar weinigen onder hen oordeelen offeranden noodzaaklyk, en deeze ſchynen dezelve hunnen overleeden vrienden te brengen. Op het Eiland *Tap* of *Panlog* bidden de Inwooneren eenen Krokodil aan, en maaken bezweeringen, tot welk einde zy in palmbladen zekere geheimzinnige knoopen leggen. Ten Oosten van de vyf Groepen Eilanden, die men onder den gemeenſchaplyken naam, de *Carolynen Eilanden* begrypt, liggen nog veele andere Eilanden, met naame het Eiland *Faloepet*, welker Inwooneren de Haijen aanbidden.

Deeze Eilanden zyn zeer talryk, en derzelver Inboorlingen bruin, gelyk de kustbewooners op de *Philippynſche Eilanden;* daar en tegen zyn de menſchen op de *Panleoe-* of *Palaos-eilanden* den Negeren gelyk, wild en wreed; zy loopen naakt en eeten menſchen-vleesch. De Inwooneren der *Carolynen* veraffchuwen ze deswegen, en houden ze voor Vyanden en Duivelen onder de menſchen, met welken het gevaarlyk is, iets te doen te hebben.

De Opperhoofden of Bevelhebberen behandelt men, op de *Carolynen Eilanden*, met grooten Eerbied. Zy draagen eenen langen baard, en zitten, als zy gehoor verleenen, op eene hoogte, die, gelyk eene tafel gemaakt is. Die met eenen Bevelhebber wil ſpreeken, bukt zich zeer laag, kust hem ſomtyds de handen of voeten,

of

of neemt zeer voorzichtig den voet van den Bevelhebber, en vryft zich met denzelven het aangezicht. Ook is het een bewys van eerbied jegens de Opperhoofden of *Tamoles*, dat hunne onderhoorigen hen in ſlaap zingen.

Uit deeze aanmerkingen over de zeden, gewoontens, en denkbeelden der Inwooneren van de *Carolynen Eilanden*, blykt genoeg, dat zy met de eerſte *race* van menſchen op de Eilanden der Zuidzee ongemeen veel overéénkomst hebben, en deeze ſtrekt zich te zeer tot op de kleinſte omſtandigheden uit, dan dat men dézelve enkel voor een werk van het geval zoude kunnen houden; inzonderheid als men de nabyheid van deeze Eilandgroepen, de gelykheid in kleur, geſtalte, lichaamlyke geſteldheid, en geaartheid der Inwooneren, en de waarſchynlykheid eener langſaam voortgaande verhuizinge der ſtammen, van het één Eiland na het ander, in het oog houdt. Dit alles te zamen genomen, ſtelt het byna geheel buiten twyfel, dat deeze menſchen onder elkanderen naauw vermaagſchapt, en wel dat de Inwooneren van de Oostlyke Eilanden der Zuidzee, voor eenen lang voorleden tyd, van die der *Carolynen* afkomſtig, moeten zyn. Ik voege 'er nog maar alleen by, dat het by gebrek aan geſchiedkundige berichten en gedenkſtukken, onmooglyk is, van den oorſprong en de verhuizingen van dit Volk iets met ze-

kerheid te ontdekken, ja dat wy 'er niet eens van verre eenige gisſingen over zouden hebben kunnen maaken, byaldien wy hunne zeden en gewoontens, zoo wel als hunne taale, niet te hulp genomen hadden. Van de eerſten hebben wy zulk een omſtandig verhaal gegeeven, als ons maar eenigszins mooglyk geweest is; de laatſte moeten wy aan volgende reizigers tot een naauwkeuriger onderzoek aanbeveelen. Juist in die onzekerheid, waar in zich deeze, door ons bezochte, Eilanders, ten aanziene van hunnen oorſprong, bevinden, ligt, myns oordeels, een groot bewys voor de voorrechten der beſchaavinge, aan welke alleen wy de betere kennis van onze afkomst te danken hebben. Dat wy in ſtaat zyn, om over hunne afſtamming eenige waarſchynlyke gisſingen te maaken, zelfs dit is het werk der beſchaavinge, zonder welke onze zielsvermogens niet zouden ontwikkeld, ons oordeel tot het onderzoek der waarheid niet geſcherpt zyn. Dank zy derh lven der Voorzienigheid gezegd, dat zy ons den zegen van eene grootere verlichting en betere opvoeding, en met dezelve zulke groote voorrechten boven deeze Volken, ſchonk, en ons zulk eene verheven plaatze onder de redelyke ſchepſelen liet bekleeden! Maar meer dan enkele dankzeggingen moet ook deeze kennis van ons uitſtekend geluk by ons doen gebooren worden; wy moeten onze

ze betere en volmaaktere kundigheden, overéénkomstig met derzelver oogmerk, en met eene daadlyke werkzaamheid beoefeenen, met één woord, wy moeten trachten, ons, door deugd en menschlykheid, ons beter lot waardig te maaken!

Quum natura hominis imbecillior sit quam cæterorum animalium, quæ vel ad perferendam vim temporum vel ad incursiones a suis corporibus arcendas, naturalibus munimentis providentia cœlestis armavit; homini autem quia nihil istorum datum est, accepit pro istis omnibus miserationis affectum, qui plane vocatur Humanitas, quâ nosmet invicem tueamur.

LACTANT. *Lib.* III, *cap.* 17.

EFLDE AFDEELING.

MIDDELEN, OM DE GEZONDHEID OP LANGE ZEEREIZEN TE BEWAAREN. BERICHT VAN DE ZIEKTENS, DIE WY OP ONZE REIZEN GEHAD HEBBEN, MITSGADERS VAN DE BEHOED- EN GENEESMIDDELEN, DOOR ONS DAAR TEGEN GEBRUIKT.

Ideo utile eſt ſcire, quid & quando maxime caveat.

CORN. CELSUS, *de Medicina Lib.* II, *præfat.*

Sedert *Amerika* en de vaart na Oost-Indien voorby de *Kaap de Goede Hoop*, ontdekt, en 'er dus meer gelegenheid is tot het doen van lange Zeereizen, dan men te vooren hadt, hoort men ook overal klaagen, dat een lang verblyf op

op zee aan ontelbaar veele menſchen het leven kost. Deeze nieuwe ſchatting, welke de dood met eene onverbidlyke geſtrengheid vorderde, viel in de eerſte plaatze den koophandel, maar vervolgens ook den ſtaat, zeer lastig, dewyl deeze, inzonderheid by het uitbarsten van eenen oorlog, zich van zoo veele gezonde jonge Zeelieden beroofd zag. De verſtandigſte Mannen, wel is waar, deeden vroeg genoeg hun best, om de bronnen van dit onheil te ontdekken, en de middelen, door hen daar tegen uitgevonden, aan volgende Zeelieden ten gebruike en onderzoek aan te beveelen; ook ſtelden 'er byna alle groote handeldryvende ſtaaten beloningen op —— maar alle poogingen, om dit kwaad te ſtuiten, bleeven lang vruchtloos. Der Britſche natie, die onder alle Zeemogendheden hieromtrent de meeſte proeven nam, viel het eindelyk te beurte, de krachtdaadigſte en gelukkigſte middelen tegen zulk eene buitengewoone ſterfte uit te vinden.

De Regeering, geleerde Gezelſchappen, en eenige byzondere perſoonen, werkten gemeenſchaplyk, om zulk een weldaadig oogmerk te bereiken; en hoe volledig dit geſchied zy, blykt uit de geſchiedenis der meeſte Reizen, ter ontdekkinge van onbekende landen, dewelken, onder de beſcherming van den Koning, volgens een welberaaden plan, ondernomen, met

eene milddaadigheid, aan het Britſche Volk eigen, ondersteund, en met eene onvermoeyde, aanhoudende inſpanninge van alle zielsvermogens, zoo gelukkig volbracht zyn. COOK, die groote, kundige Zeeman, heeft zyne handelwyze, om de gezondheid van het ſcheepsvolk te bewaaren, mitsgaders den uitſlag van dezelve, in een opzetlyk geſchrift, openlyk bekend gemaakt; en de Koninglyke Maatſchappy der Wetenſchappen, heeft hem daar voor, ten bewyze van haare goedkeuring, met de goude medaille van Sir GODFRÊY COPLEY beſchonken. De (thans overleeden) geleerde Voorzitter van deeze Maatſchappye, Sir JOHN PRINGLE, heeft, by gelegenheid van deeze prysverhandeling, over deeze handelwyze van Kapitein COOK gewichtige ophelderingen medegedeeld, en, ook daar door, den roem van dien grooten Zeeman vergroot. Naa alles, het geen twee in hunne ſoort zoo beroemde Mannen over dit onderwerp reeds gezegd hebben, zoude het bygevolg, met den eerſten opſlag, overtollig kunnen ſchynen, dat ik my ook nog in dit Veld waage. Dan ik oordeele het mynen plicht te zyn, het geen ik zelf hier omtrent heb waargenomen, niet met ſtilzwygen voor by te gaan. Het betreft ten deele het gebruik en eene betere bereiding van bederfwêerſtaande (*antiſeptiſche*) middelen, en is op de nauwkeurigſte onder-

derzoekingen gegrond, ten deele behelst het wenken, die, in het vervolg, gelegenheid tot nuttige proefneemingen kunnen geeven.

De gewoonlykſte en teffens de verſchriklykſte ziekte, die, op lange Zeereizen, onder het ſcheepsvolk woedt, is de ſcheurbuik, die, volgens de waarneemingen van D. MACBRIDE en Sir JOHN PRINGLE, onder de rotziektens behoort (*). Sommige Schryvers houden de zeelucht voor eene medewerkende oorzaak van deeze ziekte; dan dit gevoelen kan niet wel beweezen worden, dewyl de bewooneren der zeekusten, zoo wel als van kleine Eilanden, die van alle kanten met zeelucht omringd zyn, even zoo gezond zyn, als andere menſchen, die mäden in het land woonen. Pekelſpyzen daarentegen brengen veel tot uitbreiding van deeze ziekte op de ſchepen toe; vooral, als zy, door lang-

(*) Ik moet hier niet verzuimen, te herinneren, dat dit Werk reeds in den jaare 1777 in het Engelsch geſchreeven is, en by gevolg dat men de waarneemingen, die ſedert dien tyd eerst bekend geworden zyn, daar by niet heeft kunnen gebruiken. Het nieuwe derhalven, en op ons tegenwoordig onderwerp paſſende, het geen men in de laatſte jaaren, ten aanzien van de tot dus verre zoo onzekere en onbepaalde *Theorie* van de luchtſoorten, en de daar mede verbonden giſting ontdekt heeft zal een geneeskundig leezer zelf op zyne plaatze weeten te raadpleegen. (*De Hoogduitſche Vertaaler.*)

langte van tyd, in den pekel genoegzaam ontbonden zyn, waar door het geheele lichaam voor bederf vatbaarer moet gemaakt worden. Dan de hoofdoorzaak van het bederf der vochten in het menschlyk lichaam, heeft men, naar myn oordeel, tot hier toe, over het hoofd gezien.

Het bloed der dieren verkrygt, in de longen, eene aanzienlyke hoeveelheid van *phlogiston*, want men fluite zekere hoeveelheid van ontvlambaare lucht (die men verkrygen kan, als men een zwak vitrióol zuur op yzervylfel giet) in eene blaas, ademe dezelve in de long, en wederom uit in de blaas; dan zal deeze lucht, als men dit twintig of dertigmaalen gedaan heeft, niet meer ontvlambaar zyn, maar integendeel de vlam van eene brandende kaars doen uitgaan. Hier uit volgt, dat de ontvlambaare lucht in de longen haar *phlogiston* verliest, en bygevolg, dat het zelve door het bloed opgenomen wordt. De proefneeming met gemeene lucht, dewelke, naa dat men ze heeft ingeademd, onbekwaam wordt, zoo wel om verder ter inademing te kunnen dienen, als om de vlam van eene kaars brandende te houden, geeft den Heere PRIESTLEY gelegenheid, om 'er uit te befluiten: „ dat de longen beftemd zyn, om de „ nadeelige uitvloeyfelen, of het *phlogiston*, „ weg te fchaffen, het welk, met de fpyzen, „ in

„ in de voedende ſappen en het bloed gekomen „ is, en aldaar, om zoo te ſpreeken, zyne „ kracht te rugge gelaaten heeft en dat de inge„ ademde lucht hier by tot een middel ter ont„ bindinge dient (*)." Hy voegt 'er by, dat, het geen hy weleer voor eene Werking der inademinge in het „ algemeen hadt aangezien, „ volgens het geen hy thans ontdekt hadt, „ door het bloed veroorzaakt wordt, het welk, „ in de longen, de lucht byna onmiddelbaar „ aanraakt, en dat het bloed eene vloeyſtof is, „ met de wonderbaare eigenſchap voorzien, om „ de grondſtoffe, welke de ſcheikundigen *phlogis„ ton* noemen, op te ſlurpen, en wederom te „ laaten vaaren." Dan de proefneeming, van welke ik te vooren geſproken hebbe, bewyst veel meer, dat het bloed, verre van zyn *phlogiston* te laaten vaaren, het by elke inademing uit de lucht tot zich trekt, en op die wyze de gemeene lucht van den dampkring ontleedt (†), de-

(*) *Experiments and obſervations on different Kinds of air* by PRIESTLEY, L. L. D. *Vol.* III. *p.* 56, en In de *Philoſ. Transact. Vol.* LXI, *Part.* I, *p.* 226.

(†) De gemeene lucht is, volgens PRIESTLEY, ontegenzeglyk, een mengzel van Salpeterzuur en Aarde *Vol.* II, *p.* 55. De Heer SAGE denkt, dat zy uit phosphoriekzuur, phlogiston en water beſtaat. *Elemens de Mineralogie docimaſtique*, *Vol.* II, *p.* 377, 378.

dewelke uit *Vuurlucht*, of (gelyk Dr. PRIESTLEY dezelve noemt) uit *gedephlogisteerde lucht*, en uit die foort van lucht beſtaat, in welke het kaarslicht uitgaat. Maar de beſtanddeelen der *Vuurlucht* zyn, zoo als SCHEELE (*) bewezen heeft, een zeer fyn zuur en een *phlogiston*. By elke inademing derhalven verliest de gemeene lucht haare vuurigſte zuiverſte deelen, en het overige, het geen niet ter inademinge kan dienen, blyft te rugge (†). De vuurlucht werkt derhalven gelyk een *Æther* of een getemperd zuur, of als een zachte prikkeling, op de longen. Byaldien het zuur daar in de overhand hadt, zoude het kramptrekkingen veroorzaaken; maar eene overmaat van *phlogiston* zoude insgelyks kwaade gevolgen hebben, gelyk wy in het vervolg zullen toonen. Het getemperd zuur, of de Ætheriſche lucht, is der-

(*) Scheikundige verhandeling over lucht en vuur, door KAREL WILHELM SCHEELE 1777. 8vo.

(†) Men ziet gemaklyk, dat het 'er hier ſlechts op aankomt, om te bepaalen, wat eigenlyk *phlogiston* zy. Het geen hier zoo genaamd wordt, en het geen Dr. PRIESTLEY 'er onder verſtaat, zyn twee geheel verſchillende dingen. Beiden zyn het daar in volkomen één, dat alleen het zuiverſte gedeelte der lucht tot de inademing kan dienen. Dit te ontleeden, is het, het geen tot dus verre nog maar alleen de Heer SCHEELE, gelyk wy in den Text gezien hebben, gewaagd heeft. G. F.

derhalven het beste mengfel. Alle werkingen, die in het menschlyk lichaam voorvallen, zyn fcheikundige uitwerkfelen, of berusten op werktuigkundige grondftellingen, of zyn uit beiden te zamengefteld. De vuurlucht prikkelt, door middel van haar getemperd zuur, het hart, onderhoudt deszelfs geduurige beweeging, en verbreidt, door het *phlogiston*, het welk zy bevat, de warmte, die tot alle verrichtingen van het leven onontbeerlyk is.

Alle bewerktuigde lichaamen, zoo wel Dieren als Planten, beftaan uit een zuur, eenig *phlogiston*, en eene opflurpende aarde. De evenredigheden van deeze beftand deelen zyn verfchillende, en worden fomtyds, door bykomende andere omftandigheden, gewyzigd. Zoo wel Dieren als Planten leeven en groeyen door voedzel, het welk zy, door den mond, of door de wortelen, tot zich neemen. 'Er is eene fcheikundige bewerking, door welke men, in de lichaamen der Dieren, van de genootene fpyzen zekere fappen fcheidt, dewelken aan die, die reeds in het lichaam aanwezig zyn, byna geheel gelyk (*homogeen*) worden, vervolgens in de gedaante van het bloed in het geheele lichaam omloopen, en overal verfcheidene deelen afgeeven, tot vergoeding van die Atomen, dewelken onophoudlyk, door de uitwaasfeming en het wryven, verlooren gaan. Deeze door het bloed en andere

re vochten afgegeevene deeltjes komen echter nog eenigzins met het mengfel der fpyzen overeen, waar van zy afgezonderd zyn. Zyn 'er derhalven in de fpyzen inzonderheid veele zuure deelen, dan heeft men eene zuure *Diæt;* hebbe *phlogiſtieke* deelen de overhand, dan is dezelve *phlogiſtiek;* en ingevalle de opflurpende deelen heerfchen, is zy *alkalisch.* De gezondheid hangt van eene juifte evenredigheid der verfchillende Diæten af; want, zoo als de fpyze gefteld is, zoo worden ook de omloopende vochten gewyzigd, uit welke de vaste deelen van het lichaam hunnen oorfprong hebben. Door eene overmaat van zuur worden de vezelen te fterk geprikkeld, en krampachtige ziekkingen veroorzaakt. Eene al te groote menigte van *phlogiston* doet voor ontfteekingen en hevig uitbarftende Ziektens vreezen, en op eene meest alkalifche *Diæt* volgen doorgaans rotziektens. Intusfchen moet dit niet te fterk getrokken worden; myn oogmerk is naamlyk geenszins, te beweeren, dat *alle* krampachtige ziektens eenig en alleen van eene zuure *Diæt*, *alle* ontftekende alleen van de *phlogiſtieke*, en *alle* rotziektens alleen van de *alkaliſche* ontftaan. Onder zekere omftandigheden kunnen andere oorzaaken dezelfde uitwerkfelen doen gebooren worden, ook kunnen uiterlyke oorzaaken dikwyls, op dezelfde wyze, als de levensmiddelen,

ſen, die wy tot ons genomen hebben, werken.

Verſche ſpyzen, zoo uit het ryk der Dieren, als uit dat der Planten, behelzen zuur, *phlogiston* en *alkali*, in eene heilzaame evenredigheid onder elkanderen gemengd; inzonderheid, wanneer men ze zonder gekruide ſaucen toebereid, als welker beſtanddeelen voor ons lichaam nadeelig zyn. Het is derhalven zeer natuurlyk, dat zulke verſche ſpyzen voordeeliger voor de gezondheid zyn, dan pekelſpyzen. Maar by alle ſoorten van ſpyzen, voornaamlyk by het vleesch, en zelfs ook by het water, waar van men zich op lange Zeereizen bedient, is de oorſpronglyke natuurlyke evenredigheid tusſchen de beſtanddeelen niet meer te vinden. Het water, al was het, toen het versch gepompt wierdt, ook nog zoo goed, begint, op Zee binnen weinigen weeken, op eene onverdraaglyke wyze te ſtinken, inzonderheid in eene warme luchtſtreek, en is vol Inſekten. Als deeze in het vervolg in het water ſterven, gaan zy tot verrotting over, dat is, derzelver bewerktuigde deelen veranderen wederom in een mengſel van enkele beſtanddeelen (*elementary parts*), en brengen werklyk eene ſoort van zwavellever voort (*), welks na-

dee-

(*) M. SAGE *Analyſe des blés. Paris* 1776. 8vo *p.* 106 *ſeqq.*

deelige, het bederf bevorderende, (*ſeptiſche*) eigenſchap genoeg bekend is. Het vleesch wordt gezouten, om dat men het op die wyze langer bewaaren kan; dan het keukenzout houdt op *antiſeptisch* te zyn, zoo ras het met dierlyke zelfſtandigheden vermengd raakt. Zoo ras het dier dood is, begint de langſaam voortgaande ontbinding, door middel van de inwendige beweeging van deszelfs beſtanddeelen; de vlugge deelen van het *phlogiston*, en de zuure deelen, die daar door insgelyks vlug gemaakt zyn, vervliegen; de vlugge *alkaliſche* beſtanddeelen volgen dezelve, en 'er blyft een pap of brey over, die insgelyks met zwavellever vermaagſchapt is, en zich, naa verloop van meer tyd, in een *Alkali*, of in eene opſlurpende aarde, verandert. Het byvoegſel van eene aanzienlyke hoeveelheid zout verhindert dit bederf niet, het doet het zelve ſlechts laater gebeuren. Ons pekelvleesch, het welk inderdaad volmaakt goed geweest was, veranderde zoodanig, dat het in het vervolg niet veel beter, dan geheel rot, was; het zout hadt het vet ontbonden, en de reuk van het vleesch, zoo wel rauw als gekookt, was ten uiterſten walglyk, niettegenſtaande men het, in een net, vier en twintig uuren lang achter het ſchip in het Zeewater hadt laaten hangen, waar door het zout voor het grootſte gedeelte, en de reuk eenigszins afgeſpoeld, maar

ook

ook niets anders overgebleeven was, dan de ſpiervezelen, met veel zout vermengd. De Gely (die Gallerte) dewelke in het vleesch het eigenlyk en meest voedend deel uitmaakt, was geheel verdweenen, en niets dan eene ſterk gealkaliſeerde zelfſtandigheid overig, dewelke, gelyk bekend is, de verrotting bevordert.

Het brood, of de Scheepsbeſchuit, voor de *Engelſche* Schepen, wordt van tarwemeel in platte koeken, zonder eenige gest of zuurdeeg, gebakken. De platte form geeft het voordeel, dat de beſchuit zeer hard kan gebakken, en dus al het vocht 'er zoo veel te beter uitgedreeven worden. Maar tegen de kalanders of koornwormen, (*curculiones*) die 'er zich by duizenden in opdoen, kon deeze voorzorg niet baaten. Dit ongedierte doorboort, terwyl het nog in den ſtaat van eene rups is, de beſchuit als een zeef, en, in den ſtaat van volkomen Inſekt, legt het 'er zyne eyeren in. Ingevalle de vaten, in welke het brood gepakt wordt, by ongeluk van verſche duigen gemaakt zyn, beſchimmelt het, wordt duf van reuk en ſmaak, met één woord, het bederft. Zelfs tonnen, die op zich zelve goed zyn, trekken de bedorvene dampen van het water, van het pekelvleesch, van het Zeewater het welk onder in het hol blyft ſtaan, en van de lucht, door de uitademing van eene talryke manſchap bedorven, na zich. Deeze

dampen trekken in alle kiſten en vaten, al zyn zy ook nog zoo dicht geſlooten. Op dezelfde wyze gebeurt het dikwyls, dat 'er Zeewater in de beſchuitvaten komt, en dezelve, gelyk men gemaklyk begrypen kan, geheel bederft. Wee in zulk een geval den ongelukkigen, die genoodzaakt is, van zulk eene ſpyze te leeven!

De matroozen bekomen alle dagen, voor hun middageeten, eene Erwtenſoep. Erwten behooren buiten twyfel tot de beſte levensmiddelen, die men op lange Zeereizen kan medeneemen; want zy bevatten, behalven veel vaſte lucht, ook eene taamlyke hoeveelheid *phlogiston*. Door de kooking en gesting in de maag en ingewanden laaten zy aldaar haare vaſte lucht, en dit beſtanddeel is het voornaamlyk, het welk in de ſpyzen, tot bewaaring der gezondheid op Zeereizen, vereischt wordt. Wy hadden het ongeluk, van aan boord van ons Schip (de *Reſolution*) eenen voorraad van Erwten te bekomen, die waarſchynlyk in eenen Oven gedroogd waren. Wy mochten dezelve daarom kooken, zoo lang als wy wilden, zy bleeven geheel, de buitenſte huid barſtte ſlechts open, en de beide helften der Erwten bleeven zoo hard, als of wy ze te vooren geroost hadden. Aan boord van de *Adventure* hadt men betere Erwten, die ligter te verteeren waren, dan de onzen. Deeze byzonderheid bewyst,

dat

dat men, by het inkoopen der levensmiddelen, niet voorzichtig genoeg zyn kan; te meer, daar op dergelyke reizen buiten dien alles op de maag los ſtormt, en de verteeringskracht verzwakt.

Te vooren was men ook gewoon, om aan de matroozen op de Schepen van den Koning boomolie te geeven, om daar mede hunne puddings en andere ſpyzen gereed te maaken. Dan de Heer COOK merkt aan, dat de olie, dewelke voor de Koninglyke vloot geleverd wordt, gemeenlyk niet *antiſcorbutiek*, maar veel eer bederf bevorderend is. Het ſchynt dus, dat zy, welken deeze levering wordt toevertrouwd, ſlechte olie, die of reeds galſterig, of toch 'er niet verre meer af is, bezorgen. Maar hoe nadeelig dit voor de gezondheid zy, weet ieder een, die de werking der zuuren op het lichaam kent. — Tot zyn ontbyt krygt een Engelsch matroos een rantzoen tarwe of havermeel; en het een en ander is een voortreflyk voedſel voor menſchen, die eenen geruimen tyd zonder verſche groente moeten leeven.

Zoo veel van de levensmiddelen, die men op de Schepen vindt, welke tot lange Zeereizen beſtemd zyn. Thans zullen wy de huishouding der matroozen nog in eenige andere ſtukken nagaan. De menigte van menſchen, die, tuſſchendeks in en uitademen, bederft aldaar de

lucht zoodanig, dat zy op het laatst tot de inademing in het geheel niet meer deugdt; ten minſten is zy met alkalieke en ſeptiſche dampen derwyze vervuld, dat de menſchen, uit dien hoofde alleen, daar in niet wel gezond kunnen blyven. Buiten dien is het water, het welk onder in het hol van het ſchip, waar in de pompen ſtaan, overblyft, alleen reeds meer dan genoeg, om een geheel ſchip met ſchadelyke dampen te vervullen. In het Jaar 1772, toen wy van Plymouth onder zeil gegaan waren, en van langzaamerhand warmere luchtſtreeken begonnen te naderen, verſpreidde dit ſtilſtaand water, het welk toen tot den hoogſten trap van bederf gekomen was, en door de beweeging van het ſchip onophoudlyk geſchud werdt, in het geheele ſchip eenen onverdraaglyken ſtank. Myne eige kajuit en die van myn zoon, die niet verre van de groote mast, en dus na by den mond der pompen ſtonden, kreegen dus deezen kwaaden reuk uit de eerſte hand. Ik wist toen nog weinig van het geen de Zeevaart betreft, en ſprak 'er over met Kapitein COOK, die terſtond op de gedachte viel, dat deeze ſtank van het water, het welk in het hol van het ſchip ſtondt, komen zoude. Hy toonde my, dat alle vochtigheden uit het geheele ſchip, hier, als in eenen vergaderbak, te zamen vloeyden, en voegde 'er by, dat de langduurende ligging van

het

het ſchip te *Scheernesz* en *Plymouth* aan dit water tyds genoeg gegeeven hadt, om tot bederf overtegaan. Hier op liet hy de diepte van dit water peilen, dan dewyl dezelve ſlechts weinige duimen bedroeg, oordeelde hy het der moeyte niet waardig, het te laaten uitpompen; de ſtank bleef dus nog eenen tydlang, tot dat dezelve van zelf op hieldt. Intuſſchen prees ik toen reeds het maaken van rook onder het dek, als het beſte middel, tegen dien kwaaden reuk en de bedorvene uitwaasſemingen, aan; ook werdt myn raad reeds vóór den achtſten Auguſtus, op onze reize van *Madera*, na de Kaapverdiſche Eilanden, gevolgd; dewyl men de lucht, door verſcheidene vuuren van houtkoolen, en ſomtyds door het branden van zwavel en pik, of ook van een mengſel van buskruid en azyn verdunde (*). Zoo ras alles in brand was,

(*) Sir JOHN PRINGLE brengt in zyne redevoering de waarneeming van eenen vriend van den Heer COOK by, dat de oude Engelſche Schepen van twintig ſtukken hunne keuken in het voorſte gedeelte van het middelſte dek gehad hebben, en even daarom, naar zyn oordeel, veel gezonder, dan laater gebouwde Schepen van den zelfden rang geweest zyn. Dit vermoeden is volkomen gegrond. Geduurende myn verblyf te *Plymouth*, in 1772, alwaar ik ons ſchip verwachte, bezocht ik met den Heer IRVING een Hollandsch Oorlogſchip, het welke aldaar ten anker lag. Wy vonden aldaar ook de keuken in het middelſte gedeelte van

was, werdt de geheele manſchap boven op het dek geroepen, alle openingen dicht geſtopt, en op deeze wyze de rook zoodanig ingeſlooten, dat hy op het laatst voor het ongedierte doodlyk moest worden. Zoo dikwyls men dit in den winter deedt, bemerkte ik, dat myn Thermometer twee, ten hoogſten drie graaden gereezen was, en de eerstvolgende vier en twintig uuren op die hoogte bleef. Warmer konde het in myne kajuit niet worden, dewyl het vuur onder het dek, op het welk dezelve ſtondt, werdt aangeſtoken, en de rook 'er ſlechts door de reeten en voegen indrong.

De perſoon zelve van den matroos, en zyne kleeding komen hier eindelyk mede in aanmerking. De menſchen zyn elkanderen, over het geheel genomen, overal vry gelyk; men vindt daarom in alle ſtanden vrienden van zindelykheid, zoo wel ten aanzien van hun lichaam als van hunne kleederen, en anderen, die uit eene aangeboore en onoverwinlyke onverſchilligheid

en

den *Oriop*, een weinig vóór de groote mast, en men verzekerde ons aan boord, dat het Volk op Zee ongemeen gezond bleef, echter vonden wy, by het toenmaalig warm weder, den rook en de hette onder het dek ..eel onverdraaglyk. *Aanm. van den Schryver* — — gemeenlyk wordt de keuken aan het voorſte gedeelte van het ſchip, na by de Fokmast, gemaakt. G. F.

en traagheid altoos morsſig en flordig in de kleederen zyn, alhoewel zy van dezelven eenen genoegſaam voorraad hebben, om ze nu en dan te kunnen verwisſelen. De manſchap van een ſchip beſtaat, gelyk elke andere maatſchappy, uit deeze tweeerleye ſoorten van lieden. Dezelfde kleederen, altoos aan het lichaam gedraagen, moeten door den tyd eene menigte van uitwaasſemingen, zweet enz. in trekken, waar van de zweetgaten buiten twyfel weder iets opſlurpen; ja by morsſige lieden, die zich ongaarne en zelden waſchen, moeten veele van deeze openingen op het laatst verſtopt raaken, en daardoor de onmerkbaare uitwaasſeming verhinderd worden. Dit alles bevordert en verhaast de uitwerkſelen der ſcorbut niet weinig.

Tegen deeze ziekte kunnen geneesmiddelen, die toch altoos ſlechts in kleine hoeveelheid telkens gegeeven worden, niets baaten; want, daar de ſpyzen tot verrotting genegen zyn, wordt de daar uit bereide chyl, de geheele maſſa van het bloed, met één woord, het geheele lichaam tot bederf genegen, en by gevolg moet het middel, het welk men daar tegen gebruikt, even zoo ryklyk, als de ſpyzen, welke deeze ziekte veroorzaakten, kunnen genooten worden; dat is, met andere woorden, men moet het geneesmiddel in de keuze der levensmiddelen zoeken, en dus komt 'er alles op aan, dat

men eenen voorraad van verrotting weerſtaande levensmiddelen aanſchaffe, dewelke in ſtaat zyn, om tegen de nadeelige uitwerkſelen der gewoone alkaliſche ſpyzen, die men op de ſchepen vindt, op te weegen.

Het vleesch moet gezouten worden, om goed te kunnen blyven; maar hier door verliest het die deeltjes, dewelken by het kooken de dierlyke geley en op het laatst eene ſoort van lym geeven, waar in eigenlyk de voedende kracht van het vleesch beſtaat. Het vleesch behoort bygevolg onder die ſpyzen, die voor geene verbetering vatbaar zyn, maar, hoe langer men ze bewaart, zoo veel te ſlechter worden.

Ook het brood kan niet zeer lang goed blyven, inzonderheid de beſchuit van tarwemeel, dewelke, eer dan andere ſoorten, beſchimmelt en wurmſteekig wordt. Daar en boven weete ik door eige bevinding, die aan veele van onze reisgenooten bevestigd werdt, dat deeze ſoort van beſchuit verſtoppingen in het onderlyf veroorzaakt, tot welke de matroozen buiten dien overhellen. Ongemeen veel heilzaamer zoude derhalven, naar myn oordeel, roggebrood of toch brood uit rogge en tarwe meel gebakken, zyn. Ook zoude men zich van tarwe meel alleen eene betere uitwerking kunnen belooven, by aldien het maar niet geheel fyn gemaalen, maar ſlechts van de groffte zemelen ontdaan was.

was. Ook moest dit brood met zuurdeeg gebakken worden. Dat zulk eene manier van bereidinge gezond is, ontdekte ik op onze reize van de Kaap na *Nieuw Zeeland*, die wy in November van 1772 begonnen. In de plaatze van ons brood, het welk wy op de reize van *Plymouth* na de *Kaap* verteerd hadden, deeden wy aldaar eenen voorraad van *Hollandſche* beſchuit op, dewelke van grofgemaale tarwe, met de zemelen 'er onder, en met zuurdeeg gebakken was. Deeze ſoort van brood gaf eene zachte prikkeling aan de ingewanden, zoo dat men daar by ongelyk veel minder gevaar liep van verſtoppingen, dan by de gewoone beſchuit. Het voorbeeld der *Ruſſiſche* ſoldaaten en matroozen, die by hun roggebeſchuit (dewelke uit ongebuideld meel met zuurdeeg gebakken wordt) genoegſaam zonder eenige andere ſpyze te gebruiken, zeer gezond blyven, en byna geheel niet door ſcorbut aangetast worden, bevestigt my nog meer in myne gedachten. Dan men moet hier by de voorzorg gebruiken 1.) van het brood in groote koeken te bakken, dewelken naderhand in dobbelſteenen van anderhalf duim moeten geſneeden, en nog éénmaal gebakken worden. 2.) van deeze beſchuit niet anders dan geweekt te eeten. Men heeft by deeze ſoort van beſchuit noch ſchimmel, noch wurmen zoo ligt te vreezen, dewyl dezelve zuurachtig en hard is;

is. Haare grovere deelen prikkelen de ingewanden; het zuur wekt als een *antiſeptisch* middel, veroorzaakt eene ſterkere gisting met de overige ſpyze, en ontwikkelt by gevolg eene grootere menigte vaste lucht. Hier door wordt de nadeelige uitwerking van het half vergaane pekelvleesch eenigszins verholpen, het welk thans met behulp der ontvlambaare beſtand deelen, welke in de erwten in groote menigte gevonden worden, tot een bekwaamer voedſel voor het lichaam ſtrekt. De grootſte zwaarigheid, by het invoeren van deeze beſchuit, is bygevolg, dat het wat nieuws is, en ieder, die met de Zeevaart maar eenigszins bekend is, weet, dat de matroozen van alle nieuwigheden eenen geweldigen afkeer hebben. Intuſſchen, byaldien de Officieren met een goed voorbeeld voorgingen, en men zich daar by in het algemeen op eene geſchikte wyze gedroeg, zoude ook deeze hinderpaal ſpoedig overwonnen, en op de *Engelſche* Vloot eene ſpyze ingevoerd zyn, die tot gezondheid der manſchap, en bygevolg tot behoudenis van menig eenen voor den ſtaat nuttigen mensch, veel zoude kunnen toebrengen.

De Zuurkool, die, ſedert korten tyd, ook in *Engeland* algemeener begint te worden, is een zoo voortreflijk *antiſeptisch* middel, dat het geene verdere aanpryzing noodig heeft. In *Duitſchland*, *Denemarken*, *Zweeden* en *Rusland*, ver-

verſtaat men de konst zeer goed, om dezelve te bereiden; en ſedert is dezelve op de Koninglyke Vloot van *Engeland* ingevoerd (*). Van deeze voorſpyze kreeg op ons ſchip ieder matroos alle weeken twee of driemaalen zekere hoeveelheid; en te recht ſchryft men het daaraan toe, dat zich by ons zoo weinig tekenen van ſcorbut vertoond hebben. Van langzaamerhand begonnen de matroozen 'er zelfs ſmaak in te krygen; waartoe de heilzaame uitwerking, die zy 'er van zagen, zekerlyk niet weinig heeft toegebracht. Onze voorraad van zuurkool beſtondt in zestig vaten; waar van wy het laatſte reeds in Maart 1775, en dus ééne maand voor onze te ruggekomst aan de *Kaap de Goede Hoop*, dachten verteerd te hebben. Het gemis van deeze voortrflyke ſpyze werdt door de geheele manſchap zeer beklaagd. Intusſchen vonden wy, by het uitpakken aan de *Kaap*, nog twee vaten, waar van in July 1775, by onze komst

(*) In het Oorſpronglyke volgt hier een breedvoerig bericht van de beſte wyze, om zuurkool in te leggen; het welk ik dacht, dat onze Leezeren wel konden misſen. Alleenlyk verdient hier nog de aanmerking te worden overgenomen, dat komyn by de toebereiding van deeze ſpyze beter is, dan geneverbeſſen; dewyl dit zaad veel vaſte lucht in zich heeft, en by zoogende vrouwen zelfs het zog doet toeneemen. G. F.

komst te *Fayal* (een der *Azoriſche* Eilanden) nog iets over was. De Engelſche *Conſul* te dier plaatze, wien deeze ſpyze zeer goed ſmaakte, kreeg, het geen 'er overgebleeven was, van den Kapitein ten geſchenke; terwyl het zelve nog even goed was, als in October 1771, toen deeze zuurkool was ingelegd.

Het tarwe- en havermeel, het welk de matroozen tot hun ontbyt bekomen, levert ongemeen gezonde ſoepen; tarwemeel, als het voedſaamſte, zoude waarſchynlyk den voorrang verdienen; intusſchen maakt men in *Schotland* van havermeel eene zuurachtige, ten hoogſten antiſeptiſche pap of deeg, dewelke aldaar *Sooins* genaamd wordt, en één der beste levensmiddelen, om op Zeetochten medeteneemen, oplevert.

Zoo lang de Erwten, de gewoone ſpyze der matroozen, nog gaaf en niet bedorven zyn, zyn zy ongemeen gezond. Dan, dewyl zy zoo veel *phlogiſton* in zich hebben, zoude men wél doen, zo men aan de matroozen een weinig azyn by hunne Erwtenſoep gaf; vermits het zuur dit voedſel aanmerklyk zoude verbeteren, en, door de gisting, door dat middel in de ingewanden veroorzaakt, de vaste lucht, welke daar in is opgeſlooten, gemaklyker ontwikkeld worden.

Volgens het gevoelen van Kapitein COOK, is het, op lange Zeetochten, ongemeen veel heilzaamer voor de gezondheid, in plaatze van Olie, ſuiker aan de matroozen uit te deelen (*). Suiker behoort onder de zelfſtandigheden van het plantenryk, die een eigen zuur, beneffens eene ontvlambaar olieachtig wezen in zich hebben. De juiste evenredigheid van deeze beſtanddeelen bevordert de gisting in het algemeen, en brengt ook andere zelfſtandigheden het gemaklykst in gistinge. Deeze eigenſchap toont, in welk eene groote maate de ſuiker *antiſeptisch* zy, en welk eene kracht dezelve bezitte, om het bederf der pekelſpyzen te verminderen, met één woord om den ſcorbut tegen te gaan.

Dat het aftrekſel van mout het beste behoedmiddel tegen de ſcorbut is, is door het eenpaarig getuigenis van de Heeren MACBRIDGE, JOHN PRINGLE en Kapitein COOK, op Theorie en bevinding ſteunende, genoeg beweezen. Zie hier de wyze, waar op het gebruik wordt. Men neemt één deel goede grof gemaalde mout, giet 'er drie deelen kookend water op, en zet het trekſel op eene lauwe plaatze, op eene kleinen afſtand

(*) Zie COOK's *Voyage towards the ſouthpole and round the World*, *Vol.* II, *p.* 290.

ſtand van het vuur, op dat het niet koud worde. Al wie by ons aan boord met ſcorbut gedreigd werdt, dronk dagelyks, twee of drie uuren naa het middag- en avondeeten, één half of heel pint van dit trekſel, terwyl het nog warm was. By aldien zich reeds kleine tekenen van ſcorbut vertoonden, moest de lyder dagelyks tweemaalen een mengelen van dit vocht drinken; maar als iemand deeze ziekte reeds in eenen hoogen trap hadt, moest hy de hoeveelheid wel tot drie mengelen en daar boven vergrooten. Dit middel deedt by ons aan boord de beste uitwerking. Wy hadden, onder andere aan ſcorbut lydende zieken, inzonderheid twee, by welken de eerſte verſchynſelen van die ziekte telkens, zoo ras wy maar eenige dagen van land afgeweest waaren, reeds ten voorſchyn kwamen. Het ongemak nam by hen ſchielyk toe, en groeyde, als men het niet tegenging, binnen kort tot eene hevige en gevaarlyke hoogte. Het tandvleesch bloedde, en was vol zweeren; de tanden werden los; de beenen zwollen, en men zag op dezelve paarſche en blauwe vlekken; de zwelling was odomateus, dat is, als men 'er met den vinger op drukte, bleef 'er lange een kuiltje of diepte in de huid; de pis hadt eenen kwaaden vuilen ſtank, en was vol lange draaden. Deeze beide lyders werden, door het gebruik van het bovengemeld aftrekzel,

zel, niet alleen volkomen herſteld, maar de eene kreeg ook, in plaatze van het oude, het welk van ſtuk tot ſtuk uit den mond gevallen was, een geheel nieuw tandvleesch; en de andere, die lam was aan handen en voeten, vondt groote verligting, als hy de mout, naa dat men het water 'er hadt afgegooten, warm op de pynlyke deelen leide. By eenen anderen ſcorbutieken lyder vergingen, naa het dikwyls herhaald gebruik van deeze pappen, de zwelling en blauwe plekken aan de beenen ten eenenmaale. Van dit voortreflyk geneesmiddel, drooge mout naamlyk, hadden wy elf groote vaten aan boord, die in de twee eerſte jaaren ongemeen goed bleeven. Maar in het derde jaar vondt men eenige verſchimmelde brokken in de vaten, ſchoon het overige nog goed voor het gebruik was. Het aftrekzel, het welk men van deeze laatſte mout kreeg, was wel zwakker, maar, als men de hoeveelheid van mout vermeerderde en die van het water verminderde, bleef dit aftrekſel nog altoos een krachtig en voortreflyk middel tegen de ſcorbut. Kapitein COOK zegt, wel is waar (*), dat mout de ſcorbut op Zee niet geneest, maar eigenlyk ſlechts zoo veel uitwerkt, dat deeze ziekte in eenen geruimen tyd gee-

(*) Ter aangeweeze plaatze, *Vol.* II, *p.* 289.

geene groote vorderingen kan maaken. Dan de reeds bygebrachte voorbeelden zal, denk ik, iedereen wel als volmaakte geneezingen aanmerken. Want men moet bedenken, dat, zoo lang de lyder, die door het gebruik van dit aftrekzel van mout geneezen wordt, aan boord blyft, de oorzaaken, die de ſcorbut by hem deeden ontſtaan, nog altoos voortduuren. Hy drinkt, even gelyk te vooren, ſtinkend water, zyne ſpyze is en blyft bedorven pekelvleesch, en hy ademt, ten minſten des nachts, eene bedorve lucht onder het dek in; en dus vereenigt zich alles, om de geneigdheid tot bederf in zyn lichaam te onderhouden. Al is het derhalven, dat de lyder, ook naa het volbrengen der eigenlyke geneezinge, nog altoos moet voortvaaren, dit aftrekzel als een behoedmiddel te gebruiken, zo hy gezond wil blyven, kan daar uit echter zoo min tegen de kracht van het middel, als tegen de zekerheid der geneezinge iets beſlooten worden, daar de noodzaaklykheid, om met het gebruik van het zelve altoos voorttevaaren, alleen in het geduurig voortduuren der oorzaaken ligt, uit welke deeze ziekte voortvloeyt.

De mout wordt, gelyk bekend is, van gerst gemaakt, welke ſoort van graan, meer dan eenige andere eetbaare grasplanten, eene menigte van ſuikerachtig merg bevat. Het mouten geſchiedt, als men de gerst laat weeken, en als dan

dan in eene zachte warmte gesten, waar door de groey van den halm en de eerſte wortelvezeltjes bevorderd, maar ook teffens de zoete deeltjes, welke tot hier toe in de kleeverige zelfſtandigheid, om zoo te ſpreeken, verwikkeld gelegen hadden, ontbonden worden (*). De zoete, naar ſuiker zweemende, ſappen bevorderen het meest de gesting. De mout, welke op het oogenblik, als dit voortreflyk ſap zich losmaakt, gedroogd wordt, behoudt het zelve nog; maar door het opgieten van kookend water wordt het 'er uit getrokken, en kan nu de bederfbevorderende deelen van het pekelvleesch verbeteren, voor zoo verre het eene menigte vaste lucht, als de eenige zelfſtandigheid, die de verrotting met kracht tegengaat, in het lichaam brengt. Thans kome ik weder tot het water. Een groot gedeelte van den ſtank, dien het zelve in de vaten aanneemt, gaat reeds alleen door den wind of de *Ventilatie* (†), weg, maar het blyft daarom evenwel nog rottig, van eenen ſtinkenden ſmaak en ten hoogſten ongezond. Herhaalde proefneemingen hebben my doen zien, dat het bedorven water een lever van zwavel behelst; daar nu deeze ſtinkende ſtof-

(*) *Sage Analyſe des blès. Paris* 1776. 8vo.

(†) Men giet het naamlyk door verſcheidene op elkander liggende blikke zeeven, waar door de kleine droppels, door den wind, gezuiverd worden.

ſtoffe door niets beter, dan door ongebluschte kalk, kan nedergeploft worden, zoude ik raaden, om in het bedorven water zoo veel ongebluschte kalk te doen, als tot wegneeming, zoo wel van den ſtank, als van den vuilen ſmaak, vereiscbt wordt. De hoeveelheid kan niet bepaald worden, dewyl het water nu eens eenen hoogeren, dan eens eenen minderen trap van bederf kan ondergaan hebben; genoeg, dat ongebluschte kalk het water oogenbliklyk drinkbaar maakt, zoo ras men het van het bezinkzel klaar heeft afgegooten (*).

Kalkwater, in het ſtinkend Zeewater gegooten, het welk doorgaans in het hol gevonden wordt, ploft de bedorvene deelen van het zelve terſtond neder, en neemt deszelfs onverdraaglyken ſtank weg. Ook zoude ik hier by nog raaden, door middel van vuur, de lucht onder in het ſchip te verdunnen en te verbeteren.

Tot de behoedmiddelen, welke wy aan boord hadden, behoorde ook eene geley van citroenen en curacaoſche of orange appelen; dan dezelve ſcheen

(*) Sedert ik dit ſchreef, heb ik gehoord, dat men zich op de Franſche Schepen, met eenen gewenſchten uitſlag, van kalkwater bediend heeft, om het water in de Vaten drinkbaar te maaken, terwyl het inregendeel, eer het kalkwater 'er werdt ingedaan, eenen ondraaglyken reuk en ſmaak hadt.

ſcheen tegen de ſcorbut van geheel geenen dienst te zyn. Onze heelmeeſter hadt deeze geley, zonder eenig byvoegſel, en zonder 'er eenige andere middelen by te laaten gebruiken, by eenige ſcorbutieken beproefd, maar bevonden, dat dezelve den voortgang hunner ziekte niet eens ſtuitte, en nog veel minder hen genas.

Buiten dien hadden wy aan boord nog eenen voorraad van peëen of geele wortelen pap, tot de dikte van een ſyroop gekookt, het welk, door den Heer MUZEL STOSCH te *Berlyn*, aan het genootſchap van konſten, koophandel en manufactuuren te *Londen*, was aangepreezen. Dit genootſchap hadt de Admiraliteit verzocht, om eene proeve van dit middel te laaten neemen; en tot dat einde werdt het onzen heelmeeſter medegegeeven. Dan het bleek, dat het ten naaſten by dezelfde kracht hadt, als de geley van citroenen, met dat onderſcheid alleen, dat het ſap van peëen open lyf maakte. Misſchien heeft, by de toebereiding, het vuur aan dit ſap zyne antiſcorbutieke eigenſchap ontnomen. Ik ben daarom van gedachten, dat het uitgedrukt citroenſap alleen en op zich zelf een beter middel is, om het bederf der vochten te weêrſtaan, dan deeze geley of dit ſap van wortelen; zo men intusſchen vreest, dat het citroenſap niet lang goed zal blyven, kan men 'er op de volgende wyze mede handelen. Ik verga-

derde, met Kapitein COOK, aan de *Kaap* ruim 200 mengelen citroenſap, onder deeze hoeveelheid gooten wy een vyfde of zesde gedeelte brandewyn of rum; en hier door hieldt zich het citroenſap 32 maanden lang zoo goed en versch, als of het eerst geperst was. Verzacht men de ſcherpte van dit zuur door ſuiker, dan zal het zekerlyk, met andere middelen verbonden, aan ſcorbutieke lyderen zeer goede dienſten doen.

Ik vleye my, dat, in deeze weinige wenken en waarneemingen, genoegſaame middelen aan de hand gegeeven worden, door welker gebruik de nadeelige uitwerkſelen van den ſcorbut op de beſte wyze beteugeld, ſpyze en drank verbeterd, en de ongezonde ingefloote lucht onder het dek van alle ſchadelyke uitwaasſemingen gezuiverd, kunnen worden. Dit oogmerk zal te zekerer en volledíger bereikt worden, naar maate men, ten opzichte der matroozen zelve, de handelwyze van COOK nauwkeuriger volgt, dat is, dezelve zindelyk houdt, hunne bedden dikwyls laat luchten, hen van kleederen verwisſelen, het ſchip, door rook en vuur, van alle ongezonde dampen reinigen, en eindelyk, wanneer men, in plaatze van twee wachten, gelyk doorgaans de gewoonte is, de manſchap in drie wachten verdeelt.

Aan

Aan deeze ſchikkingen, zoo wel, als aan de bovengemelde behoedmiddelen, hadden wy het te danken, dat onze manſchap, geduurende de geheele reize voor het grootſte gedeelte gezond bleef, niet tegenſtaande wy dikwyls de ſchielykſte veranderingen van weder en luchtſtreek ondergaan moeſten. Want dikwyls kwamen wy, in den tyd van weinig weeken, uit eene koude luchtſtreek in welke honderden van Ysvelden ons omringden, en wy ſneeuw en hagel verduuren moeſten, in de grootſte hitte, of, van den 27° volgens de Thermometer van FAHRENHEIT, in den 80ſten of 90ſten graad.

In de koude gewesten, by den Zuidpool (alwaar het weder dikwyls ſtormachtig was, en wy veel mist en jachtſneeuw met doordringenden regen hadden) beſtonden de gewoone ziektens aan boord meestal in verkoudheden, rheumatieke toevallen, keel ontſteekingen, en verſtoppingen der klieren. Het laatſte ontſtondt, myns oordeels, voor het grootſte gedeelte van het yswater. Want wy waren gewoon, het ys, in kleine ſtukken geſlagen, in dertig of veertig vaten te pakken, deeze dan verder met geſmolten ys te vullen, en, om het ys geheel te doen ſmelten, dezelve in het ruim te leggen, waar door de getemperdheid van de lucht aldaar zoo ſpoedig veranderde, dat de Thermometer van den

50 tot den 45ſten graad daalde. Door het vriezen gaat, gelyk bekend is, de vaste lucht uit het water verlooren, die aan het zelve, door het ys boven het vuur te doen ſmelten, niet wederom kan medegedeeld worden; en het verlies van dit beſtanddeel ſchynt op de klieren van het menschlyk lichaam eene nadeelige uitwerking te hebben.

Behalven de verkoudheden klaagde men nog over koortzen; intusſchen was onze manſchap daar mede lang zoo veel niet geplaagd, als men, op zulk eene lange reize, by zulke ſchielyke veranderingen van luchtſtreek, hadt kunnen vreezen. In February, Maart en April 1774, op onze te rugreize van de Zuidelyke Ysvelden na de gemaatigde en warme luchtſtreek, kreeg de Kapitein, beneffens mynen Zoon, mynen knecht, en twee of drie andere perſoonen, eene ſoort van galkolyk, dewelke, toen zy op haar hoogst was, met hevige ſmerten gepaard ging. De Kapitein, die dit ongemak in den beginne niet telde en verwaarloosde, werdt zeer zwak, en kreeg den hik, die vierentwintig uuren duurde. Onze bekwaame en onvermoeyde Geneesheer, PATTON, hadt echter het geluk, van alle deeze lyders te herſtellen. Gebrek aan verſche en voedſaame ſpyzen vertraagde hunne volkome geneezing, zoo lang wy op Zee blyven moesten; maar, zoo ras wy te *Taheiti* gekomen waren,

ren, moesten zy, wel is waar, de gewoone landvruchten, zoo als pisang, broodvrucht en kokosnooten myden, dewelken hun op het nieuw smarten veroorzaakten, daarentegen vonden zy, in de zoogenaamde taheitische appel, of myrobolaanen (*Spondias*) een onverwacht geneesmiddel, het welk hen, naa verloop van weinig dagen, wederom volkomen herstelde.

De Scorbut woedde, gelyk ik reeds gezegd hebbe, op onze Schepen niet zoo zeer, als men het anders, op lange zeereizen, wel gewoon is te zien.

De Venusziekte was somtyds onder ons Volk vry algemeen, en wel dertig of veertig personen waren 'er te gelyk mede besmet. Dan onze Arts liet dezelve nooit de overhand neemen.

Dan een geheel onverwacht toeval dreigde ons met een veel grooter gevaar, dan alle de ziektens, die wy tot dus verre genoemd hebben. Op den 23 Juny 1774 vingen onze Matroozen, in de haven *Sandwich* op het Eiland *Mallikollo*, des nachts, twee of drie roodachtige Vischen, sneeden ze terstond open, namen 'er de ingewanden uit, en hingen ze onder het dek op. Toen ik des morgens opstondt, speet het my, dat deeze Vischen reeds zoo gehavend waren, dewyl men ze in deezen toestand zoo min beschryven als aftekenen konde. Deeze Vischen werden naamlyk aan de Officierstafel gegeeten, en

veroorzaakten de hevigſte toevallen. In *Nieuw-kaledonien* ving een Matroos, des nachts, eenen Visch van dezelfde ſoort, dien hy, met gevaar van daar door vergeeven te worden, evenwel liever wilde eeten, dan ongenooten wegwerpen; zoo zeldſaam waren toen verſche levensmiddelen, en zoo greetig de meesten onzer na dezelve! Intusſchen ging deeze Matroos voorzichtiger te werk, dan zyne voorgangers. Hy beſtrooide den visch dik met Zout, liet hem drie of vier dagen hangen, en at hem toen met zyne kameraaden, zonder eenig kwaad gevolg. De Visch, dien ik niet te zien kreeg, dan naa dat hy uitgehaald, geſchrapt, en gezouten was, geleek, zoo veel men daar van nog konde ontdekken, zeer veel naa den *Sparus pagrus* LINN., behoorde ook waarſchynlyk tot deeze klaſſe, dewyl QUIROS aantekent, dat zyne geheele manſchap, in dit gewest, door het eeten van eenen Visch vergeeven wierdt, dien hy *pargos* (*) noemt. In dien zelfden nacht, toen men deeze roodachtige Vischen in de haven te *Mallikollo* ving, werden aldaar ook verſcheidene lipvischen (*Labri*) een groote ſchildvisch (*Echeneis Naucrates*) en een haay van negen voeten lang gevangen, en den volgenden dag, zonder eenige kwaade gevolgen, gegeeten.

In

(*) DALRYMPLE's *Collection of Voyages* I, p. 140.

In *Nieuwkaledonien* doodde een inboorling, door middel van een werpſpies, op het rif, aan den mond eener beeke, eenen Visch, behoorende tot het geſlacht der *Tetrodons* van LINNÆUS. De Schryver kocht denzelven voor de tafel van den Kapitein, en, naa dat wy hem beſchreeven en afgetekend hadden, zoude hy den volgenden dag gegeeten worden. Myn Zoon zoo wel als ik gaven onze bedenkingen te kennen tegen de eetbaarheid van deezen visch, dewyl hy tot zulk een verdacht geſlacht behoorde; dan de Kapitein meende, op zyne voorgaande reize, aan de kust van *Nieuwholland*, eenen dergelyken Visch gegeeten te hebben; en in dit bewys vondt onze, zoo zeer gedemoedigde maag, goed, te berusten. Wy zaten des avonds nog aan tafel, toen ons een knecht den lever van den Visch vertoonde, dien de Kok zoo even 'er hadt uitgeſneeden. Deszelfs uiterlyk goed voorkomen verleidde ons, om hem terſtond te laaten braaden, en ik at 'er een ſtuk van, ter grootte van een daalder; Kapitein COOK en myn Zoon proefden 'er ſlechts van, en namen dus ieder nauwlyks half zoo veel. De ſmaak was niet kwaad, en wy beloofden ons tegen den volgenden middag, van den Visch zelven, eenen goeden maaltyd. Dan tegen drie uuren des morgens werdt ik wakker, met eene benauwdheid, gelyk aan die, wanneer men de

maag

maag overlaaden heeft. Ik ging overeind zitten, en merkte, dat myn hoofd duizelig was. Ik wilde eenen ſtoel, die voor myn bed ſtondt, uit den weg ruimen, en het kwam my voor, dat hy zoo ligt als een veer was; onmiddelyk daarop ontdekte ik, dat ik over het algemeen ligte van zwaare dingen, aan het gewicht, niet meer onderſcheide konde. Ik poogde te gaan, maar ik tuimelde van de ééne zyde van de kajuit na de andere. In de maag voelde ik eene zwaarte en eene brandende gewaarwording, die tot de keel toe ging, even als of dezelve ontveld was. Myne handen en voeten waren genoegſaam gevoelloos. Naa dat ik, kort daar op, eenen ſtoelgang gehad hadt, poogde ik de maag, door braaking, nog meer te ontlasten; maar toen brandde het my, als vuur, van de maag af tot in den mond toe. Ik maakte den Heer Ds. SPARRMANN wakker, en ſprak met hem over dit toeval. De Kapitein, wiens kamer van de onze ſlechts door een houten ſchot was afgezonderd, hoorde ons ſpreeken, poogde opteſtaan, en ontdekte aan zich zelven dezelfde verſchynſelen; hier op wekte ik mynen Zoon, die zich in geenen beteren toeſtand bevondt. De Kapitein liet den Geneesheer roepen; wy moesten veel lauw water drinken, om de maag van de overblyffelen van deeze gevaarlyke ſpyze te ontlasten; en vervolgens deedt hy ons eenige zweet dry-

dryvende middelen en zouten neemen, waar door wy in weinig dagen wederom herfteld wierden. De duizeling, en gevoelloosheid aan handen en voeten, eene geduurige koude rilling, en eenige pynen bleeven intusfchen nog tot op den tienden dag voortduuren. Een hond, die het overige van den gebraden lever gegeeten hadt, en een Varken, het welk zich op de ingewanden van den Visch vergast hadt, werden beiden krank, en het Varken ftierf den volgenden dag. Verfcheidene inboorlingen, die by ons aan boord gekomen waren, en den Visch zagen hangen, gaven door tekenen te kennen, hoe gevaarlyk het was, hem te eeten; zy weezen naamlyk op de maag, leiden vervolgens de hand aan de wangen en het oor, en boogen het hoofd na den fchouder, als om te flaapen. Ik veinsde dit niet te verftaan, en geboodt, dat men hun den Visch zoude geeven, om dien op te eeten; maar zy weezen het gefchenk, met de duidelykfte tekenen van afkeer, van de hand.

De bovengemelde, op *Mallikollo* gevangene Vischen, dewelken aldaar door de Officieren gegeeten werden, veroorzaakten des avonds eene hevige braaking, pyn in de ingewanden en buikloop, met dezelfde benauwdheid, die ik in den beginne ook befpeurd hadt. Daar op volgden de hevigfte hoofdpynen, met eene brandende hitte in het gezicht, welke beiden zich ook

tot

tot de armen en beenen uitſtrekten. De pols was niet koortsachtig en ſterk, zoo als men van deeze hitte zoude verwacht hebben, maar in tegendeel klein en zwak. Vyftien perſoonen, die van deeze vischen gegeeten hadden, waren genoegſaam allen, de één meer, de ander minder, door dezelve vergeeven, hadden dezelfde toevallen, en dezelfde gevoelloosheid in de ledemaaten. De ſpyze in de maag en alle leden, zoo wel als de hitte en zwaarte in het hoofd, hielden eenige dagen lang zoo hevig aan, dat de lyders nauwlyks gaan of ſtaan konden. In de keel hadden zy eene pynlyke gewaarwording, als of de huid 'er af, en het rauwe vleesch bloot was. By ſommigen waren de kwylklieren ontſtoken, en het ſpeekſel liep, willekeurig, en in eene groote hoeveelheid, uit den mond. Anderen klaagden over eene zeer pynlyke *erectio penis*, en by nog anderen gingen de tanden los. De geneezing ging zeer langſaam voort, en by koud weder kwam de pyn en de gevoelloosheid in handen en voeten wederom ten voorſchyn. Maar inzonderheid duurde het lang, eer des avonds de ongerustheid, de pyn en de benauwdheid wilden wyken. Naa verloop van veertien dagen, toen zy reeds alle deeze toevallen hadden doorgeſtaan, klaagden zy nog over aanhoudende koude rillingen. Zy moeſten dezelfde middelen gebruiken,

die

die ons naderhand werden voorgeſchreeven. Een kleine tamme papegay uit *Taheiti*, die maar eene beete van den visch bekomen hadt, ſtierf onder hevige ſtuiptrekkingen. Alle de honden, die van de graaten, ingewanden, enz. gegeeten hadden, werden zeer ziek, en bleeven langen tyd in dien toeſtand. Een van dezelven was in een boot gekroopen, waar in eenig water ſtondt. In deeze elendige ligging hadt hy eene ſoort van vallende ziekte gekreegen, en men moest hem over boord werpen, om van zyn lyden en zyn geſchreeuw een einde te maaken. Eenen anderen, die even zoo ziek was, hadt zyn Heer een aftrekſel van Tabak, als een braakmiddel, ingegeeven; dan hy werdt het ſlachtoffer van deeze geneeswyze. Een varken, het welk insgelyks van de ingewanden gegeeten hadt, ſtierf binnen den tyd van 24 uuren.

Naa alles, het geen ik heb bygebracht, ſchynt deeze ſoort van visch, de *pargos* van QUIROS (of *Sparus pagrus* LINN.) niet op zich zelf vergiftig te zyn, maar deeze gevaarlyke eigenſchap dan eerst alleen aan te neemen, wanneer hy zelf eenig byzonder venynig voedſel genooten heeft. De overige vischen, die, in de haven *Sandwich*, te gelyk met den vergiftigen *pargos* gevangen, en zonder eenig nadeel gegeeten werden, moeten bygevolg een ander voedſel gehad hebben. De *Tetrodon Scele-*

ra-

ratus alleen ſchynt van natuure vergiftig te zyn, dewyl de Inwooneren van *Nieuwkaledonia* deeze kwaade Eigenſchap aan hem kenden. En nochtans moet ook deeze Visch zyn vergift uit zyn voedſel te bekomen, dewyl hy juist dezelfde toevallen, als de *parœos* veroorzaakte. Ik wenschte wel, dat wy de darmen van deeze Vischen hadden kunnen onderzoeken, dewyl in deeze buiten twyfel de oorzaak van het kwaad lag. Misſchien voeden zy zich voornaamlyk met Zeekwallen (*Meduſæ*), waar van ſommigen, zo men ze maar alleen aanraakt, op de huid eene zelfde brandende gewaarwording veroorzaakten, als wy, naa het eeten van den lever, in de keel ondervonden. Ingevalle men my wilde tegenwerpen, dat, daar zulk een ſchadelyk voedſel aan deeze Vischen zelve geen nadeel ſchynt te doen, zy in den grond ook wel niet zoo venynig kunnen zyn, als hier voorgegeeven wordt; zoude men daar op kunnen antwoorden, dat 'er onſchadelyke Vischen zyn, die Mantchenille appelen (*Hippomane mancinella*) eeten, dewelken evenwel voor de menſchen volſtrekt doodlyk zyn. Tot voorkoming van ſoortgelyke ongelukken, behoorde men de inwooneren, die de Eigenſchappen van hunne Vischen doorgaans zeer goed ſchynen te kennen, daar naa te vraagen; en deeze zyn goedhartig genoeg, om eenen Vreemdling voor het ge-

geringſte gevaar te waarſchouwen. Maar weeten deeze ſoort van Volken in menig ſtuk meer, dan de verſtandigſte onder de beſchaafde Europeërs, dan heeft men waarlyk geene rede, om hen daarom alleen, dewyl zy minder beſchaafd zyn, dan wy, te verachten. En kon men deeze kundigheden, door een vreedzaam, menschlievend en vriendlyk gedrag, van hun verkrygen, dan is dit eene beweegrede te meer, om hen niet met trotſche verachting of wreedheid, als of zy wezens van eene mindere ſoort waren, te behandelen. Een ander gevolg, het welk ik uit dit geval zoude willen trekken, beſtaat hier in, dat het goed zyn zoude, by elke gelegenheid geleerden en onderzoekers der Natuure na afgelegene oorden der Waereld te zenden, om door hen de krachten en eigenſchappen der dingen te laaten naſpeuren. Maar by aldien dit edel oogmerk, om het leven der menſchen, door eene nauwkeurige aanwyzing van gevaarlyke voortbrengſelen der natuure, te beveiligen, en, door middel van nieuwe en dikwyls gewichtige ontdekkingen, gemaklyker en aangenaamer te maaken, behoorlyk zal kunnen bereikt worden, dan moet het hun, welken tot dit oogmerk worden uitgezonden, aan geenerleie onderſteuning mangelen; en dit is een plicht, die op de grooten der aarde ligt.

Quibusdam & iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displiceat, philosophari. Quidam autem id non reprehendunt, si remissius agatur; sed tantum studium, tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur.

CIC. *de finib. Lib.* I, *initio.*

NB. By dit Stuk wordt een algemeenen Titel uitgegeven, om voor het Werk, wanneer de Drie Stukken by elkaar gebonden worden, te plaatzen.